HIRMONDÓ 9

Augusztus

Emberi arcú rendőrállam?

Nem megható? Egy katonai diktatúra, mely nem vezényel sortüzet a tömegre, mely nem tapos szét falvakat a tankjaival, egy katonai erővel megtámogatott pártdiktatúra, mely beéri vizágyúkkal, gumibottal és internálótáborokkal, de halálos áldozatainak száma nem haladja meg a tizet sem! És ime, most még a börtönökből is kiengedi elitélt vagy itéletre váró politikai ellenfeleit. Minő humanizmus!*

De mi mégsem ettől hatódunk meg. Nekünk jobban imponál az a mód, ahogyan a lengyelek milliói kitartanak föld alá szoritott, megtiport és megrágalmazott, mégis szabad szakszervezetük mellett, ahogyan rejtik és védelmezik az illegalitásban tevékenykedő Szolidaritás-vezetőket. Bennünket nem a Jaruzelski-rezsim állitólagos nagylelküsége ejt bámulatba, hanem eddigi foglyainak állhatatossága, amellyel minden "reálpolitikai" érvelés, a kormány minden sanda, korrumpáló célzatú ajánlata ellenére kitartottak a börtönben. Mi nem a rendőrállam úgynevezett humanizmusát tartjuk lenyügözőnek, hanem - például - azt a tényt, hogy a két és fél éve tartó elnyomás ellenére, dacolva minden "józan ésszel", mindennel dacolva mintegy ötszáz illegális folyóirat és újság jelenik meg rendszeresen Lengyelországban. Nem öt, hanem ötszáz.

Hát hogyan is állunk azzal a humanizmussal? Humanizmus az, ha egy 36 milliós nemzetet erőnek-erejével egy tőle idegen rendszer Prokrusztész-ágyába igyekeznek gyömöszölni? Humanizmus, ha nap mint nap megsértik egy ezer éves nemzet büszkeségét, vallási érzületét?

Jaruzelski humanizmusa abban merül ki, hogy a Kreml Varsóra vetődő sötét árnyékában csaknem vér nélkül végezte el, amit Usztyinov marsall seregei csak vérfürdő árán vihettek volna véghez. Az elnyomásnak azonban akkor is elnyomás a neve.

Tartalom

A 9. szám ára 50 Ft.

Kétes ajándék

A volt foglyok mindenekelőtt saját helytállásuknak és az irántuk bel- és külföldön mutatkozó együttérzésnek, támogatásnak köszönhetik, hogy kinyilt előttük a

* Lapzártakor érkezett: A Solidarnośc wroclawi szervezetének most szabadon bocsátott két vezetőjét, Frasyniukot és Piniort politikai tevékenységük miatt máris ujra bebörtönözték. A kormányzat a politikai ellenfelek külföldre való számüzetésének törvényesitését is tervezi.

börtönajtó. Kuron és vádlott-társai elszántan követelték, hogy két és fél évi fogvatartás után végre kezdjék meg perüket, vagy bocsássák szabadon őket. Ezzel lépéskényszerbe hozták a kormányt. A katolikus egyház nyomatékosan javasolta a politikai foglyok szabadon bocsátását, a nyugati demokráciák pedig a varsói rezsim ellen hozott gazdasági szankciók feloldásának első feltételéül szabták ezt. A nyomasztó gazdasági helyzetben lévő Jaruzelski-kormánynak égetően szüksége volt e szankciók elejtésére, amint szüksége van a Nemzetközi Valutaalapba való felvételére is. És annak is hasonlók a feltételei.

A "humanitárius aktusra" tehát kényszerhelyzetben szánta rá magát a varsói kormány. Valószinü, hogy nehezen és csak élénk belső viták után. /Talán ezzel magyarázható, hogy a Kuronék elleni pert megkezdték, hogy az első tárgyalási nap után elnapolják és végül megszüntessék./ Az is valószinü, hogy a "békülékeny gesztus" megkapta Moszkva áldását.

Az amnesztia ajándék mivoltát kétessé teszi továbbá, hogy nem a szabadságukat adta vissza a politikai foglyoknak, hanem csak feltételes szabadlábra helyezésüket jelenti: újra elitélhetik, sőt az amnesztia előtti politikai cselekményeikért is megbüntethetik őket, ha szembeszegülnek a rendszer politikájával. Vagyis e cselekményeket továbbra is bünnek tekinti a rezsim. Nem rehabilitálta ellenfeleit, ami a párbeszéd előfeltétele volna, csak kegyelmet gyakorolt /és jegyezzük meg, még ez sem terjed ki minden politikai fogolyra/. Miközben tehát nagylelkünek igyekszik mutatkozni, valójában szükkeblü: a legkisebb poziciót sem hajlandó átengedni a politikai küzdőtéren.

Vissza vagy előre?

Szó sincs politikai engedményekről. És mivel a gazdasági reform sem látható valóság, a tények csak a Szolidaritás megalakulása előtti állapotok visszaállítására mutatnak. Ez pedig kevés a nemzeti megbékéléshez, ahhoz, hogy megindulhasson a fejlődés egy emberi arculatú szocializmus felé. Egyelőre csak a rendőrállam próbál emberi arcot ölteni, ez azonban szükségképpen álarc lehet csupán, mert bár a rendőr /jó esetben/ lehet emberi, de a rendőrállam soha.

Az amnesztia nem elegendő a nép és a rendszer közti párbeszéd újrakezdéséhez, ha nem követik lépések a pluralizmus bevezetésére, elsősorban a szakszervezeti mozgalomban - mutatott rá Jan Józef Lipski, a Lengyel Tudományos Akadémia tagja, a KOR egyik vezetője és Kuronék vádlott-társa, és ugyanezért emelt szót a lengyel katolikus egyház is.

Ám a jelek nem arra mutatnak, hogy a kormány további gesztusokat kiván tenni a megbékélés érdekében. Sőt.

Az amnesztiatörvény előirja, hogy a Szolidaritás illegalitásba vonult aktivistái csak akkor mentesülnek a büntetőjogi következményektől, ha hüségnyilatkozatot irnak alá és vallomást tesznek illegális tevékenységükről. És az amnesztia kihirdetése körüli napokban a sajtó rágalmazó cikkeket közölt, amelyek "imperialista és cionista ügynököknek" /!/ titulálták az ellenzék vezetőit. A hatóságok mindezzel politikai becsületüktől kivánják megfosztani ellenfeleiket, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy további müködésüket lehetetlenné tegyék.

Ám az ellenállás erői sem tétlenek. /Jellemző, hogy Frasynjuk első útja kiszabadulása után nem a családjához vezetett, hanem illegális találkozóra Zbigniew Bujakkal./ Számukra mindenképp nyereség az a mintegy hatszázötven ember, aki most elhagyhatta a börtönöket.

Köszöntjük őket abból az alkalomból, hogy véget értek megpróbáltatásaik a börtönben. Nekik erőt és sikert kivánunk további küzdelmükhöz, magunknak pedig azt, hogy Magyarországon is százával támadjanak olyan értelmiségiek, mint Kuron, Michnik, Lipski és a többiek, olyan munkások, mint Walesa, Bujak és társaik...

R--ő

Tygodnik Mazowsze
1984 június 21. /92.sz./

ADAM MICHNIK nyilatkozata:

A TASZSZ-t idézve a **Zycie Warszawy** bejelentette hogy úgynevezett éhségsztrájkjá**ról** a nyugatot informálva Szaharov egyetlen célt akart elérni: okot szolgáltatni egy mégujabb kampányhoz és felhivni a figyelmet provokativ szovjetellenes kijelentéseire. A TASZSZ szerint Szaharov jól van, rendszeresen étkezik és tevékeny életmódot folytat. Ha Szaharov felesége újból a fejébe veszi, hogy Olaszországba akar utazni, ezt nem az a kivánság diktálja, hogy egy külföldi klinikán keressen orvosi ellátást, hanem - akárcsak korábbi útjai alkalmával - az, hogy további rágalmakat terjesszen a szovjet rendszerről.
Ebből a tájékoztatásból úgy tünhet, hogy Szaharov, mint mindig, hazudik. Mig a TASZSZ - szintén mint mindig - igazat mond. Miután ez a tájékoztatás a lengyel sajtóban jelent meg, engedtessék meg egy lengyel politikai fogolynak, hogy néhány megjegyzést füzzön hozzá. Hogy is néz ki a mi normalizálódásunk? Egy erős szuperhatalom háborúja védtelen emberek ellen, és ennek a szuperhatalomnak a filozófiája, amely az állampolgárokat rabokként kezeli - pontosan ez a mi valóságunk. Egy börtönőr lelki alkatával és észjárásával kell rendelkeznie annak, aki azt állitja, hogy a fogoly Szaharov szimulálja az éhségsztrájkot. És egy rendőrségi lódoktor mentalitásával kell rendelkeznie annak, aki azt mondja, Jelena Bonner egészségi állapota olyan, hogy nem szorul kezelésre egy speciális klinikán. A szovjet kommunizmus rendszere börtön. Ezt ad infinitum mindaddig kell ismételni, amig egyetlen ember sem akad a világban, aki kételkedik ebben. A szovjet kommunizmus megszüntette a magántulajdont azért, hogy mindenkit a saját tulajdonává tegyen. Mi valamennyien foglyok vagyunk. Szaharov azzal tett nagyon sokat, amikor megfogalmazta azt a gondolatot, hogy neki, aki a létező szocializmusban él vissza kell nyernie **egyéniségét** és természetes jogát az emberi méltósághoz. Saját példájával bizonyitotta, hogy ez lehetséges. Viszonzásul nemlétezésre itélték, ami egyenlő a halálos itélettel. A kivégzést részletekben hajtják végre, most éppen egy következő szakasznak lehetünk a tanúi.
Én egy olyan generációhoz tartozom, amely figyelemmel kisérhette ennek a nagy orosznak,országa legjobb hagyományai örökösének a hosszú harcát. Én egy olyan nemzethez tartozom, amelyhez Szaharov sok meleg szót intézett. Én egy olyan embercsoporthoz tartozom, amely Szaharov tevékenységében meglátta a szakitás lehetőségét azzal a múlttal, amely a mi két nemzetünk közötti kapcsolatokra jellemző. Mindez arra indit engem, hogy kimondjam, függetlenül attól, hogy hogyan végződik ennek a nagy orosz fizikusnak és humanistának a magányos harca, az mindörökre kiemelkedő tanúbizonysága marad a szabadságnak, igazságnak és tiszteletnek, annak a néhány egyszerü értéknek, amelyekért szomorú korunkban még érdemes élni. És Szaharov harca mindörökre **vádbeszéde** marad annak a kegyetlen rendszernek, amely az ember felszabaditását igérte és ehelyett az embert fogollyá degradálta. De még ebből a szomorú ügyből is a nyugaton élők leszürhetnek egy bizonyos értékes erkölcsi tanulságot: amikor hallgatjátok a szovjet delegátus szemtelen igéreteit, tünjön fel szemetek előtt Szaharov halálra éheztetett alakja, Jelena Bonner közel a vaksághoz, és felvigyázójuk alakja egyik kezében a Helsinki-nyilatkozattal, a másikban a korbáccsal.

A HIRMONDÓ 4. számában tettük közzé Vaclav Havel: A hatalmon kivülrekedtek hatalma c. esszéjének I. részét. A második részt egy vele készült interjúval vezetjük be:

Václav Havel

AZ IGAZSÁG PÁRTJÁN ÁLLOK

Interjú a cseh drámairóval

Václav Havelt, a szilenciummal sújtott cseh drámairót 1979 októberében négy és fél évi börtönre itélték. Büntetésének utolsó évét töltötte, amikor életveszélyesen megbetegedett, ezért 1983 márciusában, a büntetés letöltése előtt nyolc hónappal, szabadlábra helyezték. Antoine Spire francia újságiró nem sokkal ezután interjút készitett vele, amely a Le Monde-ban jelent meg. Az alábbi szöveg az interjú angol forditásán alapszik, amelyet az Index on Censorship londoni folyóirat 1983/6. /decemberi/ száma közölt.

A börtönben töltött csaknem négy év után önt szabadlábra helyezték. Mi a pontos jogi helyzete jelenleg?

Egészségi okokból elrendelték büntetésemnek /meghatározatlan időre szóló/ birói fölfüggesztését. Elvileg tehát lehetséges, hogy amint az orvos alkalmasnak talál, idézést kapok, és jelentkeznem kell egy megadott napon büntetésem hátralevő részének, 10 hónapnak letöltésére. Az igazat szólva, nem hiszem, hogy a hatóságok - legalábbis a közeljövőben - ismét rács mögé kivánnának dugni. Hosszabb távon azonban, mint mindig, ez is inkább az általános politikai helyzeten, semmint rajtam fog múlni. Ami engem illet, igyekszem óvatosan viselkedni - természetesen semmi kedvem visszakerülni a börtönbe -, másfelől viszont nem szándékozom föladni sem a nézeteimet, sem pedig meggyőződésemet.

Csehszlovák hivatalos személyek azt állitják, hogy országukban senki sem kerül börtönbe a nézetei miatt.

A nézetei miatt valóban nem, csak ha hangoztatja őket. De milyen nézetek azok, amelyeknek nem adnak hangot? Csupán azáltal válik valami nézetté, ha hangot adnak neki.

Csaknem egy hónapot volt civil kórházban, most pedig már több hete itthon tartózkodik. Hogyan viselkedik a rendőrség önnel szemben.

Ugy mondanám, hogy jelenleg fegyverszünet van. Eltekintve az egyéb hivatalos szervek rutinszerü zaklatásaitól - például megpróbálják prágai lakásomat elvenni azzal az ürüggyel, hogy vidéki házam állandó lakásnak van berendezve /a csehszlovák törvények értelmében ugyanis az embernek nem lehet két lakása/ - a rendőrök békében hagynak. Legalábbis nem adják látható jelét, hogy körülöttem lennének. Nagyon valószinü azonban, hogy a lakásba lehallgatókészüléket szereltek be. Azt hiszem, várják, mit fogok tenni. Az is lehetséges, hogy magatartásuk összefügg a Charta '77 aláiróira nehezedő rendőri nyomás enyhülésével. Ez pedig az országban uralkodó általános politikai helyzet következménye, amelyet a hatóságok vonatkozásában most a nyugtalanság és bizonytalanság jellemez. Mikor enyhülést emlegetek, ezt persze viszony-

lagosan és korlátozottan szabad érteni csupán, ahogy a ferences szerzetesek ellen foganatositott legutóbbi intézkedés tanúsitja.

Bizonyára értesült a VONS /az érttatlanul üldözöttek védelmére alakult bizottság/ tagjai - tehát ön és a barátai - ellen 1979-ben indított prágai per világméretü visszhangjáról. Tudja tehát, hogy önök irányában milyen nagy fokú együttérzés és szolidaritás nyilvánult meg.

Igen, valamelyest már a börtönben hallottam erről, most pedig pótolom a hiányokat azzal, hogy elolvasom a teljes dokumentációt, már amennyi a számos házkutatás után megmaradt belőle. Ujra meg újra meglepett és meghatott az a támogatás, melyben nem csak a per idején volt részünk, de a börtönbüntetés alatt is. Jóleső érzéssel tölt el, és nagyon fontosnak tartom - nem csak a mi szempontunkból, hanem sokkalta átfogóbb értelemben is -, hogy ügyünk oly sok kormény képviselőjének, politikai pártnak és egyéb szervezetnek érdeklődését és támogatását váltotta ki. Bevallom azonban, hogy a legnagyobb örömöt a szolidaritásnak az a számtalan kifejezése okozta, amelyek olyanoktól érkeztek, akiknek nem volt semmilyen politikai céljuk ezzel. A támogatásnak azok a spontán megnyilatkozásai, amelyeket csupán embertársainknak sorsa iránti érdeklődés, valamint a szellemi és állampolgári jogok oszthatatlanságának fölismerése diktált. Ezek az emberek megértették, hogy ha a szabadság és az emberi méltóság valamely országban veszélybe kerül, a veszély általános, mert az emberiség és valamennyiünk jövője ellen intéztek támadást. Tudom, hogy sokan azok közül, akik nyilvánosan kiálltak mellettünk, maguk is hozzánk hasonlóan viselkedtek volna, és akkor mi éppúgy kiálltunk volna mellettük, ahogy ők tették a mi esetünkben. Börtönéveim alatt természetesen nagy vigaszomra szolgált, hogy biztos lehettem benne, a világ minden táján élő emberek közül sokan megértették, miért mentünk börtönbe - többünknek ugyanis fölajánlották, hogy elkerülhetjük ezt, például ha emigrálunk. Csak az a kár, hogy akkoriban nem tudhattam mindarról, amiről ma tudok.

Amikor a támogatásnak ezt a módját emliti, meghatározott személyekre vagy szervezetekre gondol?

Különböző független nemzetközi szervezetekre gondolok, mint amilyen például az Amnesty International, és olyan speciálisabb jellegü bizottságokra, mint az AIDE, továbbá az értelmiségiek mellett számos ország egyszerü polgáraira. Különösen boldoggá tett, amikor tudomást szereztem a világ kiemelkedő drámairóinak, valamint egyéb iróinak és müvészeinek részéről megnyilvánuló támogatásról. Olyanokra gondolok, mint Samuel Beckett, Kurt Vonnegut, Yves Montand, Arthur Miller, Friedrich Dürrenmatt, Tom Stoppard, Siegfried Lenz, Harold Pinter, Simone Signoret, Günter Grass, Joseph Papp, Bernt Engelmann, Saul Bellow, Heinrich Böll, Leonard Bernstein és sokan mások. Meghatottak a VONS-per különböző drámai földolgozásairól, az Avignoni Drámafesztivál során a velem való szolidaritás kifejezésére rendezett estről és egyéb ilyen rendezvényekről érkezett hirek. Természetesen nem tudom itt fölsorolni mindazokat, akik nyilvánosan kiálltak mellettünk. A szolidaritás egyik kifejezését azonban nem mulaszthatom el megemliteni: azt, amelyik lengyel barátainktól, a KOR /a társadalmi önvédelmi bizottság/ tagjaitól érkezett, akik ma hasonló helyzetben vannak, mint mi voltunk akkor. Szüntelenül gondolok rájuk, annál inkább, hiszen én már saját tapasztalatból tudom, milyen a börtön. Hadd egészitsem ki a föntieket még valami fontos dologgal. Aligha fordult volna felénk külföldről oly nagy figyelem, ha hazai barátaink a Charta '77 aláirói nem tanúsitottak volna annyi önfeláldozást. Különösen azok, akik letartóztatásunkkor rögtön a helyünkre léptek a Charta '77-ben és a VONS-ban. Nagy személyes kockázatot vállalva, ők tájékoztatták haladéktalanul a külvilágot, hogy mi történt itthon, és gyakran nekik kellett ezért szenvedniük.

Mit tudna mondani a börtönről és az ott-töltött időről?

Nos, erről egy egész könyvet irhatnék, és még akkor sem tudnék mindent elmondani róla. Olyan tapasztalat az, amit a maga teljes mélységében talán nem is lehet közölni másokkal. Hadd fogjam hát rövidre. Éveken át arra kényszeritettek, hogy olyan környezetben éljek, ahol mindent elkövetnek az emberek megtörése érdekében. Módszeresen rászoritják őket, hogy spiclivé váljanak és önző módra viselkedjenek. A félelem és az áskálódás légkörét teremtik meg körülöttük. Esztelen fegyelmet tartanak, és a foglyokat önkényes kinzásoknak teszik ki. Megalázások és szándékos sértések érik őket. Ugyanakkor nem lehet részük a legcsekélyebb pozitiv tartalmú érzelmi, érzéki vagy szellemi élményben sem; soha nem látnak egy szép képet, nem hallanak egy kedves szót, nem éreznek egy őszinte kézszoritást. Ujból és ujból rá kellett döbbennem: a börtön célja nem csupán az, hogy elvegyen néhány évet az ember életéből, és végigszenvedtesse vele ezt az időt. Sokkalta inkább az, hogy életre szóló bélyeget süssön rá, szétroncsolja az egyéniségét és soha be nem gyógyuló sebet üssön a lelkén. Szememben a börtön a totalitarianizmus futurológiai laboratóriuma.

Mindaz a rejtett, áttételes és finom módszer, amivel rendszerünk manipulálja az embereket és irányitja őket, föllelhető ott a maga meztelenségében és sokkalta szembeszökőbben, mint a börtönfalakon túl. Mi több, ezeket a módszereket olyan szintre fejlesztették, amelyről a "külvilágban" a létező hatalom csupán álmodozhat - legalábbis egyelőre. Különösen drámaivá fokozza mindezt az a tény, hogy ebben a "laboratóriumban" nem olyan tanulékony és engedelmes állampolgárokkal folyik a kisérletezés, mint amilyenekké oly hőn óhajtanak mindannyiunkat gyúrni a vezetőink. Éppen ellenkezőleg: a börtön jellegzetes gyüjtőhelye az egyedi gondolkodásúaknak, olyanoknak, akik igy vagy úgy eltérnek a normától - azzal, hogy féltékenységi rohamukban megölték a feleségüket, vagy azzal, hogy harcolnak az emberi jogokért. A többség természetesen - főként a fiatalabbja - azért került börtönbe, mert képtelen volt alkalmazkodni, mert elnyomottnak érezte magát abban a fojtogató környezetben, ahol élt, és undorodott az őt körülvevő konformista, képmutató világtól, ennélfogva valamilyen módon föllázadt ellene. Néhányan még ezt sem tették, csupán ragaszkodtak ahhoz, hogy ők "mások".

Egyetlen cellában, ahol egyszer egy tucat, másszor 25 foglyot zárnak össze, érdekesebb, rendkivülibb, drámaibb, tragikusabb, egyedibb életutakkal lehet találkozni, mint akár egy többezres lakótelepen. Ilyenformán a múlt /azaz a személyes sorsok/ és az óhajtott jövő /a teljes és abszolút egyformaság/ éles összeütközésének lehetünk tanúi/. A <u>Rudé právó</u>-ban nemrég cikket olvastam belügyminiszterünk, dr. Obzina tollából. Azt állitotta, hogy a szocialista társadalomban a bűnözés oka a népesség nem kielégitő társadalmi homogenitása. Töröljük ki ebből a "társadalmi" jelzőt, és máris megvan a megoldás. Ha majd mind pontosan egyformák leszünk, nem lesz már szükség se biróságra, se börtönre. Ugy szabadulhatunk meg a gyomoktól, ha fölperzseljük a mezőket. Teljesen igaz: ha megtagadjuk az életet - mely végül is a különbözőségen és nem a homogenitáson alapul -, akkor <u>valóban</u> megakadályozunk mindenfajta bűnözést, a valódit éppúgy, mint a <u>véltet</u>. Legyünk azonban méltányosak - mindez aligha csupán a cseh börtönökre jellemző. Foucault-nak a modern börtönügyről irt alapos elemzése /<u>Őrizz és büntess</u>/ kimutatja, hogy lényegében mindenütt ez a helyzet. A büntetés mind kevésbé spontán visszahatás valamely bűntettre, hanem egyre inkább az emberi személyiségtől és integritástól történő megfosztásra, illetve azok szétzúzására irányul. Ugy áll a dolog, hogy itt Csehszlovákiában ez még kirivóbb, és számos, csupán az itteni helyzetre jellemző vonása van, amelyek a rendszer természetéből fakadnak. Mondok egy példát. Naponta alaposan elolvastam a <u>Rudé právó</u>-t, mert a börtönben ez volt az egyetlen hirforrás. Ennek alapján kiszámitottam, hogy a lakosság számához viszonyitva Csehszlovákiában négyszer annyian ülnek börtönben, mint az Egyesült Államokban. Egyszerűen kifejezve: a börtön lényege manapság nem a fizikai szenvedés - noha a rabokat

olykor verik, alkalmanként pedig éheznek -, hanem annál sokkalta rosszabb: a módszeres, mindennapi és szüntelen támadás az emberi psziché, az idegrendszer és az erkölcsi integritás ellen.

Milyen manapság a politikai foglyok helyzete Csehszlovákiában?

Hivatalosan Csehszlovákiában nincsenek politikai foglyok. Csupán "törvénysértők" vannak, a "politikai fogoly" mint kifejezés tabu. Beszélgetés során persze mindenki használja, az őrök is. Azt hinné az ember, hogy ennek a látszatnak fönntartása érdekében a politikai foglyok ugyanabban az elbánásban részesülnek, mint a többiek. De nem ez a helyzet. Sokkal rosszabb a dolguk, mint a közbűntényeseknek. Többnyire megfosztják őket számos jogtól és kiváltságtól; így például a jó magaviseletért engedélyezett rendkivüli beszélőtől vagy csomagküldéstől, a börtönirodán végzett munka lehetőségétől, attól a jogtól, hogy valamilyen funkciót tölthessenek be az úgynevezett önkormányzatban, vagy élhessenek a szellemi tevékenység szerény lehetőségeivel és így tovább. Besúgókkal veszik körül a politikaiakat, állandó megfigyelés alatt vannak, minden lehető ürüggyel büntetést rónak ki rájuk, semmi reményük sincs, hogy föltételesen szabadlábra helyezik őket. A többi foglyot megbüntetik, ha kapcsolatba lépnek velük /méghozzá ebben a leginkább "kollektiv" intézményben/. A börtönigazgatóság a legkülönbözőbb módokat eszeli ki a politikai foglyok életének nehezitésére. Például olyan munkára osztja be őket, ahol képtelenek teljesiteni a normát, így újabb büntetés szabható ki rájuk. Az én esetemben fölbérelték a többi foglyot, hogy ártsanak nekem, például lopják el a cigarettáimat vagy a vitamintablettáimat. Ugyanakkor a többiek nagy tiszteletben tartják a politikaiakat, habár mindig akadnak olyanok, akik csekély ellenszolgáltatás fejében hajlandók spicliskedni rájuk vagy áskálódni ellenük. De a foglyok többsége, akár hajlandó ilyesmire, akár nem, ártatlanoknak tartja a politikaiakat. A tömör börtönzsargon azt mondja róluk, hogy "az igazságért ülnek".

Ez persze azt is jelenti, hogy automatikusan elvárják tőlük, ne csupán mindent tudjanak és értsenek, de ismerjék magának az életnek értelmét is, és boldog-boldogtalannak meg tudják azt magyarázni. Ilyenformán nekem és barátaimnak éveken át egyszerre kellett lennünk ügyvédnek, pszichológusnak, gyóntatónak /csak a politikaiakban lehet megbizni, hogy nem súgják be, amit hallottak/. Mindezt annak dacára kellett tennünk, hogy ilyesmi szigorúan tilos, és úgy tekintik, mint annak a törvénybe ütköző tevékenységnek folytatását, amiért annak idején börtönbe kerültünk. Meg kellett kisérelnem, hogy tartsam a lelket rabtársaimban, ha ki voltak borulva, segitsek nekik megoldani házassági problémáikat, szerelmesleveleket írjak a nevükben, elejét vegyem öngyilkossági kisérleteiknek, és a legkülönbözőbb módokon adjak tanácsokat nekik. Nagyon örvendetes ez a bizalom, és szivesen teljesitettük a belőle fakadó elvárásokat, másfelől viszont egyáltalán nem könnyitette meg életünket a börtönben. Nem csak azért, mert a smasszereket ingerli, hanem főként azáltal, hogy olyan szerepet kellett vállalnunk, amelyben mi soha sem lehettünk levertek, nem adhattuk át magunkat saját problémáinknak és kétségeinknek, nem fordulhattunk másokhoz segitségért és tanácsért.

Gondolja, hogy most esetleg más politikai foglyokat is szabadlábra helyeznek a büntetésük letöltése előtt, ahogyan önnel tették?

Ezt nem tudhatom, de félek, hogy nem. Épp ezért rengeteget gondolok rájuk. Persze mindannyian sokat gondolunk rájuk, de közülünk azoknak, akik maguk is "ültek", természetesen sokkal elevenebbek és fájdalmasabbak ezek a gondolatok. Petr Uhl barátomra gondolok, együtt itéltek el bennünket; Mirovban tartják fogva nagyon nehéz körülmények között, magánzárkában. Gondolok egy másik barátomra, Ivan Jirousra, az illegális cseh zenei élet csaknem legendás hirü vezető egyéniségére, fiataljaink bálványára, aki már negyedszer ül börtönben. Intellektuel és plebejus egy személyben, a művészet nagy müveltségü és rokonszenves teoretikusa, ugyanakkor Villon-tipusu lázadó költő; részt vett a Vokno

cimü szamizdat folyóirat megjelentetésében, azért zárták a valdicei börtönbe. /Csak akit már bebörtönöznek nálunk az tudja, mit jelent ez a név: a legrosszabb börtönt Csehszlovákiában./ Gondolok Rudolf Battekra, a hajdani képviselőre, a gondolatgazdag szociológusra; súlyos betegen tartják fogva Opavén. Gondolok a Minkovicében bebörtönzött Jiri Gruntorádra, az ő ügye különösen fölháboritó: egy munkás, aki azt a bünt követte el, hogy irógépen sokszorositotta cseh irók müveit. Gondolok Ladislav Lisre, a Charta '77 egyik szóvivőjére, aki Litomericén van börtönben. Gondolok irókollegámra, Jaromir Savrdára, akit azért csuktak be már másodizben, mert saját /!/ és mások irásairól készitett gépelt másolatot. És gondolok az összes többi fogolyra. Ujból és ujból elfog a szomorúság - jellegzetes gyötrődés ez a szabadulás után -, ha eszembe jutnak a bebörtönzött papok, akiknek szilárd helytállása és jósága nagy támasz volt számomra annak idején. Mit tehetnék az emlitettekért azon kivül, hogy gondolok rájuk? Talán az egyetlen, amire lehetőségem van, hogy a világ közvéleményéhez és minden jóakaratú emberhez fordulok, lépjenek föl az érdekükben, ahogy az én érdekemben tették.

Irhatott a börtönben?

Nem, ez szigorúan tilos volt. Azt sem engedték, hogy noteszt vagy papirt tartsak magamnál, följegyzések készitéséről nem is szólva. Egyszer még büntetésbe is raktak, mert olyan levélfogalmazványokat találtak nálam, amelyeknek tisztázatait szabályosan hazaküldtem már. Az egyetlen, amit nem akadályoztak - nem akadályozhattak - meg, hogy hivatalosan engedélyezett és természetesen cenzúrázott leveleket irjak a feleségemnek. Jogom volt hetente egy levelet irni szabványpapiron, négy oldal terjedelemben, olvasható irással és az előirt margó betartásával. Mintegy 165 ilyen levelem fekszik itt. Megirásuk volt a legnagyobb örömöm a börtönben, ez adott valamelyes értelmet a rabságnak. Olyan körülmények között, amelyeket most nem is tudok megfelelően ecsetelni, megpróbáltam általánosabb témákról is irni a leveleimben. Témákról, amelyekkel gyakran foglalkoztam a börtönben. Például az ember identitásának és felelősségének problémájáról, a távlatainkról és így tovább. Egy ideig megtiltották, hogy irjak ilyesmikről, számos levelemet nem küldték tovább, mert a leveleknek csupán "családi ügyeket" szabadott érinteni. Végül azonban mégis csak beleegyeztek, hogy irjak az emlitett dolgokról.

Érzett-e gyülöletet az őrei iránt?

Nem. Nem tudok gyülölni, és ennek örülök. Ha másért nem, hát azért, mert a gyülölet elhomályositja a látást és megnehezíti az igazság keresését.

1979 tavaszán tartóztatták le, és most váratlanul - mintegy ugrásszerűen - 1983-ban találja magát. Igy sokkal inkább képes rá, mint szabadon élt honfitársai, hogy összehasonlitsa hazájának akkori és mostani állapotát. Milyennek látja a helyzetet?

Most még nem merek általános itéletet mondani, vagy helyzetfölmérést késziteni. Csak kezdeti és teljesen szubjektiv benyomásaimról számolhatok be. De hadd szögezzem le már most, hogy ezek minden vonatkozásban túlszárnyalták reményeimet.

A Charta '77 átvészelt hat, a VONS öt üldözésekkel teli évet. Mindketten folytatják a munkájukat, noha dokumentumaik nem keltenek olyan széles körü visszhangot, mint azelőtt. Meghökkenve tapasztaltam, hogy a különböző nem hivatalos kulturális tevékenységek mennyire kiterjedtek és mélyre hatóak. Hogy hány, milyen tartós és szinvonalas filozófiai magánszemínárium müködik, hogy mennyi szamizdat irodalom jelenik meg, nem csak szépirodalmi müvek, hanem ennél is több cikk és tanulmány, irógéppel sokszorositott folyóirat és egyebek. Az ilyen tevékenység hatókörét meglepően kiterjedtnek tartom. Azt sem tudom, hogyan fogom bepótolni az elmulasztottakat. Legmeglepőbb a mindebbe belefekte-

tett fáradhatatlan energia. Manapság, úgy tünik, az emberek minden korábbinál jobban szomjazzák a kulturális termékeket és az igaz szavakat, származzanak ezek - bárha eddig csak nagyritkán - a hivatalosan engedélyezett kultúrából vagy - összehasonlíthatatlanul gyakrabban - a "nem hivatalos", Ivan Jirous szavával a "második" kultúra területéről. Ugy gondolom, hogy ezeknek a most csak néhány gépiratos példányban létező szövegeknek egy részét sok tizezer példányban lehetne kinyomtatni, és rögtön el is kapkodnák őket. Mintha sokan megunták volna fásultságukat, és nem tudnák többé elfojtani az igaz és szabad művészi alkotás iránti vágyat. Meglepve látom, hogy a "hivatalos" szférában mozgók olykor többet tudnak a "nem hivatalos" kultúra termékeiről, mint mi az övékéről. A két kultúra között hajdan élesen meghúzott és átléphetetlen választóvonal egyre elmosódottabbá válik. Érdekes alkotások jelennek meg a hivatalosan engedélyezett keretek között - noha rendszerint azok perifériáján. Számosat közülük igy vagy úgy a "nem hivatalos" kultúra inspirált, vonatkozásban és versenyben állnak vele, vagy némely esetben - ami a belső szabadságot illeti - meg sem különböztethetők tőle.

A politikai apparátusnak a legutóbbi időkig szilárdan kézben tartott hivatalos kultúrára gyakorolt nyomása mintha növekednék, és ez biztosan jelez valamit. Azt a benyomást szereztem, hogy a látszólag "megbizható" kultúra bizonyos területeken kezd kicsúszni az apparátus ellenőrzése alól. Szinházakat kellett megrendszabályozni, betiltottak szindarabokat és - ez a legföltünőbb - számos olyan rock- meg dzsesszegyüttest, amelyet nem is oly régen még dicséretekkel halmoztak el. Sokan ma már azt sem tudják, hogy melyik kultúrához tartoznak, a "hivataloshoz"-e vagy a "másikhoz". A még mindig "oké" művészek azonos platformra kerülnek a szilencimosokkal, összekeveredni látszik minden. Sőt, úgy látom, hogy némelyik - persze csak kevés - "hivatalos" művész megváltoztatta álláspontját irányunkban. Ugy tünik, nem félnek már annyira tőlünk. Talán fölismerték, hogy bármely pillanatban közöttünk találhatják magukat, és nincs értelme a szinlelésnek, ha sorsukat annak segitségével se nagyon kerülhetik el. Ismétlem azonban, hogy ezek csupán első és egészen személyes benyomások, nem tekinthetők tehát átgondolt megitélésnek.

Mindez bizonyos mértékig a hatvanas évek elejére emlékeztet, amikor szintén megindult az önmegvalósitás és a szellemi fölszabadulás folyamata valahol a hivatalos és a nem hivatalos kultura határmezsgyéjén, azon furcsa területen, ahol a hatóságok betiltanak valamit, hogy nem sokkal odébb fölbukkanjon valami újabb, amit a cenzor már nem vesz észre. Ez a folyamat persze 1968-ban érte el a csúcspontját, amikor a fönálló hatalom kénytelen volt fel- és elismerni társadalmunk tényleges állapotát és szellemét.

Ami a politikát illeti, úgy látom, hogy a hatóságok szembenéznek mindazzal a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális problémával, amellyel meg kell birkózniuk. De sokkal inkább habozva teszik ezt, mint a börtönben hittem. Mintha a kimerültség jelei mutatkoznának náluk. Ezen nincs is mit csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy változatlanul az a régi gárda van fölül, mely már 14 év óta vezet. Értelmetlen betiltásokkal időnként kimutatják, hogy minden friss fuvallat milyen páni rémületet kelt bennük. Máskor meg olyan benyomásunk támad, hogy ők maguk gondolkodnak el azon, miképp lehetne... kiszellőztetni azt a poshadó helyet - természetesen úgy, hogy biztosak legyenek felőle, nekik semmiképp sem fog ártani a huzat. Valószinüleg hozzájárul ehhez egy adag bizonytalanság is, hogy a jelenlegi állapot táborunk központjában átmeneti-e vajon, vagy egy új korszak nyitányát jelzi-e, és ha az utóbbit, akkor az mivel fog járni.

Ha a börtönből való távozásom óta megfigyelt változásokról beszélünk, hadd mondjam el végül, hogy érezhetően szembetünőbbé vált a korrupt vezető réteg nagyvilági élete. Nem akarom ezt a Római Birodalom bukását megelőző idők arisztokráciájának életstilusához hasonlitani, ehhez a mi cseh viszonyaink túl kicsinyesek, de igenis párhuzamba állitanám Gierek lengyelországi uralmának utolsó éveivel. A hivatalos elit luxusa nálunk is éles ellentétben áll az ország jelenlegi gazdasági helyzetével és az állampolgárok mindennapi gondjaival a beszerzés terén.

Önt ma a cseh másként gondolkodók egyik vezető személyiségének vagy az ellenzék egyik szóvivőjé-

nek tartják. Mi a véleménye erről?

em vagyok politikus, hivatásos forradalmár vagy hivatásos "másként ondolkodó", sosem voltam az, és a legcsekélyebb szándékom sincs azá lenni. Író vagyok, azt írom, amit írni akarok, és nem azt, amit ások esetleg elvárnának tőlem. Ha az íráson kivül valami más módon s politikai ügybe keveredtem, csupán azért történt, mert azt természetes emberi és állampolgári kötelességemnek tartottam - éppúgy, ahogy rói kötelességemnek is. Tehát a közismert ember kötelességének. Éppen ert közismert, az ilyen embernek az a kötelessége, hogy másoknál, a evésbé ismerteknél hangosabban nyilvánítsa ki nézeteit. Nem azért, intha mindenki másnál bölcsebb vagy jelentékenyebb volna, hanem csuán azért, mert - akár akarja, akár nem - különleges helyzetben van, s különleges felelősség hárul rá. Bár természetesen megvan a magam éleménye a legkülönbözőbb kérdéseket illetően, nem teszek magamévá gyetlen ideológiát sem, és még kevésbé csatlakozom bármely politikai rthoz vagy csoporthoz. Senki szolgálatában nem állok, a legkevésbé szuperhatalmak valamelyikének szolgálatában. Ha valaminek szolgálatban állok, úgy legföljebb a lelkiismeretemében. Nem vagyok kommunis, és nem vagyok antikommunista sem. Ha bírálom a kormányt, nem azért szem, mert kommunista, hanem mert rossz. Ha a kormány szociáldemokta, keresztényszocialista vagy bármilyen más volna, egyszersmind peg rosszul kormányozna, ugyanúgy bírálnám, mint most a csehszlovák kornyt. Nem állok az establishment pártján, de nem vagyok kapható hitásszerü establishment-ellenességre sem. Az igazság pártján állok a zugsággal szemben, az értelem pártján az értelmetlenséggel szemben, jog pártján a jogtiprással szemben.

Mi a véleménye a nyugati békemozgalmakról?

yelőre nincs elegendő objektív értesülésem, ami lehetővé tenné, hogy galapozott véleményt mondjak. Csupán azt mondhatom, hogy testvéreimk érzem azokat a hosszúhajú fiatalokat, akik különböző nyugati várokban tüntetnek, és akiket csaknem naponta láttam a képernyőn a börnben, ahol kötelező volt végignézni a tévé-hiradót. Ezek a fiatalok a közömbösek a világ sorsa iránt, és önként vállalják a felelősséget emélyes jólétük körén kivül eső dolgokért. Pontosan ugyanezt tesszük is - jóval nehezebb körülmények között. Lehet, hogy sok minden, amit inálnak, fölszínes, csupán jelszószerü, túlzottan tapad a helyi ügyekz, és nem gondolják át alaposan, mit jelent tulajdonképpen a béke, k az előföltételei, mi teszi lehetővé és mi veszélyezteti - de ez más pra tartozik. Tökéletesen érthető, hogy ha ezek az emberek rakétakivő állás ellen folytatott kampányukat fontosabbnak tartják a világke alapproblémáit illető elvont gondolatoknál. Tehetünk-e szemrehást nekik ezért? Amikor börtönben voltam, nekem szintén fontosabbk tünt, hogy miképpen tudnék valami csellel néhány cipőfüzőt spájni vallásos fogolytársaim részére, akik titokban rózsafüzéreket kétettek maguknak belőlük, mint az, hogy kiszámitsam, hány Pershing képvisel megfelelő elrettentő erőt az SS 20-as rakétákkal szemben. átfogó kérdések megértéséig csupán a minket közvetlenül érintő he. problémákon keresztül juthatunk el. Az a döntő, hogy eljussunk a értésükig, és ne engedjük magunkat önelégültségbe ringatni, miáltal ragadunk a kiindulópontnál. Hadd beszéljek konkrétabban. A Charta aláirói sokat gondolkodtak a háború és a béke kérdéseiről, és sok s dolgot irtak össze a témával kapcsolatban. Ha egy kicsit több m lesz majd tájékozódni, magam is szeretném elmondani a véleményemet émáról, mivel az már a börtönben is sokat foglalkoztatott, és most inkább foglalkoztat.

Nem találja úgy, hogy a Szovjetunió saját céljaira használja föl a nyugati békemozgalmakat?

Nyugaton az emberek kampányt folytatnak a nyugati fegyverek ellen, oreszek részéről legalábbis ostobaság volna, ha ebben nem támogatőket. Nekem azonban az a véleményem, sokkal fontosabb, igazam van t az, hogy ki támogat. Én mindenesetre e meggyőződés szerint igye

szem élni.

Mik a tervei a jövőre nézve?

Nem gyerekjáték hazatérni a börtönből - némelyek azt mondják, hogy nehezebb, mint bekerülni. Először tájékozódnom kell, meg kell próbálnom beilleszkedni, és megérteni azt a világot, ahová érkeztem. Ehhez arra van szükség, hogy sok emberrel találkozzam, elolvassak egy csomó fontos dolgot, ott legyek számos szinielőadáson és hangversenyen, egyszóval ismét beszivjam a kor levegőjét. Akkor aztán szeretnék végre belefogni egy új szindarabba - mintegy hat éve irtam az utolsót.

Gondolja, hogy a börtönévei nyomot fognak hagyni azon, amit ir?

Biztosan, de most még nem tudom hogyan.

Származnak-e majd kellemetlenségei ebből az interjúból?

Nem tudom. Ezt csakugyan nem tudom.

Prága, 1983. április 3.

Tisztelt Tamás úr!

/Az AB Hirmondó idei 6-7. száma közölte Tamás Gáspár Miklós nyilt levelét a román emigráció kongresszusához. A nyilt levél időközben megjelent a Libération c. ismert francia újságban és a Lupta - Le Combat c. párizsi román lapban, amely cimoldalán közölte, főszerkesztőjének válaszával együtt, amelynek magyar forditását alább adjuk közre, Tamás Gáspár Miklós viszontválaszával együtt. A Luptáról és szerkesztőjéről sajnos nincsenek adataink, nem tudjuk, milyen irányzathoz tartozik. Mindenképpen fontosnak tartjuk azonban a magyar-román párbeszéd puszta tényét is. - A Szerk./

/Mihai Korne nyilt levelét lásd a 25. oldalon/

Václav Havel

A HATALMON KIVÜLREKEDTEK HATALMA

Jan Patočka emlékének

/6/

Miért kellett tulajdonképpen még a kirakatba is kiraknia zöldségesünknek a hüségnyilatkozatát? Hát nem bizonyitotta már eléggé engedelmességét különböző belső vagy fél-nyilvános módokon? Hiszen mindig úgy szavazott a szakszervezeti gyüléseken, ahogy elvárták tőle, részt vett a különböző munkaversenyakcióban, illedelmesen eljárt a választásokra, sőt még az "antichartát" is aláirta. Miért kell még nyilvános nyilatkozatot is tennie? Hiszen tudjuk, hogy a járókelők nem azért állnak meg a kirakat előtt, hogy elolvassák, hogy a világ proletárjainak a zöldséges véleménye szerint egyesülniük kéne. A jelszót egyszerűen nem olvassák el, sőt feltételezhető, hogy meg sem látják; ha megkérdezzük a kirakat előtt megállt nénit, hogy mi volt a kirakatban, minden bizonnyal azt fogja válaszolni, hogy ma paradicsom van, de aligha vette észre, hogy jelmondat is van, nemhogy még azt is tudná, milyen jelmondat.

A zöldséges nyilvános véleményalkotásának követelménye nonszensznek látszik. Pedig nem az. Az emberek nem percipiálják ugyan a jelmondatát, de csak azért, mert ilyen jelmondatok más kirakatban is vannak, ablakokban, háztetőkön, villanyoszlopokon, egyszóval mindenütt; azért nem percipiálják őket, mert mindennapi életük panorámáját képezik. Ezt a panorámát - globálisan - nagyon is jól érzékelik és percipiálják. És mi más a zöldséges jelmondata, mint e nagy panoráma kicsi részecskéje?

A zöldséges tehát nem ama reményben rakta ki a jelmondatot a kirakatba, hogy valaki el fogja olvasni, sőt hogy valakit is meggyőz vele, hanem valami más okból: azért, hogy ezer és ezer egyéb jelmondattal együtt hozzájáruljon annak a panorámának fenntartásához, amelyről mindenki nagyon jól tud. Ennek a panorámának is megvan a maga rejtett értelme: emlékezteti rá az embert, hogy hol él, és mit várnak tőle; közli vele, mit tesz mindenki más, és értésére adja, mit kell tennie neki is, ha nem akar kirekesztődni, elszigetelődni, "kirekesztődni a társadalomból", ha nem akarja "megsérteni a játékszabályokat" és megkockáztatni, hogy elveszti a "nyugalmát" és "biztonságát."

Az a hölgy, aki oly közömbös volt a zöldséges jelmondatához, egy órával előbb talán ugyanazt a jelmondatot akasztotta ki a hivatala folyosóján, ahol dolgozik. Tette ezt többé-kevésbé automatikusan, akárcsak a mi zöldségesünk, és azért tehette igy, mert a globális panoráma részeként tette, az lebegett a szeme előtt; ugyanaz a panoráma, amelynek része zöldségesünk kirakata is.

Ha a zöldséges bemegy a hölgy hivatalába, nem fogja észrevenni a hölgy jelmondatát, amint a hölgy sem vette észre az övét. Jelmondataik ennek ellenére kölcsönösen feltételezik egymást: mindkettő az általános panoráma figyelembevételével és úgyszólván annak parancsára lett kiakasztva, ugyanakkor alkotják is e panorámát, tehát parancsának hordozói. A zöldséges és a hivatalnoknő alkalmazkodik a viszonyokhoz, de - éppen ezáltal - részt vesznek e viszonyok létrehozásában. Azt teszik, amit kell, amit illik, de közben - azáltal, hogy teszik - tanúsitják, hogy valóban azt kell és illik tenni. Eleget tesznek egy bizonyos igénynek, s ezáltal továbbra is fenntartják ezt az igényt. Metaforikusan szólván, a zöldséges jelmondata nélkül

nem létezne a hivatalnoknő jelmondata és viszont; egymásnak ismétlésre ajánlanak valamit, és ezt az ajánlatot kölcsönösen elfogadják. A másik jelszava iránt tanúsított közömbösségük csak látszat: valójában rákényszeritik egymást, hogy belemenjenek az adott játékba és ezzel elismerjék az adott hatalmat. Lényegében segitik egymást az engedelmeskedésben. Mindketten az uralom objektumai, de szubjektumai is; a rendszer áldozatai és eszközei egyben.

Ha az egész járási székhely tele van ragasztva senki által el nem olvasott jelmondatokkal, akkor ez egyrészt jelentés, melyet a járási párttitkár tesz a megyeinek, egyúttal azonban valami több is: a társadalmi "öntotalitás" elvének illusztrációja: a poszttotalitárius rendszer lényegéhez hozzátartozik, hogy minden embert beven a hatalmi struktúrába, de nem ám azért, hogy megvalósithassa benne emberi identitását, hanem hogy lemondjon róla a rendszer identitásának érdekében, azaz hogy hordozótárssá váljék a globális önmozgásban, a rendszer öncéljának szolgája legyen, felelős legyen érte, be legyen vonva és bele legyen keverve, mint Faust Mephistophelesszel. Sőt, hogy ezzel az általános norma alakitásában és nyomást gyakoroljon polgártársaira. Sőt, hogy kényelmesen elhelyezkedjen belekevertségében, azonositsa vele magát, mint valami magától értetődő és elengedhetetlen dologgal, és hogy végül alkalomadtán önként tartsa szemtelenségnek, ellene való támadásnak, "a társadalomból való kirekesztettségnek" egy bele nem kevert ember magatartását. Azáltal, hogy mindenkit igy von be hatalmi struktúrájába, a poszttotalitárius rendszer a kölcsönös totalitásnak, a társadalom "öntotalitásának" eszközeivé degradálja őket.

És mindenki bele van keverve, és mindenki rabszolga; nemcsak a zöldségesek, hanem a miniszterelnökök is. A hatalmi hierarchiában egy másmilyen társadalmi állás csak a belekeveredettség másmilyenségét generálja: a zöldséges csak egy kicsit van belekeverve, de keveset is tehet; a miniszterelnök természetesen többet tehet, de bele is van sokkal jobban keverve. Mindkettő rab, csak egy kicsit másképp. Az ember belekevertségének igazi partnere nem a másik ember, hanem a rendszer, az öncélú struktúra. A hatalmi struktúrában elfoglalt helyük felelősségük és bűnük mértéke szempontjából differenciálja az embereket, de senkire nem hárit feltétlen felelősséget és bűnösséget, és senki nem bújhat ki teljesen a felelősség és a bűnösség alól. Az élet intencióinak és a rendszer intencióinak konfliktusa nem két, társadalmilag elhatárolható közösség konfliktusában fejeződik ki, és csak a futó pillantás teszi a társadalmat uralkodókra és kézbentartottakra feloszthatóvá. Ebben áll a poszt-totalitárius és a "klasszikus" diktatúra egyik leglényegesebb különbsége: a klasszikusban még mindig megvonható társadalmilag a konfliktus frontvonala. A poszttotalitárius rendszerben ez a vonal valójában minden ember fején vezet keresztül, mivel a maga módján mindenki a rendszer áldozata és tartópillére. A rendszer tehát nem olyan rend, amit egyesek másra kényszeritenének, hanem olyasvalami, ami az egész társadalmat áthatja, olyasmi, ami ugyan látszólag meg- és felfoghatatlan, mert elv-jellegü dolog, de amit a valóságban mégis nagyon jól felfog az egész társadalom, mint életének fontos aspektusát.

Hogy az ember kialakitott és naponta alakit egy öncélú rendszert, mely által saját magát fosztja meg identitásától, az nem a történelem felfoghatatlan tévedése, vagy irracionális kisiklása, vagy következménye valami magasabb sátáni akaratnak, mely ismeretlen okból elhatározta, hogy ilymódon fogja kinozni az emberiség egy részét. Ez csak azért történhetett és történhet,

mert a modern emberben vannak bizonyos dispoziciók arra, hogy kialakitson vagy legalábbis eltürjön egy ilyen rendszert; nyilván van benne valami, ami megfelel ennek a rendszernek, amit e rendszer tükröz és aminek kedvez; valami, ami nem engedi, hogy a jobbik énje fellázadjon. Az ember kénytelen a hazugságban élni, de csak azért lehet rákényszeriteni, mert képes ilyen életet élni. Nemcsak az az igazság, hogy a rendszer elidegeniti az embert, hanem az is, hogy az elidegenedett ember alátámasztja ezt a rendszert, mint saját önkéntelen projektumát. Mint torzképét saját torzságának. Mint saját csődjének dokumentumát.

Természetesen minden emberben jelen van az élet lényegi intencióiban: mindenki vágyik egy kicsit az emberi méltóságra, az erkölcsi integritásra, a lét szabad megtapasztalására, a "lényegiségek világának" transzcendenciájára; egyúttal azonban mindenki többé-kevésbé képes megbékélni "a hazugságban éléssel", így vagy úgy mindenki enged a profán obejktiválódás és célszerüség kisértésének, mindenkiben van egy adag arra való készség, hogy feloldódjék az anonym tömegben és kényelemben, és sodródjék az ál-élet folyamában.

Már régen nem két identitás konfliktusa ez.

Sokkal rosszabb a helyzet: maga az identitás van válságban.

Igen leegyszerüsitve azt mondhatnók, hogy a poszt-totalitárius rendszer a diktatúra és a fogyasztói társadalom történelmi összetalálkozásából nőtt ki. Nem függ-e össze "a hazugságban-élés"-hez való oly széles kör alkalmazkodás és a társadalmi "öntotalitás" oly könnyed terjedése azzal, hogy a fogyasztói embernek nem akaródzik bármit is föláldozni anyagi biztonságából szellemi és morális integritása kedvéért? Azzal, hogy ha szembe kerül a modern civilizáció exteriorizáló csalétkeivel, kész engedni a gondnélküli csordaélet csábitásának? S végül, a poszttotalitárius rendszerbeli élet szürkesége és sivársága nem karikaturisztikusan kiélezett képe-e csupán a modern életnek általában? Nem vagyunk-e valójában memento a Nyugat számára - bár ha a külső civilizációs paraméterek tekintetében oly mélyen alatta állunk is -, olyan memento, mely az orra alá dörgöli, hogy ő is, a Nyugat is, észrevétlenül ugyanoda tart?

/7/

Képzeljük el most, hogy egy szép napon valami fellázad zöldségesünkben, és kedve szottyan nem kiaggatni többé a jelmondatokat; nem jár többé a választásokra, mert tudja, hogy a választáshoz semmi közük, nem lévén mit választani; a taggyüléseken elkezdi azt mondani, amit valóban gondol, és még ahhoz is talál magában erőt, hogy szolidáris legyen azokkal, akikkel a lelkiismerete parancsolja.

Ezzel a lázadással a zöldséges kilép a "hazugságban való életből"; elutasitja a rituálét, felrúgja a "játékszabályokat"; rátalál elfojtott identitására és méltóságára; betölti szabadságát. Lázadása az igazságban élt élet kisérlete lesz.

A számla gyorsan megjön: leváltják üzletvezetői posztjáról, és áthelyezik a szállitmányezókhoz; fizetése kisebb lesz; a bulgáriai nyaralásnak lőttek; gyerekei továbbtanulása veszélybe kerül. Felettesei állandóan bele fognak kötni, munkatársai nem fogják érteni, mi ütött belé.

E szankcionálók többsége, persze nem authentikus belső inditékból fog igy cselekedni, hanem ugyanazon "viszonyek" nyomása alatt, mint korábban a zöldséges, amikor még kirakta a jelmondatait. Vagy azért fogják üldözni a zöldségest, mert ezt várják el tőlük, vagy azért, hogy ezáltal kinyilvánitsák lojali-

tásukat, vagy egyszerűen csak azért, mert ez illik bele az általános panorámába, amelynek része az az ismeret is, hogy az ilyesmit már csak így szokták megoldani, hogy így kell megoldani, hogy ez a szokás - ha nem ezt csinálod, magad is gyanús lehetsz. A szankcióvégrehajtók csupán úgy viselkednek, ahogy ilyen vagy olyan mértékben mindenki viselkedik /.../

Maga a hatalmi struktúra veti ki magából a zöldségest, a szankcióvégrehajtóknak, anonymizált tagjainak, közreműködésével; maga a rendszer bünteti meg lázadásáért, az emberekbe befészkelődött elidegenitő jelenléte által.

"Önmozgása" logikájából következően és önvédelemből kell igy tennie: a zöldséges ugyanis nem holmi individuális, egyedi és elszigetelt botlást követett el, hanem sokkal súlyosabb dolgot: azzal, hogy megszegte a játékszabályokat, magát a játékot zavarta meg, leleplezte, megmutatta róla, hogy nem egyéb puszta játéknál. Összetörte a látszat világát, a rendszer alappillérét. Megsértette a hatalmi struktúrát, azáltal, hogy szétszakitotta kötelékeit. Nevén nevezte a hazugságban folyó életet, áttörte a "magasztos" homlokzatot, s ezzel feltárta a hatalom igazi, "alantas" alapjait. Kimondta, hogy a királyon nincs ruha. És mivel a királyon valóban nincs ruha, rendkivül veszélyes dolog történt: tettével a zöldséges megszólitotta a világot; mindenki számára lehetővé tette, hogy a függöny mögé kukucskáljon; mindenki számára megmutatta, hogy lehet az igazságban élni. A hazugságban folyó élet csak saját univerzális volta által működhet a rendszer konstitutiv támaszaként: mindent át kell fognia, mindent át kell hatnia; az igazságban folyó élettel semmiféle koexisztenciát nem bir el. A belőle való legkisebb kilépés is elvi tagadását jelenti, és egészében fenyegeti.

Érthető: amig "a hazugságban való élet" nincs konfrontálva "az igazságban való élettel", nincs olyan perspektiva, ami leleplezhetné hazug voltát. Ám mihelyt megjelenik az alternativa, legmélyebb valójában és a maga egészében fenyegeti. Nem lényeges, mekkora területet fog át ez az alternativa: ereje nem "fizikai" erejében rejlik, hanem abban a fényben, amellyel rávilágit a rendszer támasztékaira és ingatag alapjára. A zöldséges nem "fizikai" jelentőségével, tényleges hatalmával fenyegette a hatalmi struktúrát, hanem avval, ami által tette túlmutatott önmagán, ami által kisugárzott a környezetébe, és természetesen e kisugárzás kiszámithatatlan következményeivel.

"Az igazságban élt életnek" a poszttotalitárius rendszerben nemcsak egzisztenciális, ismeretelméleti és morális dimenziója van /egzisztenciális azáltal, hogy visszaadja az embert önmagának, ismeretelméleti, mert feltárja az igazságot, és morális, mert követendő például szolgál/, hanem látható politikai dimeziója is.

Ha a rendszer fő támpillére a hazugságban való élet, akkor nem csoda, hogy e fő veszély az igazságban való élet. Ezért kell mindennél kegyetlenebbül üldözni.

Az igazságnak, a szó legszélesebb értelmében vett igazságnak a poszt-totalitárius rendszerben különös és másutt ismeretlen súlya van: hatalmi faktor, sőt nem kevesebb, mint politikai erő, sokkal inkább mint máshol, és főleg másként mint máshol.

Hogyan hat ez az erő? Hogyan érvényesül az igazság hatalmi tényezőként? Hogyan érvényesül hatalma?

/8/

Az ember csak azért idegenedhet el önmagától, mert van mit elidegeniteni benne: megerőszakolásának területe authentikus egzisztenciája. "Az igazságban élt élet" bele van szőve "a hazugságban élt életbe", mint elfojtott alternativája, mint az az authentikus intenció, amelyre "a hazugságban való élet" inauthen-

tikus választ ad. Csakis eme háttér előtt van értelme "a hazugságban élt életnek; hiszen a másik miatt létezik: mivel az az alibije, hogy látszólag az emberi rendben gyökerezik, semmi egyébnek nem felel meg, mint az ember igazságra való irányultságának.x

A hazugságban való élet rendezett felszine alatt tehát ott szunnyad az élet igazi intencióinak igazi szférája, az igazságra való rejtett nyitottságának szférája.

Az igazságban való élet különös, explosszív és kiszámithatatlan hatalma abban rejlik, hogy az igazságban való nyitott életnek megvan a maga láthatatlan, de mindenütt jelenvaló szövetségese, tudniillik ez a "rejtett szféra". Mert abból nő ki, azt szólitja meg, abban van a szót értés. Ott van potenciális közlésének területe. E terület természetesen el van rejtve, ezért rendkivül veszélyes a hatalom szempontjából; bonyolult mozgásai félhomályban játszódnak le, és amikor végső fázisukba lépnek vagy következményeikben napvilágra kerülnek különböző meglepő megrázkódtatások formájában általában túl késő van a szokásos módon eltitkolni őket. Ekkor olyan helyzeteket hoznak létre, amelyek előtt újra és újra tanácstalanul áll a hatalom, amelyektől újra és újra pánikba esik és inadekvát módon reagál.

Ugy létezik, hogy amit a szó legtágabb értelmében "oppoziciónak" nevezhetünk, legeredetibb háttere és kiindulópontja "az igazságban élt élet". Az oppoziciós erő és a hatalom konfrontációja természetesen más formát ölt, mint a nyilt társadalomban vagy a "klasszikus" diktatúrában: az intézményesitett és kvantifikálható, ilyen vagy olyan eszközökre támaszkodó hatalomban eredetileg nem tettekben megnyilvánuló konfrontáció ez, hanem egzisztenciális sikon az. E sajátságos hatalom hatósugara nem mérhető követőinek, választóinak vagy katonáinak számával, mert a társadalmi tudat, a rejtett életintenciók, az emberi méltóság utáni elnyomott vágy, valódi szociális és politikai érdekek "ötödik hadosztályában" létezik. E hatalom nem körülhatárolható politikai csoport erejében rejlik, hanem az egész társadalomban, hatalmi struktúráiban is, benne rejlő potenciál erejében. Ez a hatalom tehát nem támaszkodik saját katonáira, hanem úgyszólván ellensége katonáira, azaz mindenkire, akik a hazugságban élnek és elvileg bármikor bevetheti őket az igazság /vagy legalábbis alkalmazkodhat ehhez az erőhöz hatalmi önfenntartási ösztönből/. Valamiféle baktériumfegyver ez, amellyel, ha megérnek rá a feltételek, egyetlen civil lefegyverezhet egy egész hadosztályt. Ez a hatalom nem vesz részt semmiféle hatalmi harcban: az emberi egzisztencia hatalmi szempontból homályos területén működik. Mégis, rejtett mozgásokat indit el, s ezek nehezen megjósolható helyen, időben és mértékben valami látható dologban csúcsosodnak ki: tényleges politikai tettben, az állampolgári elégedetlenség hirtelen kitörésében /.../ Mivel minden probléma és válságjelenség a hazugság vastag kérge alá van préselve, soha nem tudható, mikor és mitől csordul ki a pohár. Ezért üldözi a hatalom preventive és szinte a legszerényebb kisérletet is, mely az "igazságban való élet"-re irányul /.../

---

x

Ha jól értem, két dolog miatt tartja a hazug életet az igaztól függőnek: 1. mert a hazugság csak az igazságot hazudtolhatja meg, a hazug élet az igaz élet elfojtása; 2. mert a hazug élet is csak úgy véli igazolhatni magát, hogy igaznak állitja magát; az egyetlen lehetséges referencia az igazság. /a ford. megj./

Kemény István

A második gazdaság Magyarországon

Az alábbi szöveg a genfi Dies Academicus Hungaricus keretében, előadásként hangzott el, 1983. június 18-án.[x]

A második gazdaság több szempontból határolható körül. A lehetséges szempontok közül a két legfontosabbra szoritkozom előadásomban. Az egyik a nyilvántartott és nyilván nem tartott, a regisztrált és a nem regisztrált gazdaság megkülönböztetése. E szempontból az első gazdaság keretébe tartozik mindaz, amit a különböző országok statisztikai és adóhivatalai és más hivatalai nyilvántartanak, a második gazdasághoz pedig mindaz, amit nem tartanak nyilván. E megközelitésben a második gazdaság rejtett gazdaság. Igen jól használható nemzetközi összehasonlitásokban, amikor is teljesen mindegy, hogy nyugati vagy keleti gazdaságokról van-e szó. A második szempont az állami és a magánszektor megkülönböztetése. Az ún. szocialista országok viszonylatában ez a megkülönböztetés fontosabb az előbbinél.

Néhány példa világithatja meg a két szempont keveredését. A Magyarországon dolgozó kisiparos tevékenysége teljes egészében a magánszektorhoz tartozik, tehát az egyik emlitett szempont szerint egészében a második gazdaság részét alkotja. Ha viszont a másik szempontot alkalmazzuk, akkor arra kell gondolni, hogy a kisiparos tevékenységének egyik részét bejelenti, azt nyilvántartják, s az után adózik. Tevékenységének másik részét azonban kénytelen eltitkolni, mert ha ezt nem teszi nemcsak gyarapodni, hanem még megélni sem tud. A regisztrált/nem regisztrált megkülönböztetést alkalmazva tehát tevékenységének egyik fele az első, második fele a második gazdaság keretébe tartozik. Ugyanez érvényes az egyénileg gazdálkodó parasztokra is. Valamivel, de nem sokkal bonyolultabb eset az ún. szakszövetkezeteké. Ezek a szakszövetkezetek elvileg a termelőszövetkezetek sajátos változatai. A valóságban azonban tagjaik egyénileg gazdálkodó parasztok. Az 1959-ben és 1960-ban erőszakkal végrehajtott kollektivizálás során ugyanis egyes megyei pártbizottságokban értelmesebb pártfunkcionáriusok ültek, és fölhasználva a párt központi vezetőségéhez füződő kapcsolataikat, valamint az akkor éppen defenzivában lévő paraszti lobby befolyását, el tudták érni, hogy megyéjükben a szövetkezetnek ezt a sajátos válfaját szervezzék meg. Elsősorban Bács megyére gondolok, ahol ez a forma uralkodó. Éppen ezért e megyében a leggazdagabbak a parasztok az országban. Nos, a hivatalos statisztika szerint a szakszövetkezetek az állami szektorhoz tartoznak a valóságban azonban a magánszektorhoz. /Egyeseket talán megzavar az, hogy a szövetkezeteket is az állami szektorhoz sorolom, a jelenlegi magyar valóságot figyelembe véve azonban ez az egyedül helyes eljárás./ A szakszövetkezetek tagjaira is érvényes az, amit a kisiparosokról és az egyénileg gazdálkodó parasztokról elmondottam: gazdasági tevékenységeik egy részét bejelentik az államnak, más részét eltitkolják. Hivatalosan tehát az állami szektor részei, valóságosan a magánszektorhoz sorolhatók, a nyilvántartás szempontjából nézve pedig tevékenységük egy része az első, más része a második gazdaság keretébe tartozik.

További példának emlithetném a gyári munkások birtokában lévő mezőgazdasági kisüzemeket. Az egyik megkülönböztetés szempontjából a magánszektor, vagyis a második gazdaság részei, a nyilvántartás szempontjából tevékenységük bejelentett része az

[x] Az előadás szövegét a Magyar Füzetek 13. számából vettük át.

első, eltitkolt része a második gazdaság keretébe tartozik.

Rejtett tevékenységek azonban nemcsak a magánszektor keretében találhatók, hanem az állami szektorban is, méghozzá jelentős arányban. Egy jól működő termelőszövetkezet elnöke pl. a szövetkezet termelésének nagy átlagban mintegy harmadát titkolja el. A nyilvántartás szempontját alkalmazva tehát gazdaságának nagyobb része az első, kisebb része pedig a második gazdasághoz tartozik.

Utolsó példának említem az engedély nélküli magánipart, vagy ingatlanok, lakások engedély nélküli bérbe adását. Az ilyen eljárások mindkét szempontból teljességgel a második gazdaság keretébe tartoznak.

Mint említettem, előadásomban mindkét szempontot alkalmazom, alapvetőnek azonban az állami és a magánszektor megkülönböztetését tartom. A magánszektor szerepét és jelentőségét vizsgálva, kezdem a mezőgazdasággal.[x]

A mezőgazdasági magánüzemek négy csoportba sorolhatók: 1. a kollektivizálásból kimaradt egyéni parasztgazdaságok, 2. a már említett szakszövetkezetek, 3. a mezőgazdasági termelőszövetkezet tagjainak háztáji gazdaságai, 4. a gyári munkások és alkalmazottak tulajdonában levő kisüzemek. A továbbiakban azonban a négy csoport közül, technikai okokból, mellőzöm a másodikat, a szakszövetkezeteket.

A Központi Statisztikai Hivatal jelentései szerint Magyarországon 1 millió 700 ezer család foglalkozik kistermeléssel, s e családokhoz 5 millió 200 ezer személy tartozik, a teljes lakosságnak tehát kereken a fele. A családok megoszlása a családfők főfoglalkozása szerint: mezőgazdasági főfoglalkozású 32 %, munkás és kettős jövedelmű 55 %, szellemi foglalkozású 11 %. A mezőgazdasági kistermelés tehát megszűnt paraszti foglalkozás lenni. A feltűnő jelenség háttere természetesen az a körülmény, hogy nem olyan régen még Magyarország lakosságának fele tartozott a parasztsághoz.

A kisgazdaságokba befektetett munkamennyiség hivatalos jelentések szerint évi 2,7 milliárd munkaóra, ami megfelel 1 millió 350 ezer személy teljes munkaidejének. Ugyancsak KSH jelentésekből tudjuk, hogy a mező- és erdőgazdaságban "főállásban" 1 millió személy dolgozik. Ha a két számot összeadjuk, akkor azt kell mondanunk, hogy a magyar mezőgazdaságban 2 millió 350 ezer kereső van, és hozzá kell tenni, teljes munkaidőben. E szám jelentőségét az adja meg, hogy ugyancsak hivatalos jelentések szerint az aktív keresők száma 1982-ben 5 millió volt.

Mennyi jut a teljes mezőgazdasági területből a magánszektorra?

Az ország megművelt területe kereken 9 millió hektár. Ebből - a szakszövetkezeteket nem számítva - 775 ezer hektár, vagyis nem egészen 9 százalék jut a kisgazdaságokra.

Mekkora ezek részesedése a teljes mezőgazdasági termelésből?

A növénytermelés 40 %-a és az állattenyésztés 64 százaléka jut rájuk.

---

[x] Elsősorban a KSH jelentéseit használom fel, továbbá Gábor István - Galasi Péter A második gazdaságról cimü, 1981-ben megjelent alapvető munkáját, végül Kornai János írását "A gazdasági reform helyzetéről" a Gazdaság 1982. évi 3. számában. Megemlitem még Cseres Zsuzsa 1981-ben megjelent könyvét A mezőgazdasági kistermelés termelőerői cimmel.

A magyar mezőgazdasági termelés értéke hivatalos adatokból kiszámitva 120 milliárd forint. Ugyancsak a hivatalos adatok alapján végzett számitások szerint ebből 62 milliárd forint jut a kisgazdaságokra.

Ezen a ponton érvényesiteni kell a második szempontot, tehát a nyilvántartott és nyilván nem tartott termelés közti megkülönböztetést. A 70-es évek első felében alkalmam volt kutatásokat végezni munkás és paraszti háztartásokban, valamint termelőszövetkezetekben. A legkülönbözőbb változatokkal találkoztam, de nagy átlagban az volt a tapasztalatom, hogy a termelőszövetkezetek termelésüknek mintegy harmadát, a kisgazdaságok pedig mintegy 60 százalékát titkolják el. E megfigyelésekből kiindulva azt kell tehát mondani, hogy a kisgazdaságok termelésének értéke 155 milliárd, a nagygazdaságoké 87 milliárd forint, a magyar mezőgazdaság tehát nem 120, hanem 240 milliárd forinttal járul hozzá a nemzeti jövedelemhez.

Önök most kételkedhetnek e becslések helyességében. Ám, ha a józan eszükre hallgatnak, annyit bizonyosan elfogadnak, hogy a kisgazdaságok évi termelésének értéke jóval több, mint a hivatalos statisztikai jelentésekből kiszámitott 62 milliárd forint. Nos, itt van az ország viszonylagos gazdagságának legalább egyik fele.

Most áttérek az iparra, azon belül a lakásépitésre. 1982-ben 75.556 lakás épült az országban. Ebből 56.464, vagyis kereken 75 százalék, magánerőből épült. Ez viszonylag új fejlemény, mert 1970 és 1980 között a lakásoknak "csak" 65 százaléka épült magánerőből. Az új fejleménynek az a magyarázata, hogy 1975 óta fokozatosan csökkent az állami erőből épült lakások száma. 1975-ben még 38 ezer állami lakás épült, 1982-ben már csak 19 ezer, az 1975 évi számnak éppen a fele.

Egy lakás átlagos épitési költsége, A Statisztikai Hivatal számitásai szerint, 500 ezer forint. Az 56.464 lakás felépitésének költsége tehát 28 milliárd forint. Magánerőből. Vagyis ezt a pénzt a második gazdaságban keresték meg. Mert az bizonyos, hogy nem az elsőben.

Az emlitett lakások valóságos értéke azonban nem 500 ezer forint. A tapasztalat azt mutatja, hogy egy 500 ezer forint költséggel megépült lakás a beköltözés pillanatában 1 millióért adható tovább. Vagyis a magánerőből épült lakások értéke nem 28, hanem 56 milliárd forint. A hivatalosan kiszámitott 500 ezer és a valóságos 1 millió közti különbség magyarázata egyfelől az a körülmény, hogy a KSH által kimutatott épitési költségben nem szerepel a telek ára, másfelől pedig az, hogy a valóságos épitési költségek jóval magasabbak a bevallottaknál. Az épitési költségek egy részét ugyanis el kell titkolni.

A családi házak legnagyobb részét munkások épitik, illetve épittetik maguknak. Az épitkezésben részt vesznek a családtagok és rokonok. A munkának azonban igen nagy és nélkülözhetetlen részét végzik, kialkudott munkabér fejében, épitőipari dolgozók, természetesen az állami épitőipar munkásai. Hétfőtől péntekig, vagy keddtől csütörtökig elvégzik hivatalos munkájukat az állami vállalatnál, a többi napon pedig feketepiaci munkabér fejében családi és társasházakat épitenek.

A családi házak épitését részben bankkölcsönből fedezik. A kölcsön összege a tényleges költségeknek csak egy részéhez elegendő, de a banknak a teljes költségvetést be kell mutatni. A bemutatott költségvetésben azonban nem szerepelhetnek fekete-

piaci munkabérek és nem szerepelhetnek feketepiaci anyagárak sem. Igy tehát az épitési költségek a nyilvántartottnál jóval magasabbak.

A társasházak nagy részét lakásépitő szövetkezetek épitik fel, hasonló módon. Csupán annyi a különbség, hogy a családtagok ténylegesen elvégzett fizikai munkája e társasházak esetében elenyésző. A ténylegesen végzett munka csaknem teljes egészében bérmunka. Az épitőipari szövetkezetek tevékenységét meghatározó szabályok miatt e bérmunka nagy részét el kell titkolni, nem bérmunkának kell feltüntetni, más részénél pedig a ténylegesen kifizetett béreknek csak ötödét lehet feltüntetni.

Hogyan viszonylanak ezek az emlitett értékek a magyar nemzeti jövedelemhez?

Hivatalos adatok szerint a magyar nemzeti jövedelem 1982-ben 676 milliárd forint volt. Már emlitettem, hogy ebből a 676 milliárd forintból 120 milliárd, vagyis 18 % jut a mezőgazdaságra. Most hozzáteszem, hogy 57 százalék, vagyis 390 milliárd forint jut az iparra és az épitőiparra. Ezek a hivatalos adatok azonban félrevezetőek, többek között azért, mert az ipari termelés túl van értékelve bennük.

Jól tudjuk, hogy az ipari termékek egy része eladhatatlan. Ezeknek ára is benne szerepel a Statisztikai Hivatal által kiszámitott nemzeti jövedelemben, holott értéktelenek.

Sokkal lényegesebb azonban az, hogy az ipari termékek magyar árakon vannak számolva, s ezek az árak visszatükrözik a magas termelési költségeket, amelyek az elavult technológiából, a munka alacsony termelékenységéből és rossz szervezéséből, a fölösleges adminisztrativ létszámokból és megannyi más tényezőből adódnak.

A termelt termékek értékét világpiaci árakon kellene számolni. Ez azonban lehetetlen, mert ebben az esetben a magyar ipari termék isten tudja hány százalékát kellene eladhatatlannak minősiteni, s mint értéktelen terméket, az egészből levonni. A termékek minősége annyira különbözik a világpiaci termékekétől, hogy számitásokat e tárgyban aligha lehet végezni.

Egy tapasztalatomra hivatkozom. 1969-ben, 1970-ben és 1971-ben a Gazdaságkutató Intézet megbizásából kutatást végeztem több magyar vállalatnál. Köztük volt a Csepel, az Ikarusz, a Chinoin. A kutatásnak része volt a vállalatok importja és exportja. Mindenütt azt tapasztaltam, hogy intelligens és fúrt agyú vállalati vezetők igen meg voltak elégedve, ha 80 forintból ki tudtak termelni egy dollárt. Igy tehát azt kell gondolnom, hogy az a bizonyos 390 milliárd forint, a selejttől eltekintve is aligha lehet több 200-250 milliárdnál.

Vagyis valahogy úgy áll a helyzet, hogy a nemzeti jövedelem 676 milliárdos összegét egyfelől csökkenteni, másfelől növelni kell. Egyfelől csökkenteni, mintegy 200 milliárd forinttal, figyelembe véve az ipari termelés túlértékelését, másfelől növelni ugyanannyival, figyelembe véve a rejtett termelés értékét.

Ezek szerint a mai Magyarországon a rejtett termelés adná a nemzeti termelés 25-30 százalékát. Ezt a becslésemet még egy kutatási megfigyeléssel tudom alátámasztani. Munkatársaimmal együtt sok éven át készitettem mélyinterjúkat a lakosság legkülönbözőbb rétegei körében. A kutatás kiterjedt a családi jövedelem forrásaira is. Találkoztunk olyan családdal, amelynek a második gazdaságból egyáltalán nem volt jövedelme, és találkoztunk olyanokkal is, amelyeknek a második gazdaságból

származó jövedelme három-négy-ötszörösen múlta fölül a hivatalos jövedelmet. Nagy átlagban azt tapasztaltuk, hogy a lakossági jövedelmek fele származott az első, és másik fele a második gazdaságból.

Nos, a két megfigyelés egymást támogatja. A lakossági jövedelem ugyanis nem azonos a bruttó nemzeti termékkel. Ha a lakossági jövedelmek fele származik a második gazdaságból, akkor a bruttó nemzeti terméknek mintegy harmada származik onnan.

A mondottakból az következik, hogy a magyar gazdaság vegyes gazdaság. Hozzá kell tennem, hogy sajátos tipusú vegyes gazdaság. Vegyes gazdaságon általában olyan gazdaságot értenek, amelyben nagy szerepet játszik az állami szektor és a kapitalista szektor. Magyarországon nincs kapitalista szektor, hanem csak kisárutermelő szektor van. Kisárutermelőből viszont több van, mint bárhol a fejlett és kevésbé fejlett világban, akár a nyugati, akár a keleti felén. Mert a lakosság nagyobbik fele kisárutermelő.

További speciális vonás, hogy ugyanezek a kisárutermelők bérezett dolgozók is. Kisiparos, egyéni gazda, tehát olyan önálló, aki sehol sincs alkalmazásban, összesen 126 ezer van az országban. Azt viszont már láttuk, hogy csak a mezőgazdaságban kétkétmillió háromszázezer olyan személy van, aki alkalmazott is, kisárutermelő is.

Magától értetődik, hogy a második gazdaságban használnak tőkét is. Vegyük példának azt a munkást, aki sok éven át egy nagy magyar gyárban dolgozott szakmunkásként. Aztán kilépett és egy budapesti termelőszövetkezetben néhány társával munkacsoportot alapitott. Megvették a gyár kiselejtezett gépeit olcsó áron. Ezeken a gépeken most a gyárnak dolgoznak, de úgy, hogy a piacon kialkudott árért adják el termékeiket. Ezek a gépek a szövetkezet tőkéjének részei.

Más eset jön létre akkor, amikor nem vásárolják meg, hanem kibérelik a gépeket. Ugyanis nem kiselejtezett, hanem modern gépeken dolgoznak.

Egy harmadik esetben a modern gépek bennmaradnak a modern gyárban /már amennyire modern/, és a gyár technikusa és munkásai "gazdasági munkaközösséget" alkotva dolgoznak a gépeken, amely esetben nincs többről szó, mint kialkudott magasabb munkabérekről.[x]

Jól látható tehát, hogy magántulajdonba csak jelentéktelenül kis tőkék kerülhetnek.

Tehát az csak félig magánszektor.

Félig magán, mert a felhasznált tőke csak jelentéktelen részben került magántulajdonba, lényegében állami tulajdon maradt. Félig magán, mert résztvevőinek döntő többsége megmaradt állami alkalmazottnak, és csak félidőben állami magánvállalkozó.

---

[x] 1982. január 1-én kormányrendeletek jelentek meg, amelyek az új gazdasági szervezetek megalakulását tették lehetővé. Ezek rendre: 1. Kisvállalatok /1982-ben négy ilyen jött létre/; 2. Állami vállalatok által létrehozott leányvállalatok /számuk 1982 végén 26/; 3. Kisszövetkezetek, legfeljebb 100 taggal /számuk 145/; 4. Szövetkezetek által létrehozott szakcsoportok, 5-15 fővel /477/; 5. Átalánydijasok /3230/; 6. Vállalati gazdasági munkaközösségek /számuk 2775/; 7. Magánszemélyek által alakitott gazdasági munkaközösségek /számuk 2341, taglétszámuk 11.145/.

Nincs is arra kilátás, hogy nagyszámú ember váljék [illegible]llóvá. Ezzel ugyanis elvesztenék biztonságukat. Jól tudj[illegible]denki, hogy a gazdaságpolitika néhány évenként éles ford[illegible]okat ír le.

Teljesen önállóvá válni túlságosan nyaktörő dolog. De ami a legfontosabb, nincs tőkéjük. Tőke nélkül az önállók nem igazán önállók. Inkább csak olyanok, mint valamikor a részes bérlők.

A magánszemélyek által alakitott gazdasági munkaközösségek valamint a kisszövetkezetek és általában mindazok, akik a teljes önállóságot vállalják, három forrásból juthatnának tőkéhez. Az egyik lehetőséget legendának kell nevezni. Elindulnak úgyszólván semmivel, keresnek, befektetnek, újból keresnek és újból befektetnek, és végül tőkeerős vállalkozókká válnak. Ez a lehetőség azért legendás, mert megvalósulásához az ország más állapotára, más légkörére lenne szükség.

Legendás a második lehetőség is, az t.i. abból állna, hogy nyugati tőkék társulnának be magyar kisvállalkozásba. Ugyanazért legendás, mint az előbbi. A nyugati tőkés megszokta, hogy profitjával azt csinálhat, amit akar, hogy pénzét tetszése szerint válthatja át bármilyen pénznemre, hogy szabadon mozoghat. Magyarországon erre nincs módja. Ennél is fontosabb az ország egész állapota és légköre, amely ezt a lehetőséget is gyakorlatilag irreálissá teszi.

Valamivel reálisabbnak látszik a harmadik lehetőség, t.i. az, hogy nagyvállalatok engedik át tőkéjük egy részét kisvállalatoknak. E lehetőség realizálásához is strukturális változásoknak kellene végbemenniök, és erre egyelőre nincsenek biztató jelek.

A döntő a tulajdon kérdése. Az ország polgárosodni civilizálódni akar. Ezen mindenekelőtt azt értik az emberek, hogy komfortos életet akarnak élni, ugyanúgy, mint a nyugati országok lakói. Ehhez azonban tulajdon kell. Ahol nincs tulajdon, nincs polgárosodott élet sem.

A polgárosodás természetesen többet jelent a komfortos életnél. Azt is jelenti, és mindenekelőtt azt jelenti, hogy az ember nincs kiszolgáltatva. És nem türi, hogy ki legyen szolgáltatva. De ehhez is kell a tulajdon. Hogy minél több embernek legyen tulajdona.

Sehol a világon nem állitható vissza a kapitalizmus, ahol már egyszer radikálisan felszámolták, igy Magyarországon sem. Amit viszont létrehoztak helyette, a végső lehetetlenülés állapotába jutott. Elpazarolták az erőforrásokat, amelyek kezdetben kimerithetetlennek látszottak. Már a hatvanas években kezdtek kimerülni a szovjet tábor nyersanyag- és energiatartalékai,[x] a

---

[x] Csikós-Nagy Béla, a Magyar Anyag- és Árhivatal elnöke irja a párt folyóirata, a <u>Társadalmi Szemle</u> 1983 februári számában, hogy Magyarország nemzeti jövedelme a hatvanas évek közepéig azért növekedhetett évi 4-6 %-kal, mert a Szovjetunió ebben az időben egyre több energiát és nyersanyagot termelt és ezeket olcsón bocsájtotta rendelkezésre. Ennek megfelelően 1945 és 1965 között Mo. elsősorban a kelet-európai blokk országaival kereskedett, s létrejöttétől kezdve a KGST szabta meg, hogy mit termeljen. De már 20 éve annak - folytatja tovább Csikós-Nagy - hogy a blokk országaiban energia és nyersanyag nem áll korlátlanul rendelkezésre. Energiát még tud vásárolni Mo. a KGST-n belül, azt is egyre drágábban, ipari nyersanyagokban azonban már a világpiacra van utalva. Igy tehát exportálnia is a világpiacra kell, ott pedig mások a követelmények. A világpiac-

hetvenes-nyolcvanas évekre pedig hiányuk égetővé vált. A hatvanas évek közepére elfogyott Magyarországon a munkaerő is, holott a rendszer első éveiben a munkaerőtartalékok kimerithetetlennek látszottak.[x]

Az erőforrások kimerüléséből származó lehetetlenülés tehát már a hatvanas évek közepére beállt, s erre készült válasznak a 68-as reform. Alig vezették be azonban, a prágai bevonulás miatt máris visszakozniuk kellett. Igy a kitüzött célok egyikét sem tudták megvalósitani: az állami vállalatok nem váltak önállóvá, az ipar nem vált exportképessé, a piac erői akkor sem és most sem szabályozzák az állami szektor müködését. De létrejött valami, amit nem tüztek ki célul, aminek megvalósulására nem is gondoltak: a második gazdaság.

1972-ben azt a keveset is visszavonták a reformból, amit bevezettek. De 1973-ban a détente és a nyugati szabad tőkék megszaporodása miatt megjelentek a nyugati kölcsönök. A hetvenes éveket az jellemezte, hogy miután az országon és a blokkon belül mindent elpazaroltak, most a külföldi kölcsönöket pazarolták el. Csak ezeknek a kölcsönöknek a segitségével volt lehetséges, hogy nagyszabású beruházásokat hajtsanak végre, de az is, hogy a lakosságot fogyasztási cikkekkel ellássák.

Aztán a külföldi kölcsönök is elfogytak, és esedékessé vált az adósságok visszafizetése. A tartalékok elpazarlása miatt Magyarország a gazdasági élet egyszerü fenntartásához szükséges minimális beruházásokat sem tudja erejéből fedezni. Ránehezedik az a pazarlás is, amit közlekedésben, lakásban iskola- és egészségügyben müveltek. Nem épitették tovább a vasúthálózatot, és az örököltet sem tartották rendben. Kevés a vonat, lassúak, késnek, zsúfoltak; a teherszállitás lassú és megbizhatatlan. Kevés kórházat épitettek és nem szerelték föl a meglevőket. Hivatalos felmérések szerint a kórházi épületek egyötöde teljes szanálásra, további egyharmada rekonstrukcióra és felújitásra szorul; ennek pénzköltsége 41 milliárd Ft lenne, az erre szánt évi összeg hússzorosa. Tantermet is keveset épitettek; az oktatás ellátottsága és szinvonala még rosszabb, mint az egészségügyé. Az adósság tehát minden területen felhalmozódott.

Talán az eddigieknél is fontosabb az, hogy új tárgyat, eszközt, eljárást, technikát, módszert, valamit, ami hasznos, kivánatos vagy értékes, a kelet-európai rendszerek nem tudnak létrehozni. Ezeket nyugatról jönnek be a kelet-európai országokba, import vagy másolás útján.

A kapitalizmushoz már nem térhetnek vissza, a szocializmus viszont jelenlegi formájában nem folytatható tovább. A fennmaradás életparancsa diktálja tehát, hogy újfajta gazdasági és társadalmi rendszert hozzanak létre.

A magyarok 1956-ban, a csehek 1968-ban, a lengyelek 1956-ban és 1980-ban világosan fogalmazták meg elképzeléseiket az új

---

tól való függés a termelési szerkezet átalakitására kényszerit, a Csikós-Nagy határozottan leszögezi, hogy az energia- és nyersanyagtartalékok fokozatos kimerülése volt az egyik döntő kényszeritő tényező, amelynek hatására a magyar vezetés a hatvanas évek közepén reformra határozta el magát.

[x] Fent idézett cikkében Csikós-Nagy Béla a munkaerőtartalékok kimerülését emliti a másik reformra kényszeritő tényezőnek.

társadalomról. A közösségi élet síkjén a parlamentarizmust az önkormányzattal akarták egyesiteni, a gazdasági életben az állami, a szövetkezeti és a magánszektor egyenrangú egymásmellettiségét kivánták, oly módon, hogy az állami szektorban a dolgozók önigazgatása uralkodjék, ami úgy is fogalmazható: az állami szektort is szövetkezetté óhajtották átalakitani.[x]

A magyarok forradalmuk leverése után más útra kényszerültek. Ezen az úton az elmúlt húsz évben olyan változásokat valósitottak meg az országban - természetesen elsősorban a második gazdaságra gondolok -, amelyeket senki sem sejthetett előre. Semmi sem zárja ki, hogy a következő húsz évben ugyanilyen vagy még nagyobb mérvü változások következzenek be. Nem láthatjuk előre, hogy mit fognak cselekedni az emberek. Egyet tehetünk: idejében észlelhetjük a változásokat.

---

[x] Könnyen lehet, hogy ha külső erő el nem gáncsolja ezeket a törekvéseket, a tervek egy részéről a megvalósitás során le kellett volna mondani. A vállalati önigazgatást például a legtöbb közgazda megvalósithatatlan álomnak véli. A magyar politikai filozófus, Bibó István azt vetette ezzel szembe, hogy ugyanilyen megvalósithatatlan álomnak vélték a 18. században a vallásszabadságot is.

Lapzárta után:

Menjenek talán el ők

Tamás Gáspár Miklós filozófusnak nemrégiben kivándorló utlevelet ajánlottak fel utiszervünk felsőbb parancsra eljáró biztosai. Ő hosszabb időre szóló utlevelet kért, hogy eleget tehessen egy francia és egy amerikai egyetem meghivásának, de többször megismételt kérelmeit sorra elutasitották, hogy egy nyárvégi napon közöljék vele: utlevelet nem kap, de kivándorolhat, ha akar, s mi több, ez kivánatos is volna. Lapunk munkatársai ezt másként gondolják. Kiváló szerzőnk eddigi pályafutása, tanulmányai és oktatói munkája alapján ugy vélik, hogy a közélet sivárabb, a magyar szellemi kultura unalmasabb volna nélküle.

Egyébként pedig pokolba az ilyen ajánlatokkal! A hetvenes évek közepén Szelényi Ivánnak és Konrád Györgynek ajánlottak fel kivándorló utlevelet, Szelényi el is ment, nem sokkal később pedig a Halász-szinház és Szentjóby Tamás jutott hasonló sorsra. Olyan ürt hagytak maguk után, amit nemcsak a szociológusok és az avantgarde szinház kedvelői éreznek mindmáig.

De ez a gesztus jogi szempontból is figyelemre érdemes. Az utlevél hatóság megfoszt valakit az utazáshoz való - nemzetközi szerződésekben és törvényeinkben biztositott - jogától, ugy próbálja sanyargatni, hogy mozgási szabadságában korlátozza, majd kiutat ajánl. Csaknogy mindkét fél tisztában van vele, hogy ez a "megoldás" a teljes jogfosztást jelenti. A kivándorló utlevélben egyetlen mondat szerepel, mely azt tiltja, hogy az okmány visszatérésre nem jogosit. Ennek a lehetőségnek az ajánlgatása erkölcstelen, és a mozgási szabadság korlátozásával együtt alkalmazva a hatalommal való visszaélés sanda gyakorlata. Persona non grata törvényeink szerint csak nem magyar állampolgár lehet.

Lehetséges, hogy egy évtized multán ismét előveszik ezt az eszközt, és akiket nem sikerült elbocsátásokkal, állástilalommal és zaklatásokkal megregulázni, most már odébb próbálják lökdösni a kultura csendbiztosai? Mi mást mondhatunk e baljós jel láttán: Menjenek el ők. Egész jól elboldogulnánk nélkülük.

-dg-

Mihai Korne nyilt levele Tamás Gáspár Miklóshoz:

Tisztelt Tamás úr!

Május 5-i levele a párbeszéd szándékáról tanúskodik, s ebben magam is osztozom. Ugyanakkor bátorságra is vall, hiszen tudjuk,hogy azok, akik Budapesten és Bukarestben uralkodnak, igyekeznek megosztani bennünket országainkban s a határokon túl is.

Levele némileg tanácstalanná tesz, amikor az Osztrák-Magyar Monarchiáról és a területi autonómiáról szól, jó lenne, ha ezt tisztázni tudná.

Ami engem illet, kifejteném saját fölfogásomat, mert úgy gondolom, hogy nem azok a hazugságok veszélyesek, amelyeket a történelem úgyis szertefoszlat, hanem azok, amelyek bennünket szórnak a szélbe.

Amit Vasile Goldisnak és Jászi Oszkárnak nem sikerült véghezvinnie a monarchia idején, azt egy évszázaddal később sem lehet megcsinálni. Természetesen ma is vannak hivei egy középeurópai föderációnak, amely Ausztriát, Bulgáriát, Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Lengyelországot, Magyarországot és Romániát foglalná magába. Ez nekem sem lehetségesnek, sem kivánatosnak nem tünik föl. A közös szenvedés 40 esztendeje megtanithatott bennünket arra, hogy megértsük és becsüljük egymást, de nem helyettesitheti a középpontot, amely köré szerveződhetne az a szövetségi struktúra, amely elég erős lenne ahhoz, hogy ellenálljon a külső nyomásnak és csábitásnak.

Egy ilyen /mármint közép-kelet-európai - A ford./ föderáció még csak ütköző sem lehetne Nyugat és Kelet között s mindig áldozatul esnék az erősebbek étvágyának, még akkor is, ha a kommunizmus összeomlik mind nálunk, Közép-Európában, mind pedig Európa keletén, a Szovjetunióban.

A népeink előrehaladásához legalkalmasabb keret a Globális Európa volna, amely magába foglalna minden közép-, nyugat- és kelet-európait. Egy ilyen Európa, amelynek határa országainktól több ezer kilométerre húzódnék, megóvna bennünket a beözönlésektől /a navalire kifejezés a népvándorláskori nomád portyákra utal - A ford./ és lehetővé tenné számunkra, hogy betöltsük hivatásunkat Európa szivében.

Természetes, hogy ennek az Európának a pluralista demokrácia intézményeire, az alapvető szabadságjogokra, az emberek és népek jogaira kell épülnie. A Globális Európa fölkinálta tág keretben a kulturális, a területi autonómia és a decentralizálás szükségszerüség, amely nélkül az egyes nemzetek, etnikai és vallási csoportok nem tudnának együtt élni.

A határok problémája igy meghaladottá válnék már pusztán annak a révén is, hogy mindenik etnikai és vallási csoportnak, minden helyi közösségnek meglesznek az iskolái, templomai és választott tisztviselői; a helyváltoztatás, az információ és a véleménynyilvánitás teljes szabadsága pedig meg fogja engedni minden gyereknek vagy felnőttnek, hogy azon a nyelven és azon a helyen tanuljon, imádkozzék, dolgozzék és lakjék, amelyre választása esik.

Ha mind a 750 millió európai csatlakozik ehhez az Európához, mindannyian kisebbségiek leszünk, beleértve a földrész legszámosabb nemzetét - a 130 millió oroszt.

Az uralomvágy kisértése majd eltünik, hiszen a kontinens népeinek egyike sem irányithatja majd a másikat, nemhogy uralkodhatnék rajta.

Ennek a tág keretnek és annak a münek a perspektivája, amelyet együtt vihetünk végbe, határtalan lehetőségeket nyit meg előttünk és magától eltörli majd a fájdalmas emlékeket, amelyek ellenségeskedést szitottak közöttünk.

Amit azonban nagyban meg lehet csinálni, sokkal nehezebb megtenni kicsiben, mert a nagy cél nagy lelkesedést gerjeszt, amely széttörheti az akadályokat, a kis cél pedig meddő tépelődésekben őrlődik föl. Az egész Európa egyesülése könnyebben válhat valóra, mint valamely regionális vagy helyi megoldás. A budapesti vagy bukaresti vezetők kicserélése nem a magyaroktól és a románoktól függ, hanem a Kreml uraitól, akik némelyike támogatja egyiket-másikat, s néha az egyiket a másik ellen.

Ha azonban az oroszok és más európaiak kivül maradnak Európán, akkor évtizedekig vagy évszázadokig tarthatunk megint a keleti veszélytől.

Ne feledjük, hogy a múltban a Keletről jött erők több kárt okoztak mindkettőnk nemzetének, mint mi egymásnak.

Tamás úr, én nem félek a kommunista rezsim összeomlását követő káosztól. /T. G. M. csak a Ceausescu-rezsimmel kapcsolatban irt erről. - A Szerk./ Az átélt szenvedések, azt hiszem, benneteket és bennünket is megtanitottak arra, hogy a gyülölködés rossz tanácsadó. Ha szeretjük nemzetünket, mindegyikünknek arra kell törekednie, hogy - magyarok és románok - megbékéljünk egymással s hogy békében élhessünk együtt az egyesült és szabad Európában.

Ha Isten is úgy akarja, talán megláthatjuk reményeink beteltét.

Őszinte hive, Mihai Korne

x

Tisztelt Főszerkesztő Ur!

Kérem, engedje meg, hogy kifejezzem örömömet és hálámat azért, hogy viszontláthattam nyilt levelemet az Ön lapjában.+ Nem nagyon reménykedtem abban, hogy egy irásomat valaha kinyomtatják románul - s román barátaim Párizs után talán Bukarestben és Kolozsvárott is elolvashatják, amit irok.

Bevallom, a budapesti metróban néha kihallgatom az odavetődött román turisták beszélgetését - a román nyelv iránti nosztalgiámat, amelyet valaha olyan meghitten ismertem, megerősitette a román Securitate /ÁVH/, amely 1980 nyarán kiutasitott az országból mint "nemkivánatos személyt". Tehát az Ön gesztusának számomra nemcsak politikai, hanem személyes és érzelmi jelentősége is van.

Ami pedig a politikát illeti, levélváltásunk talán hasznosnak bizonyulhat, s ezzel tán nem túlzom el kettőnk fontosságát. Régóta nem beszéltünk mi őszintén egymással, magyarok és románok - mert hiszen a magyar és román hatóságoktól hébe-korba kezdeményezett dialógust inkább az erőltetett vicsorgás, mintsem a bölcs mosoly jellemzi, hogy ne is beszéljünk azokról a csetepatékról, amelyeket az idősebb és ifjabb Ceausescu zsoldjában álló, Ion Lancranjan-féle bértollnokok idéznek elő.

+/A szerkesztőség megjegyzése: Tamás Gáspár Miklós nyilt levelének a párizsi Luptában megjelent román szövegéből sajnos kimaradt az utalás "a bilingvizmusra a finnországi svéd modell szerint..."/

És most néhány sor, röviden, az Ön nemeslelkü válaszáról. Azt hiszem, igen tisztelt Korne úr, hogy tökéletesen egyetértünk az álmok birodalmában. Ki ne értene egyet Önnel, ki ne óhajtana egyesült - vagy ahogyan Ön nevezi, globális - Európát, amely demokratikus, szabad és pluralista? Igaza van abban, hogy nem hagyja elenyészni ezt az álmot. Az utópiának az az értelme, hogy szüntelenül emlékeztessen bennünket az eszményekre, ameddig a mindennapokban botorkálunk. De a természetszerüleg erkölcsi meggyőződéstől vezérelt politikai gondolkodásnak több szintje van. S nekünk az a kötelességünk - legalábbis nekem úgy tetszik -, hogy olyan eszméken töprengjünk, amelyek ugyan túl vannak a ránk szabadult diktatúráktól megbénitott valóságon, de az utópián innen. Meg kell kérdeznünk magunktól: mit kell javasolnia egy becsületes demokratának pl. akkor, ha Kelet-Európa népei nem kivánnak együtt élni? Mert a csakugyan demokratikus és pluralista gondolkodásnak nem saját óhajaival kellene foglalkoznia, hanem azokkal az eszközökkel, amelyek megkönnyithetik a közakarat kifejezését. Nem hiszem - és nem is mondtam -, hogy egy kelet-európai föderáció holmi egyetemleges orvosszer volna. Egyelőre az egyéni és kollektiv emberi jogokat kell követelnünk mindenki számára, beleértve a nemzeti kisebbségeket. S Romániában a magyarok soha nem tehetnek szert az őket megillető jogokra, ha a román közvélemény nem fogja támogatni és segiteni őket. Itt az otthon élő és számüzött román demokraták történelmi méretü szerepet játszhatnának. Nem tudja elképzelni, milyen katartikus hatása van a csehszlovák másként-gondolkodók, elsősorban a Charta '77 a szlovákiai magyar kisebbség emberi jogaiért küzdő Duray Miklós úrral szemben tanúsitott szolidaritásának, akit Pozsonyban börtönbe vetettek. Egyetlen testvéri gesztus is eltakarithatja az előitélet, a gyülölködés, a bizalmatlanság penészét. Ez üzenetünk lényege.

Arra kér, t. Főszerkesztő Ur, hogy világitsak meg néhány apróbb félreértést. /1/ Én egyáltalán nem beszéltem az Osztrák-Magyar Monarchiáról, nemhogy pozitiv értelemben, hanem ellenfeleiről, akiket csodálok. Ne higgye, hogy elfelejtettük Apponyi gróf és Tisza gróf /román-ellenes/ elnyomó politikáját. /2/ A területi autonómiát valamelyest megmagyaráztam egy mondatban, amely nyilván tördelési hiba folytán kimaradt a Luptából /A Harc/ és amely igy hangzott: "...területi autonómiát regionális decentralizáció révén, hasonlóképpen ahhoz, amit Gaston Defferre és elvbarátai vettek tervbe Franciaországban, vagy a spanyolországi területi reform nyomán, a katalán CiU /Konvergencia és Egység/ párt javasolta jobbitásokkal" /vö. AB HIRMONDÓ, 1984. 6-7., 18. lap/. A trianoni határokról pedig majd akkor beszélhetünk, ha a román nép is belátja, hogy igazságtalanok - mivel igazságtalannak bizonyultak, hiszen értelmetlen fájdalmat és szenvedést okoztak.[x] Ebben a kérdésben egy új és szabad Romániának kell hallatnia a szavát, ahol a magyarok is otthon érezhetik magukat - természetesen külső nyomás és beavatkozás nélkül. Én sajnos nem tudok kész megoldást javasolni Önöknek; de azt javaslom Önnek és a román közvéleménynek, hogy folytassunk egymással párbeszédet, s örülök, hogy ebben Ön egyetért velem.

Rokonszenvező tisztelettel: Tamás Gáspár Miklós

Budapest, 1984. augusztus 10-én

/Forditás a román eredetiből/

---

[x] Ui. Félreértés ne essék: a románok Erdélyben többségben vannak, a terület tehát őket illeti. A trianoni béke azért igazságtalan, mert a Romániában rekedt kétmillió magyarnak 60 éve folyamatosan oka van az elégedetlenségre. Ezt természetesen újabb igazságtalanság - ezúttal a románok kárára - sem teheti jóvá. Ezt talán még az elfogultak is megtanulhatták a bécsi döntés leckéjéből.

Egy dokumentum Perugiából:

Nyilatkozat az európai békéért[x]

Az emberiség történetének legveszélyesebb szakaszát éljük, a harmadik világháború, amely alapjaiban fenyegeti a civilizált életet, nemcsak lehetséges, de egyre inkább valószinü. A fejlett nyugati és keleti ipari államok gazdasági válsága, az újból kiélesedett kelet-nyugati ellentét, az észak-dél konfliktus és a harmadik világ háborúi képezik annak a politikai feszültségnek alapját, amely fokozza a fegyverkezési őrületet. A NATO és a Varsói Szerződés katonai hatalmai 25 éve rendelkeznek elég fegyverrel ahhoz, hogy kölcsönösen elpusztitsák egymást, mégis évről évre megsokszorozzák fegyverállományukat. A kelet és nyugat közötti konfrontáció földrajzi szinterén, Európában egyre gyilkosabb nukleáris fegyverrendszereket helyeznek állásba. Egyidejüleg egyre közelebb kerül az óramutató egy mindent elsöprő, elpusztitó háború időpontjához. Ebben a helyzetben Európa népei függetlenül a politikai rendszerektől és a katonai táborok határaitól, fokozott felelősséget éreznek a békéért és a földrész jövőjéért. Ennek a növekvő felelősségtudatnak a látható megnyilvánulása a békemozgalmakban való fokozott részvétel. A fegyverkezésnek Kelet- és Nyugat-Európa különböző országaiban mások a megnyilvánulási formái, és ennek megfelelően országról országra más sajátságos feltételek mellett, eltérő hangsúllyal folyik az ellentéteket leépiteni próbáló küzdelem. Mi a keleten és nyugaton müködő kormányoktól és állami intézményektől független szervezetek, kezdeményezések és mozgalmak tagjai kinyilvánitjuk együttmüködési akaratunkat az igazi és tartós európai béke érdekében.

Fontosnak tartjuk a következő, egymástól elválaszthatatlan alapelveket és célokat:

1. A fegyverkezési verseny megszüntetése és a lefegyverzés útján tett első lépések kikényszeritése. A fegyverkezési verseny leállitásának fontos feltétele az elrettentés és a katonai egyensúly logikájának feladása. A rémületnek nincs egyensúlya, csak spirálja, a nukleáris elrettentés annak megsemmisitésével fenyeget, amit meg akar védeni. Nem fogadhatjuk el a két katonai tömb utófegyverkezését és utófegyverkezését igazoló érveket, Minden rendelkezésünkre álló békés eszközzel ellenállunk Nyugat- és Kelet-Európában egyaránt új rakéták telepitésének. Ugyanakkor támogatunk minden kezdeményezést az atom-, a kémiai és a konvencionális fegyverek leszerelése terén. Támogatjuk az atommentes övezet és egy kevésbé felfegyverzett sáv létesitésének gondolatát a két katonai tömb határán. Célunk, atomfegyvermentes Európa Lengyelországtól Portugáliáig.
2. A béke oszthatatlan. A béke érdekéből történő akcióinkat annak az országnak konkrét helyzete határozza meg, amelyben élünk. Egyidejüleg azonban a határokon és a katonai tömbökön átlépő békepolitikát szorgalmazzuk egész Európában és Európán kivül is. Ezért sikra szállunk az ellen, hogy a kelet és a nyugat nagyhatalmai beavatkozzanak a harmadik világ ügyeibe. Követeljük a külföldi csapatok kivonását minden országból a népek nemzeti önrendelkezési jogának biztositása érdekében. Aktiv béke-szolidaritásunk kiterjed a világ minden részére, ahol katonai erőszak uralkodik, vagy ahol a népeket katonai erőszak fenyegeti. Ez éppen úgy vonatkozik a nemzetközi kapcsolatokra, mint a társadalmon belüli helyzetre.

---

[x] A nyilatkozat a nyugat-berlini East-West Dialogue Initiative békecsoport kezdeményezése nyomán született és a nyugati békemozgalmak képviselőin kivül számos kelet-európai békeharcos és ellenzéki is aláirta.

A társadalom béke képességét a belső béke megteremtésének képessége bizonyitja.

3. Az emberi jogok tiszteletben tartása. Számunkra a béke többet jelent annál, hogy nincs háború, ezért a béke melletti érveink nem korlátozódnak a lefegyverzés kérdésére. Számunkra a béke, a szabad véleménynyilvánitás lehetőségét is jelenti, a korlátok nélküli mozgás és szervezkedés szabadságát, valamint a demokratikus jogok politikai és szakszervezeti szinten történő gyakorlását. Az emberi jogok mindennemü megsértése, bárhol történjen az, akkor is veszélyezteti a békét, ha a fegyverek hallgatnak.
4. Uj enyhülési politika. Olyan enyhülési politikáért szállunk sikra, amely a politikai, gazdasági és kulturális vonatkozások mellett a katonai szempontokra is kiterjed. Az enyhülési politika nemcsak, vagy nem csupán kormányok diplomáciai tevékenysége, hanem mindenekelőtt a népek ügye, társadalmi egyenlőségre törekvő keleti és nyugati társadalmaké. E téren, társadalmi csoportok sokrétü kapcsolatára alapuló enyhülési politikát sürgetünk, amely leépiti az ellenséges magatartást, elősegiti a békepartnerségre alapuló vélemény- és tapasztalatcserét. Minden szinten a párbeszédet és a megértést keressük. Szükségesnek tartunk egy alulról jövő, az enyhülést elősegitő törekvést.
5. Európa megosztottságának a felszámolása. Európában mindaddig nem lesz igazi biztonság és szilárd béke, amig a kontinens megosztott, és a szuperhatalmak hegemóniája alatt áll. Európa tömbökre való felosztása nemcsak a konfrontációt és a fegyverkezési versenyt segiti elő, de határokat szab keleten és nyugaton a társadalmak önrendelkezésének, cselekvési lehetőségének. A népek saját érdekei a kontinens mindkét felén mindinkább ellentmondásba kerülnek a szuperhatalmak hegemonista érdekeivel. Ezért a katonai tömbök fokozatos felszámolása, a békepolitika vezérfonala és feladata.

Az itt meghatározott alapelvek és célok, valamint a megvalósitásukra történő bizalomerősitő lépések érdekében javasoljuk a következőket: Javasoljuk az információk és vélemények szabad kicserélését Kelet és Nyugat között, minden, a békével összefüggő kérdésben.
Javasoljuk olyan rendszeres találkozók és konferenciák összehivását Kelet- és Nyugat-Európában, amelyeken részt vehet minden a béke ügyének elkötelezett személy és csoport.
Javasoljuk, hogy minden konferencia valamennyi vitairatát és dokumentációját - a perugiaiért is - tegyék közzé Kelet- és Nyugat-Európában.
Javasoljuk, hogy senkit ne lehessen üldözni és diszkriminálni a béke melletti elkötelezettsége miatt, akkor se, ha véleménye nem egyezik a kormányéval, az uralkodó pártokéval vagy országa hivatalos békeintézményeiével.
Javasoljuk az utazás szabaddá tételét egész Európában mindenki számára.
Olyan kezdeményezéseket javasolunk Keleten és Nyugaton, amelyek megakadályozzák a társadalom militarizálásának minden formáját; igy az iskolákban és egyetemeken folyó katonai oktatást, a paramilitáris kiképzést, ugyanakkor lehetővé teszik az átfogó nevelést a békére, és elősegitik a független békekutatást.
Javasoljuk "személyes" békeszerződések, békeszövetségek létrehozását csoportok, intézmények és városok között, Keleten és Nyugaton,

valamint a katonai tömböket átfogó kezdeményezést atommentes övezetek létesitése érdekében.
Javasoljuk a rendszeres és nyilvános tájékoztatást katonai kiadásokról Kelet- és Nyugat-Európa országaiban, valamint a katonai szövetségekhez való hozzájárulás összegének közzétételét.

ÉRVEK-ELLEN-ÉRVEK

Olvasói levél:

"Pisztolylövések Borozsmán"
/Hirmondó 4. sz. 42. old./

Megpróbáljuk összefoglalni, miért elhibázott hangvételü ez a riport, mely a rendőrségi brutalitást pellengérezi, de a felháborodást a cigányprobléma zajlásának illusztrálásával váltja ki. Jelezvén vele előre azt az ellentmondásosságot, ami ezt a problémakört jellemzi. Mértéktartó vitatésa nemcsak emiatt nehéz, de igencsak szerteágazó, aktuális politikai vonatkozásai vannak. A vitapartnerek ugyanúgy nem értik egymás nyelvét, mint a nyugat--keleti dialógus emberei. Azonkivül nem hisznek egymásnak, mert úgy tudják: a másik nem mond igazat. A tárgyalás igy egymásra mutogatássá züllik s az érintkezést reménytelenség, elkeseredés, robbanásig fütött indulatok gátolják.

Nem vállalkozhatunk az elvi tisztázásra, csak arra hivnánk fel a figyelmet, mennyi ellentmondás van a közvélemény sommás szentenciáiban is, melyekre pedig mint csalhatatlanra apellálunk.

A Hirmondó riportjából megállapitható, hogy Dorozsmán a cigányok agresszivan léptek fel. Ők kezdték. Bármennyire is ugyanaz a rendőrség müködik Dorozsmán, mint a II. kerületben, ez esetben a "földmüvelőt" védte azzal a nomáddal szemben, aki most van áttérőben a gyüjtögető gazdálkodásról a nagy állattartásra. Ez a folyamat azért lassú, mert a földmüves kultúrákban a gyüjtögetés eredményesebb, sőt városokban is üzhető.

Itt és most tehát a lakosság többsége van védekező, azaz hátrányos helyzetben. A cigányság viszont indokolatlan illúziókból kifolyólag /?/ olyan elnézésben, kiméletben részesül mintha parazita életmódjáért kizárólag a gazda-népek volnának a hibásak szerte a világon, de különösen mi. Hozunk is olyan áldozatot ez ügyben, ami erőnket messze meghaladja, biztositván ezzel elképesztő mérvü szaporodásukat ugyanakkor, mikor a magyar népszaporodás a legalacsonyabb talán a világon.

Hire jár cigánykonferencián elhangzott olyan kérdésnek: "Mennyi idő kell mig átvesszük a hatalmat?"

Mintha valahonnan távlati tervek hidegszele fújna. Aggódva gondolunk azokra, kik az önvédelem minden lehetőségétől meg vannak fosztva s kikkel szemben már kézben a bicska.

Ebbe mi ne segitsünk bele.

A mély aggodalom azért látszik indokoltnak, mert összefügg, egy tőből sarjad Kolompárék nagyobb szabadsága, az erdélyieket takaró halálos csönd és hogy Csoóri Sándornak nem szabad megirni az igazat, de szabad a csehszlovákoknak, a románnak üldözni a kisebbségeiket. Egyazon karámon belül. Egyazon számadó felügyelete és vezetése alatt.

A szabadság, egyenlőség és testvériség nevében, nyilván.

Mintha mégis pogromról és fajüldözésről lenne szó.

Netán átgondolt népirtásról?

- . -

Fentiek a Hirmondó szerkesztőségének iródott, nem teljesen leküzdött indulattal és nem az egyébként mindenre felhasználható rendőrség védelmében. Az elcsúszás csak annyi, hogy a szerkesztőség figyelmét kikerülte a hirháttér és csak azt vette észre, hogy az eset alkalom a rendőrségi brutalitás illusztrálására. Nem gondolt viszont arra, hogy a cigányság nálunk nem pusztán kisebbség, hanem a hatalom reménybeli, potenciális szövetségese.

Kivánatos volna azonban egy tompitott meghúzott olvasói hozzászólást adni, mely az elmondottak minden lényeges elemét tartalmazná.

Üdvözlettel: X

Lapunk válasza: ---

A "nem teljesen leküzdött indulatú" levelet nem tompitottuk, és nem is húztuk meg. Megpróbálunk ehelyett válaszolni tisztelt levélirónknak:

Sajnos véleményünk több ponton nem egyezik.

Nekünk az a meggyőződésünk, hogy a dorozsmai esetben a "háttér" éppen olyan fontos, mint az "előtér". A történet nem csak azt példázza, hogy a rendőrség durva, hanem azt is, hogy ilyen stilusú, ilyen mértékü brutalitás ma Magyarországon csak a cigánylakossággal szemben képzelhető el. Ne feledje el, mi történt: egy telep minden lakóját, férfit, nőt, gyereket válogatás nélkül ütöttek és fenyegettek lövésekkel! Nagyon meglepődnék, ha

Ön más példát tudna felhozni az elmúlt 10-15 évből. Erre Ön azt mondhatja: az sem képzelhető el, hogy bármely más negyedben, vagy utcában hasonlóan szorongató helyzetbe juthatnának az intézkedő rendőrök, vagy bármely hatóságok, mint egy cigánytelepen. Már ott is vagyunk az ismert képletnél: ha az állampolgár fegyelmezetten türi, hogy azt csináljanak vele, amit akarnak, a haja szála sem görbül meg /lásd: Demszky-ügy/. Támadásra /állig felfegyverezve/különösen az számithat, aki az erő, és nem a méltányosság, igazságosság poziciójából lép fel.
A többségi társadalom és a cigányság viszonyáról, és az állam cigánypolitikájáról is ellenkeznek nézeteink. Mi úgy véljük, hogy a cigányság a magyar társadalom legerőszakosabban elnyomott és legkizsákmányoltabb rétege. Cigánylakosságunk döntő többsége falvakban él, méghozzá a fővárostól távol eső, gazdaságilag elmaradottabb régiók falvaiban, aprófalvakban, s ezek a települési viszonyok eleve magukkal hozzák hátrányos munkapiaci helyzetét, s a kommunális javakból való kirekesztettségét. A gazdasági szisztémánkban a kommunális javakból való részesedés egyenlőtlenségei /út, közmü, lakás, oktatás, egészségügy/ a kizsákmányolás legfőbb forrásai, hiszen a munkabérekben nincs meg a megvásárlásuk fedezete, s többnyire nem is megvásárolható juttatások. Az is köztudott, hogy a nagyobb nyilvánosság kontrolljától távolabb a helyi hatalom önkénye is nagyobb, hisz gazdasági, közigazgatási, politikai, fegyveres hatalom néhány egymást jól megértő emberre korlátozódik.
A cigányság többségére jellemző középkori életfeltételek és kulturális viszonyok felszámolásáról az állam tömegkommunikációs csatornán keresztül sokat beszél, de a kevésnél is kevesebbet tesz. A hires, sokat emlegetett lakásépitési akció milliárdjait egyrészt behajtják a cigányokon, hisz ezek kölcsönök, másrészt felhasználásukkal új, nyomorúságos, zsúfolt gettók jöttek létre. Ez önmagában elég ahhoz, hogy a gyerekek iskoláztatásában se szülessen eredmény, hisz telepi viszonyok közül reménytelen dolog az iskolában versenyképessé válni. Hiába a sok határozat, intézkedési terv, koordinációs bizottság és felelős.
Való igaz, a cigányság egyszer, 1945-ben a kommunista hatalom potenciális szövetségese volt, ahogyan azok voltak az agrárproletáriátus jelentős tömegei, és a megelőző rezsimben létükben fenyegetett zsidók is. /A cigányok deportálása is folyt, s a cigányság nagy része agrárproletár volt. Itt kell megjegyezni, hogy a "szövetség" rosszul kezdődött: a cigányok csak kivételképpen jutottak földhöz a földosztáskor./ A hatalom látványosan élt is ezekkel a potenciális szövetségesekkel: a leggyülöletesebb posztokra néhány helyen cigányokat is állitott, s velük, akiknek még ez is némi gazdasági javulást jelentett, tartotta fönn a csőd szélén tántorgó tszcs-t. Ez a szomorú szerep elképzelhetetlen, máig sem feledett gyülöletet táplált a falusi társadalom régi, és az új tsz szervezéseknél ismét tekintélyessé váló, vezető rétegeiben. A "hatalom szövetségeseinek", a cigányoknak ez az ötvenes években - pár tucat disz-funkcionáriuson, begyüjtési felelősön kivül - az emancipálódás illúzióját hozta, és nyomor szinten tengődést; s a helyi társadalmakban most is fizetik az árát. A hatalom még egyszer tett gesztust a cigányok felé: 1956 után - először és utoljára - létrehozta a cigányok intézményes szervezetét, a Kulturális Szövetséget. A politika azonban megváltozott, a konszolidálódó hatalom más szövetségeseket keresett /kétségkivül többre ment az új szövetségi politikával/, s a Cigány Kulturális Szövetséget elfújta az új szél.

Mielőtt hitelt ad a cigánykonferencián állitólag elhangzottaknak, figyelmeztetjük: ilyen konferencia Magyarországon nem lehet, mert a mindenki által világosan megkülönböztetett cigányoknak, akikről minden iskola, minden tanács, minden rendőrség magától értetődően készit külön statisztikákat, semmiféle szervezete sincs Magyarországon. Még az időközben /a tehetetlenség törvényei szerint/ létrejött maroknyi cigány értelmiségi klubja sem kapott zöld utat!
Könnyen lehet, hogy Önt a fentiek a legkevésbé sem győzték meg, s nem győzné meg az sem, ha vázolt véleményünket nagy, átfogó, adatokkal dokumentált tanulmányban tárnánk Ön elé. Igazat kell adnunk Önnek abban, amit levele elején irt. A foglalkoztatottság adataira Ön munkahelyi vándorlás, az aránytalanul súlyos birói ítéletek adataira a bünözés, az iskolai eredménytelenség adataira Ön az iskolai hiányzás adataival válaszolna. Valóban két előitéletrendszer ütközik meg a tények csatamezején. /Nevezhetjük választott értékeknek is./ Az egyik szerint minden ember születetten egyenlő, egyforma elemi jogok illetik meg, például a gyermekek világrahozásának és felnevelésének joga akkor is, ha etnikai kisebbséghez tartozik, a közvetlen, nyilt erőszaktól való védelem joga, akkor is, ha ő maga erőszakot követett el, rabló és gyilkos. Ennek az előitéletnek a rabjai érzékenyek minden olyan jelenségre, amely mögött a nem-egyenlő jogok gyakorlását sejtik. Ha egyenlőtlenséget látnak, ennek forrását mindenekelőtt az erősebbik félben keresik és nem a gyengébbikben, a többségben és nem a kisebbségben. A másik előitéletrendszer születetten értékesebb és értéktelenebb embereket tételez fel, a jogokat érdemek szerint adagolná, s igazságérzetét, sőt személyes erőfeszitéseinek értelmét látja megsértve, ha az érdem - jogegyensúlyt megbillenni érzi. Ha egyenlőtlenséget lát, hajlandó ennek okát érdemben és érdemtelenségben, született, vagy kiharcoltan különböző emberi kvalitásokban látni. Szerkesztőségünk az elsőnek vázolt, Ön bizonyára a másodiknak körvonalazott előitéletrendszert vallja magáénak.
A mi kiindulópontunkból szemlélve nincs értelme annak az ellentétnek, hogy a cigányság elképesztően szaporodik, mig a magyar termékenység a legalacsonyabb a világon. /S még csak nem is a Heti Világgazdaság tanulságos cigány-vitájának egyik hozzászólójának "megnyugtató" érvelését vetnénk latba, miszerint a cigányoknál a csecsemőhalandóság viszont sokszorosan magasabb.../ Nézetünk szerint gyerekek jönnek a világra azon a földdarabon, amelyen mi is élünk, amelyhez közünk van, a hazánkban, s ezeknek a gyerekeknek egytől-egyig egészségesen, emberhez méltó miliőben és életre kellene felnőniük. Ez e térség lakóinak egyik legelső közös érdeke. Bizonyára különböző előitéletrendszerünk miatt jutunk homlokegyenest ellenkező következtetésre is. Ön szerint: "Összefügg, egy tőből fakad a Kolompárok nagyobb szabadsága..." /stb./ Mi "a Kolompárok nagyobb szabadsága" helyébe a "Kolompárok kisebb szabadsága" szintagmát tennénk, s igy módositva egyet értünk fejtegetése további öt mondatával. A magyarságra "idegen, ellenséges fajok" felől leselkedő veszélyt éppen olyan fantomnak /vagyis a hatalom kezében jól manipulálható ellenség-képnek/ tartjuk, mint - mondjuk - a Ceausescu-Románia magyar fantomját. Kétségtelen különbség, hogy Ceausescu nyiltan szitja a magyarellenes hisztériát, a magyar hatalom pedig csak burkoltan a cigány, román stb. veszedelemtől való rettegést.

Azt szinte mindenki világosan látja Magyarországon, hogy a román nép szakadék felé rohan, s ebbe nem a határaikon belül, vagy szomszédjukban élő magyarság kergeti, hanem saját vezetői, akikkel képtelen felvenni a harcot. Ha a magyarországi magyarokat

katasztrófa, nemzethalál fenyegeti /mi talán nem fogalmaznánk ilyen végletesen, s inkább stagnálásról, értékvesztésről, a lehetőségek ki nem használásáról beszélnénk/, akkor ennek forrását mindenekelőtt a hatalommal való nem optimális kompromisszumban, egyes rétegek által, más rétegek kisemmizésével kötött "konszenzus"-ban kellene keresni.

A HIRMONDÓ munkatársa

Reflexió a Szabó Miklós-interjúra

/és más hasonló témájú írásokra: Bibó, Száraz György, Kovács András stb./

Ezekben az antiszemitaellenes írásokban lenyügöz bennünket az analizis mélysége és árnyaltsága és a kérdés megközelitésének becsületes módja. Ez utóbbiról annak ellenére is meg vagyok győződve, hogy az antiszemitakérdés legfontosabb tényezőjéről ezek az írások vagy egyáltalán nem tesznek említést, vagy csak futólag. Nem tételezhető fel, hogy az említést sem tevők soha nem hallottak róla; hogy elsiklanak fölötte, az nem személyesen az ő hibájuk, hanem egy kollektiv rövidlátásé, vagy civilizációnk által önként viselt szemellenzőé, mely a dolog egyetlen lényeges oldalát eltakarja előlünk.

Hogy' lehet megérteni azt, hogy a zsidónak hol polgár-mivolta, hol forradalmár-mivolta, hol aparatcsik politikus-, hol avant-garde /ellenzéki?/ mivolta okoz antiszemitizmust? Ha leirjuk ezeket a kifejezéseket: zsidó füszeres, zsidó bankár, zsidó katona, bigott zsidó, zsidó író, zsidó karmester, zsidó suszter, zsidó sakter, zsidó ávós, materialista zsidó, tradiciójához mereven ragaszkodó zsidó, tradiciótlan zsidó, Cion-bölcse-zsidó, cionista zsidó, csak félig zsidó származású, ráadásul megkeresztelt történelmi materialista - mi az az egyetlen dolog, ami közös bennük? Azt értem, hogy a zsidó /származású/ gyárigazgatónak riválisa a nem zsidó gyárigazgató-jelölt, de miért utálja a segédmunkás is? Szabó Miklós nem lát semmi bajt abban, ha a TV-bemondók többsége zsidó származású. Messzebb megyek: ha az összes butikos és egyéb vállalkozó mind zsidó volna, nemcsak származásilag, hanem nyelvében, pajeszában és kaftánjában is, az miért volna baj objektiv társadalmi, gazdasági, szociológiai stb. szempontból? Nem a butikost utálnák bennük, még csak nem is a csalót, ha csalna, hanem a zsidót.

Eme tanulmányok elé bevezetőül odakivánkozik egy Grimm-mese. A derék Martin egy gazdag embernél szolgált becsülettel. Esztendő múltán a gazdag ember nem adta ki a bérét, kettő múltán sem, Martin mégis dolgozott tovább derekasan. A harmadik év végén végre kapott három fityinget; abban a naiv hiszemben, hogy jól megfizették, vidáman világgá ment. Megesett a szive egy szegény törpén, neki adta a 3 fityinget. Cserébe 3 kivánsága egyike egy mindenkit megtáncoltató ördöngős hegedü volt. Baktatott tovább a derék Martin. Találkozott egy ronda zsidóval. A ronda zsidó egy kismadár énekében gyönyörködött, szerette volna megfogni, és utánament a bozótba. A derék Martin csodahegedüjével véresre táncoltatta a ronda zsidót, és csak akkor kegyelmezett meg neki önzetlen nagylelküséggel, amikor a ronda pénzsóvár zsidó egy degesz erszényt igért neki. A ronda zsidó biróság elé viszi a dolgot, de bevallatják vele, hogy lopta a

pénzt és hogy a derék Martin ezzel szemben becsületesen szerezte a hegedülés abbahagyásának fejében. A ronda zsidót felakasztják.

A mese kiválóan illusztrálja a zsidógyülölet minden tapasztalatot megelőző, irracionális voltát. Martin szelid, jámbor, a felső hatóság ellen Szent Pál és Luther szellemében nem lázadozó, könyörületes szivü, jó fiú. Hogy szadista módon kinyirja a zsidót, az mit sem változtat jellemén. /Ezt irónia nélkül mondom. A zsidó rondaságán sem változtathat semmi./ Kant sem lesz kevésbé zseniális attól, hogy a zsidósággal kapcsolatban, az európai kultúra ezer más óriásához hasonlóan, nyomban a Huizinga által emlegetett házmester szinvonalára süllyed le /azt bizonyitja be kristálytiszta logikával, hogy a zsidók egy csupa gazemberekből álló nép/.

De hogy individuál-pszichikai szinten irracionális a dolog, az nem jelenti azt, hogy történelmileg is megmagyarázhatatlan; csak nem a társadalmi konstellációkkal kell kezdeni, mert azok ezerfélék, de eredményük egy.

A zsidógyülölet a keresztény vallás terméke, keresztény ideológiai alapja korán ki lett dolgozva. Az Ujszövetségbe ugyan jobbára csak belemagyarázzák, de azért csirájában valóban benne is van elég szuggesztiven: a főpap, a szanhedrin, tehát a zsidó nép legfőbb képviselői, maga a zsidó nép egy csődület formájában, mind Jézus halálát akarja, sőt expressis verbis vállalja is érte, a jövőre nézve is a felelősséget, sőt még egy áruló is akad, akit különösképpen épp Júdásnak, azaz "zsidó"-nak hivnak... Az ideológiai alap törvénybe lett iktatva, később az egyetemeken tanitva, a felső- és alsópapság, a szerzetesek tanitották, prédikálták, a vallásos szinház, a képzőművészet terjesztette, mignem az egész keresztény civilizáció át nem lett itatva vele. Az alaptételek a következők: 1. a zsidó vallás vissza lett vonva /abrogáció/; 2. a zsidók azáltal, hogy ezt nem vették észre, továbbá mert istengyilkosságba estek /a rómaiak nem estek bele, noha Pilátus római volt/, elvesztették kiválasztottságukat, és az a kereszténységre szállt át. Ma már nem ők Ábrahám népe, hanem a keresztények. Keresztény szentek szerint a zsidó vallás már csak egy hulla, egy fehérre meszelt sirkő. Hogy' lehet hát az, hogy a zsidó vallás és kultúra, ahelyett, hogy eltünne, javában virágzik tovább, még sokkal jobban, mint amikor állt még a templom és a zsidó állam? /A Biblién kivül minden azóta keletkezett: a Talmud, az exegézis, a szertartások, a zsidó irodalom, filozófia, tudomány stb./ Szent Ágoston szerint ez isteni rendelés: amint a rabszolga feladata, hogy ura könyveit cipelje, úgy a zsidók végzete, hogy a keresztények rabszolgái legyenek és hordozzák a szent könyveket, melyek előtt úgy állnak ők, mint vak a tükör előtt. "Nem szabad teljesen kiirtani a zsidókat - rendelik a pápai bullák -, nehogy a keresztények elfeledjék a törvényt." - "Bár a zsidók hütlensége végtelenül elitélendő, a hiveknek mégsem szabad túlságosan üldözniük őket." /III. Ince pápa preambuluma Nagy Szent Gergély "Sicut Judeis" c. bullájához./

Mind Szent Ágoston, mind a többi egyházatya szenvedélyesen gyülöli a zsidókat. "A zsinagóga szinház és kupleráj, vadállatok és brigantik tanyája...", dörgi Aranyszájú Szent János ellenük meg a velük barátkozó keresztények ellen.

Ezek az elvek, a megvető jelzőkkel együtt /"a zsidók a legrosszabb emberek" stb./ belekerültek Theodosius, Justinianus törvénykönyveibe és a keresztény államok törvénykezésének alapjai lettek zsidó-ügyekben. A zsidók elvesztették római polgárjogukat,

egyházi nyomásra lassanként teljesen jogfosztottak lettek. A fő-
papság ugyan megelégedne ezzel meg a zsidók elszigetelésével, meg-
bélyegzésével és gyülölésével, de az általa elinditott lavina to-
vábbgurulását sem bánja, isteni végzésnek tulajdonitja. Az alsó-
papság és a szerzetesek uszitása, a vérvádak ellen éppen csak any-
nyira tiltakozik egyik-másik pápa, hogy a bünös zsidók jóságos vé-
delmezőjének szinében tünjék fel. /Napjainkban is nagy előszere-
tettel emlegetik e tiltakozó leveleket./ Mindenesetre nem akadá-
lyozták meg azt, hogy zsinagógafelgyújtások, keresztes hadjáratok,
vérvádperek, ostyagyalázás-vádak, pestisjárványok alkalmával év-
századokig mészárolják hol itt, hol ott a kereszténység megkeresz-
telkedni nem akaró ellenségeit, összesen több százezret. A zsidók
kiüzése ellen sem tiltakoztak soha /Anglia: XIII. sz. vége, Fran-
ciaország: többször is, végleg a XIV. sz. végén, Spanyolország és
Portugália: XV. sz. vége/, amint hogy XII. Pius sem tiltakozott
a holocaust ellen 40 évvel ezelőtt. Ellenben tiltakoztak akkor,
ha túl jó dolguk volt valahol, pl. a Karolingok alatt vagy Spa-
nyolországban egy darabig még az arabok kiüzése után.
Azok a körülmények, amelyekkel a magyar antiszemitizmust
szokták magyarázni, megvoltak másutt is. A középkori Lengyelország-
nak sem volt etnikai származású polgársága, a nyugatról menekülő
zsidók lettek a kereskedők, iparosok, pénzváltók, jószágigazga-
tók, sokáig mégsem volt antiszemitizmus. Mint az 1266-os boroszl-
lói zsinat megállapitotta, a keresztény vallás nova plantatio,
új telepitésü Lengyelországban, igy a zsidók jelenléte egyelőre
nem jelent veszélyt. Ugyanigy nem okozott feszültséget a Török-
országba menekültek fényes karrierje sem. A veszélyt ugyanis nem
az effektiv zsidó jelentette, hanem a zsidóról kialakitott ke-
resztény kép: az istengyilkos, emberfeletti hatalommal biró, a
Sátánnal és a leprásokkal szövetkező, vérivó zsidó démon. Zsidó-
gyülölettől izzó hisztériák törtek ki Franciaországban, Oroszor-
szágban olyankor is, amikor már évszázadok óta be sem tehette
oda zsidó a lábát. Shakespeare Velencei kalmárja és hasonló müvek
/pl. Marlowe A máltai zsidó-ja/ egy olyan Angliában keletkeztek,
ahol háromszáz esztendeje nem láttak zsidót. Katalin cárnőt győz-
ködték tanácsosai, engedjen zsidó kereskedőket az oroszországi
vásárokra, nagy haszna származnék belőle. Azt felelte: "Krisztus
ellenségeitől nem kell semmiféle haszon." A Dreyfuss-per idején
Franciaország lakosságának 2 ezreléke volt zsidó, jellemző fog-
lalkozásbeli profil nélkül.
Nem tudunk róla, hogy a zsidók perzsiai, indiai, kinai, ja-
páni jelenléte valamiféle zsidókérdést okozott volna. A mohamedán
országokban másodrendü állampolgárok voltak, akárcsak a keresztè-
nyek, de nem kiszolgáltatott, megvetett páriák. Az egyes uralko-
dók vagy dinasztiák szórványos zsidóüldözései nem emlithetők egy
lapon a keresztény országok szivós és hisztérikus zsidógyülölete-
vel.
Ha a zsidó gazdasági vagy szellemi vetélytárs, az önmagában
nem volna nagy baj, aminthogy a drótos tótra sem haragszik a dró-
tos magyar. Nagy baj attól lesz, hogy a zsidó Jézus Krisztus és
az egész keresztény civilizáció vélt ellensége. Még ma is tapasz-
talhatjuk, hogy vallásos keresztények szinte sértésnek veszik,
hogy a zsidó, megnemkeresztelkedése által, mintegy kétségbe von-
ja a keresztény vallás univerzális voltát, holott éppen őneki vol-
na kutyakötelessége megtérésével igazolni, hogy Jézus nélkül nincs
üdvözülés. Ma is meg-megjelennek önkéntes téritők az elárvuló pes-
ti zsinagógákban, hogy megtéritsenek - tiz hetven-nyolcvanéves bá-
csikát.

Mégis, a zsidógyűlölet keresztény gyökere ma már nem tudatos. A magyar katolikus, evangélikus és református egyházfők a zsidótörvény megszavazását indokló parlamenti beszédeikben kizárólag gazdasági és nemzetvédelmi szempontokat említenek. /Persze a megkeresztelkedett zsidók gazdasági térhóditásával nincs baj./ De bármi vad atheista legyen is valaki, akkor is a keresztény civilizáció gyermeke. A kommunista ideológia, mely maga is pozitiv történelmi alaknak tartja a pogány fülekbe forró ólmot öntögető Szent Istvánt, nem lát ugyan misztikus ellenséget sem Schwarz bácsiban, sem Scheiber Sándorban, mivel a kereszténység temetésén sem hullatna könnyeket, de azért ő sem igyekszik tiszta vizet önteni a pohárba. Egyszerűbb mindent a finánctőke legreakciósabb satöbbijére kenni. Nem érdekelte, eszik-e szalonnát a tévébemondó nagypapája, az unokájúra sem haragszik tehát. A zsidókra mint egyénekre nem. Azt azonban nem bánná, ha a zsidó vallás mint egy fölösleges szellemi dimenzió végleg felszivódna. Végeredményben az emancipációnak sem volt más célja, sőt Luthernak, Kapisztrán Jánosnak, a kereszteseknek sem.

Természetesen nem állitom, hogy a keresztény zsidógyűlölet tápdús talaján nem sarjadt szinpompás vegetáció; minden virágnak kijár az esettanulmány. De a legszubtilisabb elemzés is híján marad a meggyőző erőnek, ha csak amúgy homályosan utal valamiféle frányа előitéletre, és nem tudatositja, hogy csak másodlagos okokat tár fel.

Most hadd tévedjek egy pillanatra a pszichologizálgatás ingoványos talajára, három észrevétel erejéig.

1. Azzal a gyakran kimondott, még gyakrabban csak sejtetett nézettel, mely szerint ma a zsidók kezében van a hatalom /gondoljunk "a rend éber őre a héber rend őre"-viccre/, párhuzamba állitható a következő pathológiás eset. 1321-ben Franciaországban a pastoureaux-nak nevezett népfelkelők, szerzetesek felbújtására, 140 zsidó közösséget irtottak ki Dél-Franciaországban. Fél évvel később ugyanitt, a mészárlások szinhelyén, az a hir kapott lábra, hogy a zsidóság a kereszténység kiirtására készül.

2. Mig egy keresztényt szentté avat, ha megfőzik olajban, a zsidókat el lehet gázositani, szappant lehet főzni belőlük, és ez nem a németeket teszi ördögfajzattá a kollektiv tudatalattiban, hanem a zsidókat még nevetségesebbé, lásd az erről szóló vicceket.

/És a kegyetlenség szimbóluma talán Mengele lett? Nem; a zsidó kápó./

3. A bünbak-elmélet szerintem rossz. Ha a zsidóknak oly fontos funkciójuk van, hogy levezethető rajtuk a társadalmi elégedetlenség, miért kell őket egy végső megoldásban teljesen kiirtani? Miért jelenti ki az elmaradott, de szent Oroszország Szent Szinódusának prokurátora /Pobjedonoszcev/, hogy politikájának eredményeképpen majd a zsidók egyharmada éhenhal, egyharmada elmenekül, egyharmada pedig megkeresztelkedik? A gyűlölet nem elégséges magyarázat a maga vegytiszta mivoltában?

P.S. Miután ezt megirtam, került a kezembe a "Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus" cimű új könyv. Hadd húzzak ki belőle két szőrszálat, hasogatni.

Az antiszemitizmustól a lehető legtávolabb álló Hanák Péter a felvilágosultság jelét látja a sonkaevésben /361. lap/, és primitivséget az orthodox hagyományokhoz való kötődésben /362. lap/. Gonosz vagyok, nem kijelentések ezek nála, hanem csak afféle elszólások; de azért valamire jellemzőek.

Miért voltak primitivek az orthodox galiciai szatócsok, ószeresek, kocsmárosok? Lehet, hogy piszkálták az orrukat, ezt én nem tudom. Az is lehet, hogy nem voltak olyan szépek a tizcentis pajeszukkal, mint a modern ifjak a húszcentis hajukkal, és piszkosak voltak, mint azon parasztok, akiket volt szerencsém ismerni, továbbá egyes filozófiatanárok, zenészek, avantgarde-müvészek és francia fogorvosok. De inkább talán azért, mert nem ismerték az európai kultúrát, és rosszul beszéltek lengyelül vagy oroszul. /Bár arról értesülünk, hogy Schiller versei bizonyos népszerüségnek örvendtek körükben./ Csakhogy volt azoknak kultúrájuk. Sokuk kivülről tudta a Mózes öt könyvét meg a Talmudot, nem az anyanyelvén, a jiddisen, hanem egy, sőt két, könyvből tanult nyelven /héber és arámi/. A mindennapi zsidó vallás, bonyolultságánál fogva, már önmagában is egy kis kultúra, sőt civilizáció, mivel egy egész életmódot határoz meg. Mindezeken túl is létezett Kelet-Európában egy, a külvilág számára érdektelen, de eleven zsidó kultúra, főleg szépirodalom, traktátus-irodalom, folklór-jellegü zene, legendák stb. Persze voltak "am hórec", müveletlen keleti zsidók is, nem tudom, milyen arányban. Lehet, hogy nem tipikus, de érdekes egy Zalkind-Hourwitz nevü XVIII. századi lengyel zsidó esete, aki ószeresből egyenesen a francia királyi könyvtár keleti osztályának vezetője lett, és pályamüve dijat nyert.

Nos oda akarok kilyukadni, hogy a zsidókérdésnek és az antiszemita-kérdésnek az emancipáció óta két oldala van: 1. a zsidó mint individuum és 2. a zsidóság mint nép vagy mint vallási-kulturális közösség keresztény vagy ex-keresztény közegbeli jelenléte. A másodikról vagy megfeledkeznek, vagy nem kivánatosnak tartják azáltal, hogy kivánatosnak tartják a zsidóság teljes beolvadását, azaz öngyilkosságát, Kant szavával "a zsidóság euthanáziáját". Az egész emancipáció ebben a szellemben fogant; "Semmit a zsidóknak mint népnek, mindent a zsidóknak mint egyéneknek" /Clermont-Tonnerre/. Egy német herceg felszólitotta miniszterét, találjon ki neki valami módszert, amivel a zsidókat egyetlen pillanat alatt ki lehet végezni anélkül, hogy vér folyna. A miniszter: "Felség, a módszer létezik: az emancipáció." Más nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban a beolvasztás manapság csak egyes hatalmon levők vágya szokott lenni, egyébként a baszk, breton, kurd, magyarországi szlovák, szlovákiai magyar stb. kultúrális autonómia fennmaradása kivánatos dolog. Miért képeznek kivételt a zsidók? Ugyanazért, amiért Goethe számára is kivételt képeztek: "Egyetlen zsidót sem fogunk megtürni magunk között, mert hát hogyan részesithetnők őket a magasabb kultúrában, ha egyszer tagadják eredetét és szokásait?" Vagyis azért, mert nem vetnek keresztet és nem öntenek tejfölt a paprikáscsirkére.

Károly Ignác +

Olvasói levél Debrecenből:

Rendőrhajnal

Elindultunk zenét hallgatni. Utólag nézve a dolgokat, csodálkoznunk kellett volna, hogy az erre tartó vonatokon nincsen igazoltatás. De erről majd később. Péntek este volt, a Sportcsarnokban Szabados játszott. Ezen az estén sikerült barátokra szert tennünk, s a müsor után hozzájuk mentünk aludni. Ezért mi kimaradtunk a pályaudvari oly jól ismert hajcihőből. Az, hogy a KISZ ilyenkor szabaddá tenne egy tornatermet, hirdetné, hogy ott lehet aludni, s felkérne egy rendőrt - vigyáz-

zon, a fiatalok ne verekedjenek össze. Az, hogy a KISZ erre az alkalomra, a Nagyerdőben kijelölt helyre szabad "hálózsákozást" engedélyeztetne, ez jó esetben is csak az ifjúsági parlament vitája.
Szombat délelőtt jó idő lévén a strandon napozgattunk. Akik belógtak, nem jártak nagy sikerrel, mert rendőrt hoztak rájuk, és kezdődtek az újabb problémák. Délutáni csöndes ücsörgésünket, egy szép kis parkban, az igazoltatás törte meg. Ekkor mindig kiszolgáltatott helyzetben érzem magam, tehetetlenségem az egekig ér. Azt mondják, akiktől félek, hogy nincs mitől - mégis félek. Szombaton este-éjszaka a müsor lezajlott, úgy, ahogy kell. Elérkeztünk vasárnap hajnalhoz. Jöttünk ki a Sportcsarnokból, már világos volt. A szemekben a "mosthovamenjek" fáradt kérdése, fülünkben még a benti zene. Egy fiú klarinéton kezdett játszani, csatlakozott egy fuvolás, majd egy dán szaxofonos. A csarnok előtt lévő 60-70 fiatal megélénkült. Közel kerültünk egymáshoz, kellemes közösségi érzés hatott át bennünket. ... ..en egy-két rendőrautó érkezett. Egy rendőr odajött:
- Hagyják abba, menjenek haza! - mondta.
A zenészek elhallgattak és csomagoltak. A srácok indultak volna, de végül is sikerült meggyőznünk egymást arról, hogy maradjunk. A fuvolás elővette hangszerét és magyar népdalokat játszott. Meghatódott csönd után halk éneklés kezdődött. A dán szaxofonos kért egy sört és ő is visszaszerelt. 10-15 perces játék után a rendőrautók száma 5-7-re szaporodott.
- Oszoljanak, mert különben szétoszlatjuk magukat! - recsegte a hangszóró. Szinte végére sem ért mondatának, már jöttek is. A sprayval kezdődött. A dán fiú tökéleteset kapott a szemébe, valaki ottmaradt vele, s rávette, tegyen panaszt a nagykövetségen. Mi pedig oszoltunk. Sietősen és értetlenül lépkedtünk, köztünk rendőrök szaladgáltak és ütöttek. Kaptam kettőt, de többre már nem volt ideje, mert máshol is helyt kellett állnia.
Méhecskék virágokról gyüjtik ily szorgosan a virágport.
Egy fiú az autó elé feküdt és mosolygott. Négy rendőr ugrott ki, és ütötték - rúgták az úttesten. Nekünk torkunkban vert a szivünk, de csak erre tellett:
- Gyilkosok - gyilkosok - gyilkosok ...
A fiú közben felállt, szemében bizonyosság, igy ment tovább a járdán. Valami parancs érkezhetett, vagy spontán gondolat a begyüjtésről - mert a nem tudom milyen szempont szerint kiszúrt egyéneket kezdték összefogdosni. Aki korábban az autó előtt feküdt, azt is kergetni kezdték négyen. Elkapták és ütötték. És elérkeztünk a lényegi megnyilvánuláshoz:
- Uraim, megadom magam - s magasba emelte kezét.
A rendőrök vad gyülölettel tovább ütötték.
- Uraim, megadom magam, értsék meg.
Ez sem használt, a vad gyülölet csak a rendőrök saját fáradtságában halt el, egy pihenésnyi időre. Végül a kocsihoz vonszolták őt is. A továbbiakról személyesen nem tudok, az első vonattal hazajöttem. Barátaim mesélték, hogy Debrecenben a tavasszal lelőttek egy fiatalt. Tették úgy, hogy sem figyelmeztető lövés, sem lábra. Egy golyó, "ahová kell".
Ha ez a város, csak ily módon tud létezni - álljanak meg a virágkarneválok rendezésénél.
Ha ez a város, csak ily módon tud létezni - feledje el Kossuth Lajost.
Ha ez a város, csak ily módon tud létezni - én is kevesebb vagyok.

Szabó Katalin

Július 22-én délelőtt a Budapesti Sportcsarnokban rendezett istentisztelettel kezdődött meg a Lutheránus Világszövetség VII. nagygyülése. Hivők ezrei és mintegy száz ország egyházi személyiségei vettek részt a Káldy Zoltán püspök által celebrált misén. Káldy püspök az LVSZ elnöki tisztének várományosa.

Előző számunkban a Neue Zürcher Zeitung cikke alapján számoltunk be Fasang Árpád hozzá intézett leveléről, melyben a zongoraművész Ordass Lajos püspök rehabilitálását kérte. Fasang azzal indokolta - figyelemre és válaszra sem méltatott - kérését, hogy: "Ordass sem reakciós nem volt, sem nyugati ügynök, amint azt a szemére vetették a sztálinizmus sötét időszakában és még azután is, hanem magyar hazafi és antifasiszta. Miután életében igazségtalanul bántak el vele, illő volna, ha most már megadnák neki azt a tiszteletet, amit megérdemelt."/NZZ, május 7./ Ebben a számunkban Dóka Zoltán lelkésznek, a hivők körében gépiratos formában terjedő nyilt levelét tesszük közzé, mely támadja a Káldy nevéhez füződő "diakóniai teológia" kötelezővé tételét és a vallásszabadság hiányát a Magyarországi Evangélikus Egyház gyülekezetében.

<u>Dokumentum:</u>

Dóka Zoltán
hévizgyörki
evangélikus gyülekezeti
lelkész

N Y I L T   L E V É L

Josiah Kibira Elnök Urnak,
Carl Mau Főtitkár Urnak,
az L.V.Sz. Végrehajtó Bizottságának
és mindazoknak, akik az L.V.Sz.-ben a Magyarországi Evangélikus Egyházért felelősséget éreznek.

Kedves Testvérek!

Bocsássák meg nekem, hogy e levelemmel terhelem Önöket. Lelkiismeretem kényszerit rá. Tovább nem halasztható kötelességemnek tartom közölni Önökkel azt, amit oly sokan gondolnak a Magyarországi Evangélikus Egyházban /a továbbiakban MEE/, de nyiltan kimondani nem mernek. Arra kérem Önöket, vegyék tekintetbe az itt leirtakban a MEE-ért Isten előtt érzett szorongató felelősségemet.

Az MEE vezetősége mind a mai napig félrevezette a világ lutheránusságát, amikor azt állitja, hogy a MEE papjai és gyülekezetei egységesen vallják az úgynevezett <u>"diakóniai teológiát"</u> /a továbbiakban: d.t./. Az igazság az, hogy a d.t. koncepciója még a gyülekezetek tudatát sem érte el és azt a papoknak csak egy kisebbsége helyesli. A helyeslők többsége is csak érdekből vagy félelemből, és csak a nyilvánosság előtt. Bizalmas körben azonban kritizálják és elutasitják e koncepciót. E belső hasadás egyik legjellemzőbb és legszomorúbb jellegzetessége az MEE mai teológiai és lelki helyzetének.

A következőkben a MEE valódi helyzetét szeretném közelebbről megvilágitani mint olyan, aki évtizedek óta a mai napig közvetlen tanúja mind annak, ami a MEE-ben történt és történik. Három kérdés kapcsán teszem ezt:

1. Mik a fő okai az emlitett belső hasadásnak?
2. Mi vezetett a mai helyzethez?
3. Mik a fő jellemzői a mai helyzetnek?

1. Mik a fő okai a Magyarországi Evangélikus Egyház belső hasadásának?

a/ a d.t. teológiai hibái és
b/ gyakorlatban a d.t. egyházjogi alkalmazása az egyházvezetőség részéről.

a/ Köztudomású, hogy a "diakónia" nem központi teológiai fogalom az Uj Szövetségben, sem a szinoptikusoknál, sem a jánosi, sem a páli irodalomban. Már e puszta tény kétségessé teszi, vajon egy teológiai koncepciót, amely hangsúlyozottan biblikusnak tartja magát, szabad-e egyetlen, periferikus újtestamentumi fogalomra felépiteni. Sokkal fontosabb annak felismerése, hogy a "diakónia" formális fogalom az Ujszövetségben, amely egészen különböző tartalmakat jelölhet az asztal körüli szolgálattól Jézus életét váltságul adó szolgálatig. De éppen ezért fennáll annak a veszélye, hogy e különböző tartalmak teológiailag következetlenül, sőt illegitim módon összekevertessenek és azonos kategóriába soroltassanak. Márpedig ez történik szerintem a d.t.-ban. Ennek illusztrálására szeretnék egy ekkleziológiai szempontra utalni.

Arra a kérdésre, hogy mi az egyház feladata a világban, a d.t. a következő választ adja: Az egyház feladata az evangélium hirdetése /a szentségek kiszolgáltatásával együtt/ és a diakónia gyakorlása. Utóbbinál különös hangsúlyt kap, hogy nem elég a diakónia egyesekkel, hanem azt szociáletikai módon ki kell terjeszteni a hazai és az egész emberiség égető kérdéseire, ami csak helyeselhető lenne. De e meghatározásnál mindjárt feltünik - különösen lutheránus fülnek - hogy miért kell a diakóniát külön emliteni, amikor az gyümölcs, etikai következmény azoknak az életében, akik az evangéliumra hitben igennel válaszolnak. A d.t.-ben azonban újra meg újra hangsúlyt kap, hogy a diakónia nem csak mint az evangélium által ébresztett hit gyümölcse, hanem az evangéliumtól függetlenül is, ezzel egyenrangúan sajátos feladata az egyháznak. Az effajta elkülönitést azzal igyekezték igazolni, hogy Jézus a szinoptikusokban tanitványait nem csak azért küldte ki, hogy Isten országának elközeledtét hirdessék, hanem azért is, hogy démonokat üzzenek és betegeket gyógyitsanak. Hogy ez az exegézis helytelen, azt azoknak, akik az újtestamentumi exegezisben valamelyest járatosak, nem kell közelebbről kommentálni.

A fenti definició alapján az Ágostai Hitvallás tézise "az Egyházról" többször kritika tárgya lett, mint amelyet a diakónia gyakorlásának feladatával ki kell egésziteni. Azt mondják, hogy se Luther, se Melanchton nem adott teljes választ arra a kérdésre, hogy mi legyen az egyház feladata, mert mindketten csak az evangéliumot, illetve annak hirdetését tartották az egyház egyetlen kincsének és feladatának. Meggyőződésem szerint ez a "kiegészitendő evangélium" az alapvető tévedése a d.t.-nak és egyben a legősibb, sőt tulajdonképpeni tévtanitása az egész egyháztörténetnek. E hamis teológia u.i. nem tesz különbséget Isten cselekedete és az emberek cselekedetei között, hanem keveri azokat és egyenrangúnak tünteti fel őket. Amikor Káldy püspök újra meg újra hangsúlyozza, hogy "az az egyház, amely csak az

evangéliumot hirdeti, nem egyház", nyilvánvalóvá lesz, hogy a d.t. az evangéliumot a diakónia alá, vagyis a szociáletikai koncepció alá rendeli. Ez az etikai ideologizálás azonban megfosztja az evangéliumot, Isten végérvényes kegyelmes szavát a bünös számára minden emberi cselekedettől független szabadságától és hatálytalanitja azt. Egyben a szabad keresztyén cselekedet is megfosztódik forrásától és jócselekedeti igazsággá és érdemkegyességgé deformálódik. A d.t.-nak ez a hamis teológiai alapvetése a papok teológiai gondolkodását és prédikációját bizonytalanná teszi és ez a bizonytalanság egyre inkább kihat a gyülekezetek kegyességére is.

b/ Az evangélium szociáletikai manipulációja különösen a gyakorlatban mutatkozik meg a d.t.-nak az egyházvezetőség általi alkalmazásakor. Az LVSZ tagegyházaiban bizonyára csak kevesen tudják, hogy a MEE-ban nincsen vallásszabadság. Hangsúlyozom, az MEE-ban nincsen vallásszabadság. A politikai kormányzat egyházpolitikájában ma papokkal és gyülekezetekkel szemben - akármennyire meglepő - sokkal nagyobb a lojalitás, mint az egyházvezetőségben. Annál botrányosabb és elviselhetetlenebb, hogy az egyházvezetőség a d.t.-t a MEE hivatalos és kötelező teológiájává nyilvánitotta! Mindenki, aki e kényszernek csak a legkisebb mértékben is ellentmond, egzisztenciális veszélyeztetettségnek teszi ki magát, ahogy ezt Káldy püspök a papokkal szemben megfélemlitő stilusban egyre hangsúlyozza.

Kedves Testvérek, Önöknek ezt tudniok kell, és Önöknek nem szabad e tény mellett szótlanul elhaladniuk, hogy a MEE-ban teológiai terror uralkodik! Ez az igazság, amelyet azonban az egyházvezetőség tagjai és képviselői minden lehetséges módon, főleg a külföldi egyházak előtt ködösitenek. Ezt a terrort az egyházvezetőség azzal tudja fenntartani, hogy azokat, akik a d.t.-t kritizálni merik, az állami hatóságok előtt az állam ellenségeinek mondják. Igy a szakszerü, valóban teológiai eszmecserét politikailag lehetetlenné teszik. De ez az igazi és életveszélyes rágalmazás!

Sok kollegámmal türelmesen és megértéssel el kell ismernem, hogy az állam számára nem könnyü feladat olyan egyházpolitikát kialakitani, amelyben hü marad ideológiai alappoziciójához, és ugyanakkor az egyetemes emberi jogokon alapuló humanitás eszméjét is érvényesülni hagyja. Ama 32 év alatt, amit egyházi szolgálatban töltök, egyre világosabban ismertem fel, hogy éppen az állammal szemben lojalitást nyilvánitó egyházvezetőség nem nyújt annak igaz és valódi segitséget egyházpolitikájának kialakitásában.

Néhány évvel ezelőtt Káldy püspök különösen gyakran hangsúlyozta szóban és irásban: Nem elég, ha a pap gyülekezeti szolgálatát jól végzi, nem elég, ha a pap engedelmes állampolgár, aki a helyi, állami hatóságokkal jó kapcsolatokat tart fenn! A MEE papjai csak akkor végzik hivatásukat helyesen és korszerüen, ha a szocializmust /kivéve az ateizmust/ elfogadják és az állam szocialista célkitüzéseit aktivan és közvetlenül támogatják. Ilyen nyilatkozatok azonban csak a magyar egyházi sajtóban jelennek meg, de sohase idegen nyelveken!

Itt egy személyes megjegyzést kell tennem. Mindig érzékeny voltam és vagyok a szociális igazságosság kérdései iránt, mert magam szegény családból származom. Eleim nagyrészt agrárproletárok és napszámosok voltak. A szocializmus igazságát nem könyvekből tanultam, hanem édesanyám könnyeiben ismertem meg, aki

apámmal együtt öt gyereket nevelt és taníttatott. De hogy Káldy püspök, éppen mint püspök, nekünk papoknak a maga d.t.-ját kötelező teológiának előírja, a szocializmust meg kötelező ideológiának, az ellen tiltakozom és nem vagyok hajlandó elfogadni, hogy ehhez joga lenne.

2. Mi vezetett a mai helyzethez?

1958-ban azt ajánlotta az állam a gyülekezeteknek, hogy válasszák meg Káldy Zoltánt püspöknek. Ezt a javaslatot a gyülekezetek elfogadták. A papok és gyülekezetek többsége várakozással nézett az egykor pietista evangelizátor működése elé, hiszen beiktatásakor az egyházi életnek igazságos, az evangélium szellemének megfelelő rendjét igérte. Akkor még nem volt szó a mai kötelező d.t.-ról, sőt hangsúlyozta a teológiai munka szabadságát.

De kezdettől fogva voltak az egyházban ellenfelei, akik támadták. Egy szégyenletes hatalmi harc keletkezett, amely a MEE túl sok erejét pusztitotta. E harc idején Káldy püspök ötféle módon próbálta megerősiteni hatalmát:

a/ Ordass püspököt és munkatársait a nyilvánosság előtt megvádolta és elitélte mint olyanokat, akik az állam ellenségei és az egyház kocsiját árokba taszitották volna. Ez gyakran megtörtént és mindig durva és fenyegető szavakkal, anélkül, hogy a vádlottaknak és elitélteknek lehetőségük lett volna arra, hogy szabadon védekezhessenek. Az un. "Ordass-ügy" mai napig elintézetlen ügye a MEE-nak. A megaláztatások, amik Ordass püspököt halálág kisérték, sokak lelkiismeretét terhelik.

b/ Másik mód az az igyekezete volt, hogy mindig elnyerje az állam bizalmát és igy magánál az államnál találjon védelmet ellenfeleivel szemben. Saját szavai szerint azon igyekezett, hogy ellenfeleit az állam előtt "lekörözze". Itt van a legerősebb motivuma egész politikai tevékenységének.

c/ Különösen fontos eszköze volt külföldi kapcsolatainak kiépitése. Kétféle nyelvet beszélt és beszél, amint az egy balatoni lelkészkonferencián kiderült. Hazai politizálásának nyelvét nem viszi magával a külföldi utazásokra, de azzal jellemzi ellenfeleit, magát pedig az egyház védelmezőjének állitja. E módszerrel sikerült számos külföldi egyházat, püspököt, sőt magát a LVSZ-et is magának megnyernie.

d/ E hatalomért folyó harc összefüggésében értendő Káldy püspök szerepe az egyházi sajtószolgálatban is. Beiktatása után hamarosan átvette a MEE sajtóosztályának vezetését és azóta minden publikáció az ő nevét viseli "nihil obstat"-ként. Egyre növekvő hatalma alapján mind jogosultabbnak érezte magát cikkek, tanulmányok, sőt könyvek cenzúrázására, vagyis mondatok vagy hosszabb szakaszok törlésére, sőt saját nézetének a szövegbe egyszerű beirására. Igy bánt el számos cikkemmel és Márk kommentárommal is. De nincsen fórum, amelyen ez ellen tiltakozni lehetne, mert a sajtó hatalma az ő kezében van.

Sajtómunkája felületes és felelőtlen. Bizonyos publikációknál egészen nyilvánvaló, hogy a közlemény a szerző személye és nem a mü tartalma miatt látott nyomdafestéket. Igazán fontos dolgok viszont nem jelennek meg, vagy csak alacsony példányszámban. A legújabb példa erre, hogy az új, 1982-ben megjelent és szintén kötelező énekeskönyv nem kapható. Alacsony példányszáma hamar elfogyott, és Káldy püspök közölte, hogy újabb kiadása még évekig nem várható. A papok kénytelenek a hiveket, akik énekeskönyvet akarnak venni, szégyenkezve elküldeni. Az ilyen sajtómunka azonban már közvetlen destrukciója a gyülekezeteknek.

e/ Utolsó és legjobb fegyvere Káldy püspöknek ellenfeleivel szemben, amint az utóbb kiderült, a d.t. koncepciójának kidolgozása lett. Ezzel csak részben - és nem is elsősorban - az is célja volt, hogy leszögezze az egyház helyét a szocializmusban. Ezt lényegileg már elvégezte mielőtt püspök lett, különben az állam nem ajánlotta volna megválasztásra a gyülekezeteknek, és akkor még nem is volt szó a d.t.-ról. Fő célja sokkal inkább az volt, hogy teológiailag függetlenné tegye magát néhány teológiai tanárral szemben, hogy azokat "lekörözze", mivel azok kritikájára nem felelhetett politikai vádaskodással és megfélemlitési kisérletekkel. Miután sikerült neki a d.t.-t a MEE hivatalos és kötelező teológiájává nyilvánitania, nem volt többé kétséges, hogy ellenfeleit minden módon, mind politikailag, mind teológiailag legyőzte.

3. Mik a fő ismertetőjelei a MEE mai helyzetének?

a/ A teológiai nyomás természetesen személyi kultusszal kapcsolatos. Utóbbi manifesztációja tavaly ősszel 25 éves püspöki tevékenységének sokféle ünneplése volt. Egy egész hónapon keresztül fő témája volt az egyházi sajtónak. Egyébként is a csalhatatlanság felérhetetlen magasságából zsarnoki lebecsüléssel tekint Káldy püspök a papokra. Számukra nincsen ideje és nincs is testvéri kapcsolatban velük. Igy nincsen a papoknak lelki gondozójuk. Sokuk lelki magányban él, belső keserűséggel és egyre gyengülő munkakedvvel. A havonkénti lelkészi összejövetelek "erkölcsileg" kötelezők. Az előadásokat 3 példányban kell benyújtani. A hozzászólásokat jegyzőkönyvbe foglalják, amik alapján a felszólalók utána püspöki megrovásban részesülhetnek. Ezért a hangulat ezeken az összejöveteleken nem őszinte,és ritkán jelentenek igazi segitséget a gyülekezeti munka számára.

b/ A teológiai terror és a személyi kultusz legsúlyosabb következménye pedig az, hogy a teológiai munka szinvonala a MEE-ban egyre alább száll. Tudományos munka lehetetlen ott, ahol a kutatás szabadsága hiányzik és ahol a kutatóknak csak az előre megadott eredményeket kell megerősiteniök. A tanárok fő feladata a d.t. igazolása. Ez azonban azt is jelenti, hogy a teológiai munkának a MEE-ban nincsen tudományos világperspektivája, mert nem tud a külföldi kutatással lépést tartani. Ezt a helyzetet Káldy püspök még külön is konzerválja, amikor azt mondja: a d.t. a világ legjobb teológiai koncepciója, azért semmi szükségünk külföldi, kiváltképpen "nyugati" teológiára. Beláthatatlan, hogy ez a felfuvalkodott teológia még mennyit fog ártani a MEE lelki és szellemi életének. A kár máris igen nagy és óriási fontosságú a MEE teológiai, egyházjogi és egyházpolitikai helyzetének újbóli átgondolása teljes szabadságban és nyilvánosságban, mielőtt az átgondolásra alkalmas lelkészek elfogynak, mielőtt a gyülekezetek szétszóródnak vagy a szektákban elmerülnek, mielőtt a MEE belső élete végleg összeomlik.

A LVSZ azzal tehetne a MEE-nak nagy szolgálatot, ha segitene abban, hogy a MEE-ban mielőbb szabad, testvéries megbeszélés jöjjön létre. Addig min en kapcsolat - kivéve a pénzbeli segitséget - csak látszat, amely inkább csak a MEE belső helyzetének ködösitéséhez járul hozzá. E segitség nélkül a LVSZ budapesti nagygyűlése csak további nagy kárt fog okozni, mert segitené a romlás konzerválását. Lehet ugyan majd Magyarországon kellemes heteket tölteni, a magyar vendégszeretetet élvezni, még virágzó gyülekezeteket is látni. Lehet majd szép üdvözlő

szavakat, "minden-rendben-van" beszédeket hallani, sok bibliai idézettel és divatos szociáletikai és teológiai fordulattal. És mégis bekötött szemmel és bedugott füllel fognak hazatérni és mégis talán egyetlen szilánkját sem fogják észrevenni annak a keresztnek, amit a MEE valójában hordoz.

Kérem mindazokat, akik e levelet olvassák, ne tekintsék támadásnak Káldy püspök személye ellen. Értsék e levelet a MEE papjai segélykiáltásának, amelyet - ebben biztos vagyok - szívükben helyeselni fognak még akkor is, ha arra kényszerítenék őket, hogy félelemből megtagadják.

Bocsánatot kérek, ha Káldy püspöknek e levéllel fájdalmat kellett okoznom. Ő jól tudja, hogy én többször kritikusan nyilatkoztam a d.t.-val szemben, avval a móddal szemben is, ahogyan azt az egyházra ráerőszakolja. De mindig visszautasította, vagy adósom maradt a válasszal. Most kényszerítve érzem magam arra, hogy a nyilvánosságra lépjek. Tudatosan lemondtam arról, hogy tevékenységének személyes életemre gyakorolt végzetes kihatásairól szóljak.

Ha tevékenysége csak engem bántana, továbbra is szótlan lennék. De itt nem csak személyemről van szó, hanem mindenekelőtt Isten evangéliumának szabadságáról; és ha ez elvétetik tőlünk, mindnyájan elvesztünk.

Isten irgalma maradjon velünk!

Testvéri köszöntéssel

Dóka Zoltán

Kuchen, 1984. július 10.

e.i.sz. D-7343 Kuchen
Staubstrasse 34
Tel.: 07331/81494

FELHIVÁS OLVASÓINKHOZ!

Kérjük azokat az olvasóinkat, akiknek biztos tudomásuk van arról, hogy Pusztavacson az augusztus 4-i rendőrtámadásnak volt-e halottja /voltak-e halottjai/ és akik pontos névvel és adatokkal tudnak szolgálni, sürgősen keressék meg lapunk valamelyik munkatársát. Köszönettel

A szerkesztőség.

R.Kravcik:

Miért nem bukott meg még a rendszer?

Amikor emberek, akik ellenszenvvel viseltetnek a rendszer iránt melyben élniök kell - és sok ilyen ember létezik -, amikor ezek az emberek azt kérdezik: mi okozza majd a végső gazdasági összeomlást, egyben azt is kérdezik: mikor bukik meg már a rendszer. Egy ilyen kérdést felvetni, és arra választ várni természetesen ésszerütlen,és pusztán érzelmi indokokból fakad. Egy rendszer - bármilyen rendszer - nemcsak a rezsimből áll, hanem mindenekelőtt azokból az emberekből, akik benne élnek, akik mozgatják fogaskerekeit és akik a termelési és szolgáltatási folyamatokban kommunikálnak egymással. Azokból az emberekből áll, akik elidegenedtek a rendszertől, mint olyantól, de ugyanakkor erős szálakkal kötődnek munkahelyükhöz, lakóhelyükhöz, szomszédaikhoz, barátaikhoz. Ez a szoros kötődés nem a rendszer pozitiv megitéléséből fakad, hanem abból a meggondolásból, hogy minden más megoldás kockázatos, mitöbb veszélyes, vagy egyszerüen lehetetlen lenne; és fakadhat esetleg abból is, hogy az emberek nem is ismernek más alternativát. Ez persze nem vonatkozik a legtevékenyebb és legbátrabb egyénekre, de nem is ők azok, akik társadalmi változásokról döntenek az elnyomás okozta,általános apátia időszakaiban.

Miért nem bukott meg még a rendszer?

Először:egyetlen rendszer sem müködik abszolút nulla hatásfokkal. Az a rendszer, amelyben mi élünk, jóllehet alapjában véve életképtelen, mégis képes biztositani a termelés egy bizonyos nem kielégitő szintjét, és ezzel biztositani a lakosság legalapvetőbb szükségleteit. A válság akkor következik be, ha az emberi szükségletek kielégitésének szinvonala messze az elvárások alá esik. Ezeket az elvárásokat azonban sikeresen leszoritották a tömegtájékoztatási eszközök segitségével, amelyek belesúlykolják az emberekbe, hogy a jelen gazdasági helyzetben többre nem telik. Az emberek gyakran már nem is hisznek abban, hogy egy jobb élet lehetséges.

Másodszor: a szükségletek kielégitésének elfogadott szintjét a politika és az elnyomás összefüggésében kell szemlélni. Az elvárások egy magasabb szintje arra kényszeriti a parancsuralmi rendszereket, hogy csökkentsék az elnyomást az ellenzéki egyének és csoportok ellen, másrészről viszont a termelékenység csökkenését kompenzálni lehet - idáig ez még mindig bevált - az elnyomás szintjének növelésével. Egy elnyomó rendszer a közösség elvárásait jelentősen le tudja szoritani, mivel abban az életben maradás lép elő főbb szükségletté.

Harmadszor: függetlenül attól, hogy mennyire erős az érzelmi szembenállása a rendszerrel mindenkinek vigyáznia kell a munkahelyére azért, hogy életben maradjon, azaz teljesitenie kell egy minimumot, amivel még meg tudja tartani az állását. Ez az, ami a rendszert bizonyos fokig müködőképessé teszi.

Mikor fog akkor a rendszer megbukni?

Először: amikor a termelés és a szolgáltatások szintjének újabb csökkenése eléri azt a pontot, amikor az elnyomás újabb fokozásával kellene reagálni rá, de az elnyomást már nem lehet tovább fokozni.

Másodszor: amikor valamilyen politikai okból kifolyólag az elnyomás gyengül, és igy lehetővé válik az ellenzék számára, hogy érveit kifejtse és mozgósitson.

Harmadszor: amikor az emberek hirtelen felhagynak munkahelyük féltésével, elhagyják és szétzúzzák azt. Ez egy kivételes és forradalmi helyzetben fordulhat elő, amely mély érzelmi gyökereken kell, hogy alapuljon. Gyülöleten, vallási vagy ideológiai fanatizmuson, vagy ehhez hasonlón.

- a - a:

SZÜKSÉGTELEN ÁLLAPOT

Lengyelország 1984 tavaszán

CDN[x] - olvashattam már megérkezésemkor a varsói repülőtér egyik telefonfülkéjében. A használati utasitás üvege alá /!/ elhelyezett professzionális kivitelü matrica jelezte: több mint egy évvel a hazai sajtóban szemérmesen "szükségállapotnak" nevezett hadiállapot úgynevezett felfüggesztése után még mindig más élmények várnak rám, mint a szovjet tömb bármelyik másik országában.

A lengyelek megpróbálják elviselhetővé tenni az elviselhetetlent. A megélhetés - bár nem könnyü - ma még lehetséges. Kenyér, tej olcsón kapható, hús csak drágán és csak jegyre, a vaj sem másképp. A ruházkodás már komoly gondot jelent, bútorhoz, tartós fogyasztási cikkekhez pedig szinte lehetetlen hozzájutni. A helyzet nem látszik javulni - nem csoda, ha mindenkit a "mi lesz" foglalkoztat. Ma már nem hallani a három éve még oly divatos "od nowá"-t - azt legalább évekre lezárta ama december 13. A válság maradt, a kibontakozás lehetősége megszünt. A lengyelek ebbe a helyzetbe mégsem akarnak beletörődni. Mig - a sajátos lengyel időszámitás szerint - a "Szolidaritás alatt" a várt izgatott város, röpcédulák, falfeliratok stb. helyett a szokásos utcaképet lehetett látni, ma kicsit forditott a helyzet. A falak tele vannak lemázolt vagy ezután lemázolandó föliratokkal, gyakorta lehet röpcédulákat látni, és nap mint nap hallani ilyen-olyan tüntetésekről, megemlékezésekről. Egyik beszélgetőpartnerem elmondta, hogy a közelmúltban fölvetődött a szabadegyetem újjászervezésének gondolata, de a vita során pillanatok alatt kiderült, hogy erre semmi szükség, mert több ilyen müködik jelenleg is, és alkalmilag is gyakran rendeznek munkahelyi és lakóhelyi kollektivák, baráti körök nem hivatalos előadásokat, vitákat. /Ezek az antiszemitizmustól Herbert költészetéig számtalan témát felölelnek, a résztvevők pedig nem kizárólag értelmiségiek./ Hogy a sanyarú körülmények közepette is milyen hihetetlen aktivitás és elkötelezettség él a lengyelekben, magam is tapasztalhattam, méghozzá igen látványosan.

Mint minden hónap utolsó vasárnapján, április végén is megtartotta "hazafias miséjét" Popieluszko atya a zoliborzi Szt. Stanislaw-templomban. Itt mindig több tizezer ember jelenik meg - ezért az év elején Popieluszkot mondvacsinált ürüggyel pár napra őrizetbe is vették, és most is 40 000 körül lehetett a résztvevők száma. A misét ezúttal egy püspök celebrálta, ami csapás volt a hatóságok azon mesterkedéseire, hogy a főpapságot kijátsszák a radikálisabb alsópapsággal szemben. A misén résztvett Andrzej Wajda és Anna Walentinowicz. Amikor elvonultak a tömegben a templom homlokzati teraszára, ahonnan az istentiszteletet tartották, nem hittem a szememnek: a negyvenezer kéz fölemelkedett és "V"-t formált. Walentinowicz a közelében lévőktől tapsot és simogatásokat kapott. A mise előtt Popieluszko megkérte a megjelenteket, hogy ne zavarják a szertartást, és aki mégis kiabálni kezdene, az provokátor, ennek megfelelően fogadják. Ezután verses müsor következett, majd a mise. A perselyezésnél röpködtek a százasok

---

[x] folyt. köv.; egyúttal az egyik független kiadó neve.

- mindenki biztos lehetett benne, hogy a megfelelő helyre kerül a pénze. A mise után a varsói Huta egyik munkása lépett elő fehér posztóruhájában, és fölszólitott mindenkit az 1980-as eszmék megőrzésére, majd - és ekkor másodszor csiptem a karomba, ébren vagyok-e - kibontotta a Huta himzett Szolidaritás lobogóját, és amig a tömeg - és a papok - "V"-t mutatva énekeltek, hosszú perceken keresztül lengette azt. Végül Popieluszko hiréket mondott /ez szó szerint értendő/, majd megkérte az egybegyülteket, hogy rendben hagyják el a templomot /pontosabban a környékét, hiszen hatalmas területet foglaltak el a hivek/, ne röpcédulázzanak.
Izgatottan vártam május 1-ét. De mindenki izgatott volt. Csupán egyetlen röpcédula volt, amely ex pressis verbis felvonulásra szólitott fel, és a Szolidaritás Üzemközi Munkásbizottsága irta alá, de sokan provokációnak tekintették, mert a felvonulás helyéül a Huta melletti Kasprowicza utcát jelölte meg - igy a kétkedők arra gondoltak, hogy szét akarják húzni a tömeget, és legfőképpen pedig a bel- és óvárosi zomosokat tehermentesiteni. A többi röpcédula a miséken való tömeges megjelenésre és spontán majálisra, "sétálva tüntetésre" buzditott.
A magam tapasztalatai és szemtanúk beszámolói alapján három város eseményeit tudom ismertetni.
"Mint minden évben, most is újra találkozunk május elsején a lengyel városok utcáin és terein" - fenyegetőzött már kora reggel a tábornok. Jóslata tökéletesen bevált, biztos "infója" arról, hogy "ők" jóelőre megszállják azokat a tereket és utcákat, ahol "mi" valószinüleg ott leszünk. A varsóiak nem ijedtek meg. Mivel a lakosságnak csak kisebbik részét sikerült a hivatalos menet zomo és rendőrség övezte pályályára kényszeriteni, sokan indultak a "találkozóra". A varsóiak nagyon kedvelik az Óvárost. Ám ezen a napon - igaz, nem először - akadályokba ütközött a bejutás. "Nem lehet bemenni, tele van" - közölték a "várvédő" zomósok, kijelentésüket pedig jókora gumibotjuk megmarkolásával tették hitelesebbé. Azért hol itt, hol ott be lehetett jutni az Óvárosba - sokan be is mentek. Az első zomós támadás a Swietojanska utcában, a Szent Katedrális előtt érte a misét befejező tömeget /"sajnos" - mondta esti sajtótájékoztatóján cinikusan Jerzy Urban/. A zomosok rövid verekedés után megnyugodtak, és ekkor nagyon sajátos helyzet alakult ki. Az utcákon hullámzott a tömeg, az emberek korzóztak, fagylaltoztak, élvezték a napsütést - szinte idilli, igazi ünnepi hangulat. Csakhogy körben zomosok álltak, kezükben gumibottal, és időnként - teljesen érthetetlenül - rátámadtak a tömegre. Verekedés, sikoltozás - és a következő percben újra majális. A zomosok nyugodtan állnak, sisakrostélyukat föltolják, az emberek pótolják az elvesztett fagylaltot, folytatódik a séta. Mialatt bent az Óvárosban ez a szürreális és hátborzongató játék folyt, a Barbakánnál is nagy tömeg gyült össze, mert innen hosszú ideje nem engedtek be senki az Óvárosba. A zomosok erősitést kértek, majd - egy "Gestapo" kiáltás nyomán /lehet, hogy provokátor kiáltott?/- nekitámadtak a tömegnek. Az emberek egy része elindult a Visztula partján Zoliborz felé. Itt akadálytalanul haladhattak. Zoliborzba érve a közben jelentősen felduzzadt csapat éppen a Popieluszko atya miséjéről szintén békésen távozó és szintén nem jelentéktelen tömeggel találkozott. A válasz - brutális támadás. Erősen kételkedem, hogy bármi "szükség" lett volna a társadalmi rend és béke efféle megóvására. A tömeg, mint minden zomos támadáskor, jelszavakat kiabált, a támadókat Gestaponak nevezte /szerintem ez

érinti őket a legkevésbé érzékenyen, mégiscsak kollégákról van szó/, azok pedig vizágyúkkal érvelve oszlatták szét az embereket. Varsóban még egy jelentősebb összecsapás volt: a Hutánál délután, ahol többezer ember gyűlt össze. Az események lefolyása a szokásos volt, néhány embert betuszkoltak a rendőrkocsikba, a tömeget szétverték, de most nem elégedtek meg ennyivel, még sokáig folytatták a hajszát a kapualjakba, kisebb utcákba menekült emberek után, és nem fukarkodtak az ütlegekkel.

Gdanskra nemcsak a Zomo vetett árnyékot e szép tavaszi napon: a katonaság is képviseltette magát, a Hármaskeresztet a jelek szerint jobban akarták őrizni, mint a varsói Óvárost. Noha nem volt tilos odamenni a Kereszt környékéről, a páncélosok és a Zomo demonstrativ kivonulása elriasztotta az embereket. Annál többen voltak a Szent Brigitta templomban, ahol szép Szolidaritás oltár van, és Jankowski atya misézett /ő Walesa gyóntatója/. A templomot nem nehéz megtalálni, mert bár a Panoráma utikönyv térképe nem tünteti föl, de az utcán kis táblácska jelzi az irányt, és ezt a templomot mindenki ismeri. A Zomo is. Fölkészülten várták a mise után az embereket, és szakszerűen szétverték őket. Az emberek itt vezetőik, Lech Walesa és Zbigniew Bujak nevét kiabálták. Ám a biztonsági szervek nem lehettek elégedettek akciójuk eredményével, mert a tömeg egy része Walesa háza előtt folytatta a tüntetést, mások Walesával együtt bekapcsolódtak a hivatalos menetbe, és azt formálták a saját képükre.[x] Ezután már óvatosabbak voltak a rendőrök. A Keresztnél, ha tizenöt ember összegyűlt, rögtön igazoltatták őket. Az emlékmű előtti virágkereszt ennek ellenére egyre szinesedett és terebélyesedett. Wroclawban egész nap folytak a csatározások. Itt a tavalyi felvonulás a gdanskihoz hasonlóan alakult: a hivatalos felvonulásból lett tüntetés. Ezért a legkülönösebb felvonulás minden bizonnyal itt volt: a nagy erőkkel őrzött felvonulási útvonalra kizárólag belépővel lehetett bejutni. Csoportvezetők igazolvánnyal voltak ellátva, és pontosan tizenöt fős csoportjukért személyesen kellett felelősséget vállalniuk. De nemcsak a belépés volt körülményes, a felvonulás során még két ellenőrzési ponton kellett áthaladni, hogy azután a vizágyuk és a gumibotjukat idegesen markolászó zomosok sorfala között hitet lehessen tenni a szocializmus ügye mellett. Amikor a felvonulók végre túljutottak a tribünön, és megkönnyebbülten elhajigálhatták a kezükbe nyomott transzparenseket, az izlésük szerinti oldalon kapcsolódhattak be a szünni nem akaró összecsapásokba. Nagyon érdekes, hogy az 1970. decemberi áldozatok emlékművét géppisztolyos rendőrök őrizték olyan elszántan, hogy még a közelébe menni is életveszélyesnek tünt, mégis valóságos virághegy övezte. A hatalom máshol is kisérletet tett az ünnep megzavarására, a legsúlyosabb összecsapás Czestochowában volt, ahol - "sajnos" - vizágyút is alkalmaztak. De voltak incidensek Elblagban, Nowa Hutában és nyilván máshol is. Esti sajtóértekezleten mind Urban, mind pedig Walesa elégedettségét fejezte ki. Csakhogy az előbbi hazudott, az üggyel-bajjal összehozott hivatalos felvonulásokon kivül nem számolhatott be másról. De a tényeket is elferditette: "Lengyelországban semmilyen értelemben nem alkalmaztak fizikai erőszakot" - állitotta. Az eddigi tapasztalatok szerint az őrizetbevettek a tüntetőknek kb 1 %-át teszik ki. Ez ebben az esetben hatvan-hetvenezer tüntetőt jelent. De nem ez a fontos: az emberek magatartása világosan kifejezte, hogyan vélekednek a fennálló rendszerről.

---

[x] Lásd erről a Hirmondó 6-7. számában megjelent tudósitást az NZZ május 3-i száma alapján.

Sokhelyen hallottuk, hogy május harmadikán a hatalom meg fogja torolni május elsejét. Nekik lett igazuk.
Május harmadika a lengyelek egyik legnagyobb ünnepe. Az 1791-ben elfogadott, de csak rövid ideig érvényben lévő demokratikus szellemű alkotmányra emlékeznek. A helyzet egy kicsit a mi március 15-énkre emlékeztet: ez sem munkaszüneti nap, a kommunista rendszer nem tekinti fontos ünnepnek.
Az események fő szintere ezúttal is az Óváros volt, a Szent Katedrálisban rendeztek ünnepi misét. Ez fél hatkor kezdődött, de már négy órától özönlött a tömeg. A Zomo sem tétlenkedett, rendkívül nagy erőkkel és nagyon látványosan felvonultak, és megszállták az Óváros környékét. Így aztán már jóval a mise előtt volt egy-egy összecsapás. Az Óvárosba vezető utakat ezalatt rendőrök hada lepte el, és buzgón fölirogatták az arrajárókat.
Ezzel együtt az ünnepség kezdetére több tizezren zsúfolódtak be az akkor már szinte teljesen körbezárt Óvárosba. A mise előtt egy háromnegyedórás műsorral emlékeztek meg a közel kétszáz év előtti eseményről. A misézó püspök prédikációjában az 1791-es alkotmány kapcsán elsősorban a függetlenség, szabadság és a demokrácia értékeit emelte ki. A misét először az úrfelmutatás alatt zavarta meg a Zomo. Egy vizágyúval, amely teljes szélességében elzárta a kis Swietojanska utcát, elkezdték összetömöriteni a tömeget. Rövid zavar után a mise rendben folytatódott, csak a tömeg lett még sűrűbb. Ekkor már teljesen körbezárták az ünneplőket. Az akció irányitói a Királyi Palota tornyából figyelték az eseményeket, ahonnan jól be lehet látni az Óváros utcáit. Kijutni csak a Visztula felé lehetett, két szük lépcsőn. Most nem hagyták őrizetlenül a folyópartot sem. A távozókat rendőrök hada várta - köztük lovasrendőrök is - és mindenkit fölkergettek az érkező villamosokra és buszokra, mely utóbbiak jó darabig nem álltak meg. A taktika az volt, hogy a szük résen folyamatosan érkező embereket minél jobban szétszórják a városban. A mise negyed kilenc körül ért véget - az ünneplő tömeg "V"-t mutatva elénekelte a Matka Polkát -, de csak lassan jutottak ki az Óvárosból. Kilenckor viszont a Zomo támadásba lendült, és újra fölhangzottak az ilyenkor szokásos jelszavak: "Kenyér, szabadság, függetlenség!", "Politikai gyilkosságok - NEM!", "A Zomo ver - mi nem szavazunk!" stb. Menekülésre nem volt lehetőség: minden kapualj, átjáróház, keresztutca el volt zárva. Egyedül a Visztula felé hagyott kis kijárat volt szabad, de az erre menekülők megbizonyosodhattak, hogy ez most büntetőakció. A rendőrök most már nem a közlekedési eszközök felé tessékelték őket, hanem a lovasrendőrökkel együtt rájuk támadtak. Az Óvárosban rekedtek egy része a néhány nyitvalévő vendéglőbe menekült. Az egyikbe berontott egy csapat zomos is. Ám akkor az üzletvezetőnő egyszerűen kizavarta őket, mondván, hogy a vendégei már órák óta itt ülnek, nem tudnak elmenni, és tessék őket békén hagyni. Határozott és bátor fellépése a szolidaritás szép példája.
Ezen a napon Czestochowában vizágyúval oszlatták szét a tömeget.

Két ünnep eseményeiről számoltam be, arról, amit az utcán látni lehetett. Hogy mi van a hétköznapokon, arról sokkal nehezebb számot adni. A Szolidaritás a "hosszú menetelés" elején van: most tanulják, hogy milyen lehetőségei, milyen feladatai vannak egy széles társadalmi bázissal rendelkező, de még formáit is csak kereső földalatti munkásmozgalomnak. Az összecsapások,

utcai zavargások okozója ma már kizárólag a hatalom, amely nem hajlandó tudomásul venni e munkásmozgalom létét. Nemcsak szükségtelen, de lehetetlen állapot is. Mégis már harmadik éve tart. A kimeneteléről pedig nagyon nehéz lenne bármit is mondani. A Swietojanskán a zomosok körülzárta tömeg, a fenyegetően rájuk meredő vizágyúk, de az emberek "V"-t mutatnak, és a templomból Norwid verse szól:

AZ ELLENSÉGHEZ - dal

I

Az igazság fényét - tőrnek képzeled?
Tábornok s vezér vagy - vérszomjas bolond!
Rossz rabszolga! állj meg! - szuronyod letedd!
Meddig fogok én még érted halni, mondd?

II

Minden eszme, szinte minden gondolat
Igy, véráldozattal érthető csupán?
Hazafiság - ? Varsó kövén vér fakad...
Kereszténység - ? Vér a templom kapuján...

III

Igy értesz te mindent? Semmit se saját
Erődből: elvetted, ami volt remény...
Vissza! - ezt kiáltom -, jégszikla, galád...!
Meddig halok, azt mondd, igy alattad én? ...

IV

Zsiros ezredesek a te pénzeden
Oktatnak - leölni prófétáidat;
Ti - minket - vezetni mertek - ? Sohasem...!
Szolgák! Isten keze kél az ég alatt...

V

Zúzmarák - szemekről leolvadjatok!
Rabszolga ne éljen e zord hegy körül;
Ellenség: a fegyvert lábhoz!... - férfi mód!
Jégsziklát - kaszákra! S hurrá... emberül!...

/1862 körül, Tandori Dezső forditása/

/Der Spiegel, 1983. 44. sz./

"ALÁBECSÜLTÜK AZ ÁLLAMHATALMAT"

- Jan Litynski, a varsói illegalitásban élő Szolidaritás-vezető nyilatkozik szakszervezete jövőjéről -

Jan Litynski "államellenségként" kettős minőségben ült börtönben a közelmúltig. 1977 óta a Társadalmi Önvédelmi Bizottság /KOR/ tagja volt, majd a Szolidaritás szakszervezet megalakitása után Lech Walesa legközelebbi tanácsadói közé tartozott. A 12 KOR- és Szolidaritás-vezető újra meg újra elhalasztott perének a védiratában az államügyész azzal vádolja Litynskit, hogy 1980 nyarán az általa kiadott Robotnik /a munkás/ cimü földalatti újságon keresztül provokálta és irányitotta a sztrájkmozgalmat. A 38 éves Litynskit, aki eredeti foglalkozására nézve matematikus, szocialista múltú családból származik. Tevékenyen részt vett a Kommunista Ifjúsági Szervezetben, az 1968-as diáklázadások után kétévi börtönbüntetésre itélték "pártellenes tevékenység" cimén. Kiszabadulása után előbb köszörüsként, majd adatfeldolgozóként dolgozott egy varsói gyárban, munkahelyét azonban a KOR-ban viselt tagsága miatt elvesztette. A Spiegel a varsói illegalitásban találkozott a szökésben lévő fogollyal.

x x x

Spiegel: - Litynski úr, ön, társaihoz, Kuronhoz és Michnikhez hasonlóan, a Szolidaritás egyik szellemi irányitójaként volt kénytelen börtönben várakozni ügyének tárgyalására. Hogy lehet, hogy most az illegalitásban beszélgethetünk önnel?

Litynski: - Egy családi ünnep miatt öt nap eltávozást kaptam. Az eltávozás alatt döntöttem úgy, hogy nem térek vissza a börtönbe. Igy jutottam el azokhoz, akik most a rendőrség elől rejtegetnek.

- A hatóságok szemmel láthatóan elég nagyvonalúak, nem számoltak az ön szökésének lehetőségével?

- Felesége halála után Jacek Kuron is kapott szabadságot. Andrzej Gwiazdát, a Szolidaritás központi vezetőségének tagját azonban, noha súlyos beteg, mindmáig nem helyezték át a kórházba.

Az én esetemben a hatóságok megitélésem szerint azért akarnak emberbaráti benyomást kelteni, mert a meghirdetett KOR-per nagyon rosszkor jött nekik. A kérvényt ráadásul röviddel a pápa látogatása előtt nyújtottuk be, amikor az államhatalom kedvező légkört akart teremteni a vallási ügyekben. A családi ünnep egyébként lányom elsőáldozása volt. Édesanyám felkereste Kiszczak tábornokot, a belügyminisztert, aki személyes beszélgetések során szivesen mutatkozik liberálisnak

- Ha a KOR-per rosszkor jön a kormánynak, akkor egyáltalán miért inditotta el az ügyet?

- Ezt elsősorban a kormánytól kellene megkérdeznie. A fő vád, mely szerint a KOR tagjai a rendszer erőszakos megdöntését készitették elő, és a Lengyel Népköztársaság védelmi erejének meggyengitésén munkálkodtak, mindenesetre annyira értelmetlenül hangzik, hogy ez a tárgyalás óhatatlanul nevetségessé tette volna a kormányt. Könnyü leleplezni a vád nevetségességét és a mögötte rejlő inditékot: puszta bosszú.

- Az akták negyven kötetre rúgnak, az egyik kötet kizárólag Spiegel-publikációkból áll. Az egész csak luftballon volna?

- Olvastam az aktákat: olyan emberek vallomásaiból áll, akik vagy ügynökök voltak, vagy azt vallották, amit diktáltak nekik. A vallomások egy része könnyen leleplezhető hazugság. Egyes tanúk például olyan büncselekményekről nyilatkoztak, amelyeket akkor követtünk volna el, amikor már börtönben ültünk.

- Hadd kérdezzük meg még egyszer, miért döntött úgy a kormány, hogy megtartja a pert?

- Nos, én azt hiszem, a kormány egyszerüen durva hibát követett el, hiszen gondoljunk csak arra, mennyire népszerütlen a lakosság körében, és milyen csekély az a veszély, amellyel ez a maroknyi vádlott fenyegethette volna az államhatalmat.

- Akkor hát kik azok, akik annyira ragaszkodnak a tárgyaláshoz, és az eljáráshoz?

- Mindenekelőtt arról van szó, hogy ez a tucatnyi ember felelősségre vonható azért a félelemért, amellyel az államhatalom 1980 augusztusától 1981 decemberéig, a Szolidaritással kötött gdanski egyezménytől Jaruzelski tábornok pucosáig kénytelen volt együttélni. Ezenkivül ne feledkezzenek meg arról, hogy a kommunista államhatalom a rendőrség szemével látja a történelmet, bizik a nyilvános perek teljes manipulálhatóságában.

A kommunista államhatalom esetleg csakugyan meg van győződve arról, hogy a KOR-bizottság, és később a Szolidaritás-vezetők egyfajta politikai maffiát alkottak, amely 1980 augusztusában sztrájkokat tudott szervezni, s amely azután a hatalom megragadására törekedett. A biróság itélete, bármennyire ostoba lenne is, ebben az esetben egy potenciális kormány ellen irányulna.

- A valóságban a KOR-bizottság mekkora befolyást gyakorolt a Szolidaritásra? Igaz-e, hogy - amint a kormány állitja - a KOR tanácsadói radikális állásfoglalásokra késztették a szakszervezetet? A hadseregnek állitólag ezért kellett lecsapnia.

- Tagadhatatlan, hogy a Szolidaritás-követelések bizonyos fokú radikalizmusa meggyorsitotta az állami reagálást. Csakhogy az ellencsapást a kezdet kezdetén a gdanski egyezmény aláirásakor kezdték előkésziteni, és az állami vezetőség tagjai - talán néhány kivételtől eltekintve - egyetértettek abban, hogy a Szolidaritást meg kell semmisiteni. A kérdés csak az volt, hogyan: beolvasztani a rendszerbe, fokozatosan, vagy egy megsemmisitő erejü csapással.

- Az állami vezetőséget nem a szabad választások követelése késztette cselekvésre?

- Erről nem a Szolidaritás mint szervezet tehet. Az államhatalom volt az, aki provokált.

- Kifejtené ezt részletesebben?

- Hadd nevezzek meg a sok közül csak néhány példát:

- a bydgoszczi szakszervezeti aktivisták ellen 1981 márciusában végrehajtott rendőrségi akció felelősei ellen inditott eljárás beszüntetése;
- az a tény, hogy az állami vezetőség, több, már aláirt egyezmény ellenére, nem volt hajlandó biztositani a szakszervezetnek a hozzáférést a tömegtájékoztató eszközökhöz;
- következetes hátfedezet nyújtása mindazon apparatcsikok számára, akikre a Szolidaritás rábizonyitotta a korrupció vádját,
- az állami vezetőség makacsul megakadályozta, hogy a Szolidaritás ellenőrizhesse az élelmiszer-készleteket és az áruk elosztását.

- Ezek talán csak "üzemi balesetek" voltak, amelyeket az adott feszült helyzetben aligha lehetett volna elkerülni.

- Nem, mindez a kormány alapvetően provokativ magatartását bizonyitja. Már maga az a tény, hogy az államhatalom nem volt hajlandó együttmüködni a lakossággal, provokáció volt, és provokáló hatása volt annak is, hogy az államhatalom nem volt hajlandó a lengyel politikai élet tartós elemeként elismerni a Szolidaritást.

- Egy lengyel munkás, a Szolidaritás egyik tagja elmesélte nekünk, hogy nem sokkal 1981. december 13-a előtt Jacek Kuron ellátogatott az üzemébe, s arról próbálta meggyőzni az embereket, hogy a párt már nem létezik, a miliciát hamarosan feloszlatják, és a Szovjetunió teljesen tanácstalan. Az efféle ábrándozás, a saját erők túlbecsülése és az ellenfél lebecsülése hozzájárulhatott a Szolidaritás vereségéhez.

- Azt a helyzetmegitélést, amelyet önök most Jacek Kuronnak tulajdonitanak, én nem fogadtam el. Nekem az volt a meggyőződésem, s erről megbizonyosodhatnak, ha elolvassák az államügyészség aktáit. hogy

a hadsereg és a rendőrség olyan erő, amely bármikor képes hatásosan lecsapni.

Mi azonban, köztük sok mérsékelt Szolidaritás-tanácsadó is, meg voltunk győződve róla, hogy ez a mozgalom olyan erős, hogy senki nem emelhet kezet rá, még a rendkivüli állapot kihirdetése is olyan nagyarányú társadalmi ellenállásba ütközne, hogy az állami vezetőség kénytelen lenne meghátrálni.

- Önök túlértékelték az általános sztrájkra való készséget, és alábecsülték a hadiállapot veszélyét.

- Nos, Lengyelországban már több mint harminc éve létezett rendkivüli állapot, egészen 1980. augusztus 31-ig, amikor bebizonyosodott, hogy a rendkivüli állapot segitségével már nem lehet tovább kormányozni.

- Tizenhat hónap multán viszont bebizonyosodott, hogy igenis lehet.

- A mi hibánk a Szolidaritás gyengeségeiből adódott, abból, hogy nem volt képes megteremteni a feltételeit annak, hogy megvalósitsa saját követeléseit, vagy hogy követeléseit a fennálló lehetőségekhez igazitsa.

- Például a szabad választások...

- ...az országos tanácsokba helyi szinten és a vajdaságokban. Ez azonban valójában nem volt más, mint egy rendesen müködő, független tanácsi igazgatás utáni vágyakozás. Elhamarkodott követelés volt ez, hisztérikus hangulatot váltott ki a nép körében, amely az ellátási helyzet miatt nagyon haragudott a kormányra.

Talán - tudom, hogy ez ma úgy hangzik, mint a már kiömlött tej miatti siránkozás -, talán a Szolidaritás vezetőségének akkor, 1981 októberében ki kellett volna jelentenie, hogy most már elég a követelésekből, elég a sztrájkokból és a sztrájkkal való fenyegetőzésekből. A szakszervezetnek talán inkább késznek kellett volna mutatkoznia arra, hogy legalábbis néhány hónapig alkotó módon együttmüködik a kormánnyal.

- Mindenesetre annak idején a Szolidaritás az egyház mellett az egyetlen erő volt az országban, amelyre a nép hallgatott.

- A Szolidaritás Országos Bizottságának egyik ülésén az egyik tanácsadó azt javasolta, hogy a szakszervezet követeljen szabad parlamenti választásokat. A jelenlévők túlnyomó többsége elutasitotta az inditványt. És ez a javaslat később mégis a Szolidaritás programjának része lett. Ez a példa is nagyon jól érzékelteti, hogy milyen hangulat uralkodott annak idején...

- A Szolidaritás vezetőségét nem terhelte felelősség a helyzet ilyetén alakulásáért?

- Talán, részint. A fő ok azonban az általános provokáció volt az államhatalom részéről.

- Önök annak idején kimeritették a cselekvés minden lehetőségét? Lech Walesa nemrégiben elismerte, nem próbáltak hivatalos vagy akár nemhivatalos kapcsolatokat felvenni a keleti tömb más államainak képviselőivel, hogy eloszlassák a Szolidaritással szemben táplált előitéleteket. A fogadásokra és a megbeszélésekre való meghivásoknak soha nem tettek eleget.

- Közülünk, a Szolidaritás vezetői közül annak idején senki nem értékelte helyesen azt a közhangulatot, amely a helyzet fokozatos kiéleződéséhez vezetett. Mi egyszerüen meg voltunk győződve a Szolidaritás hatalmas erejéről. Ha arra számitottunk volna, hogy az államhatalom le fog sújtani, talán létrehozunk egy munkásönvédelmi szervezetet. Amikor az államhatalom fegyveres erőket vetett be, a Szolidaritás teljesen védtelennek bizonyult. A kormány tudta ezt előre.

Igaz, hogy a Szolidaritás uralta az üzemeket, ahol a dolgozók 80-90 százaléka a soraiba tartozott. Tanácsi szinten azonban, például a független városnegyedi bizottságok szervezése terén jóformán semmit nem tettünk. A politikai gyorsulás tempója túl nagy volt. Ha át tudtuk volna vészelni azt a telet, mozgalmunk valószinüleg megerősödött volna.

- A Szolidaritás tehát nem volt képes arra, hogy az általa kibontakoztatott tömegmozgalmat ellenőrzés alatt tartsa.

- Ezt a mozgalmat kézben lehetett volna tartani, ha új feladatokat adunk neki. Egy ilyen önmegvalósitás révén el lehetett volna kerülni a követelések veszélyes egyoldalúságát. A Szolidaritás vezetősége azonban, sajnos, nem tette meg ezt.

- Ez világossá vált 1981 márciusában, amikor a titkosszolgálat emberei Bydgoszczban feloszlatták az országos tanács ülését, és összevertek egy csoport szakszervezeti aktivistát.

- Erre a szakszervezeti vezetőség a kormányhoz intézett, meglehetősen messzire menő követelésekkel és egy általános sztrájkkal való fenyegetőzéssel reagált. A kormány késznek mutatkozott arra, hogy részleges engedményeket tegyen, ezeket azonban a szakszervezeti tagok túlnyomó többsége elégtelennek tartotta. A szakszervezet ennek ellenére megállapodást kötött a kormánnyal, és a sztrájkot - amelyre az emberek már készen álltak - lefújták, nehogy szovjet beavatkozásra kerüljön sor. Hiszen a szovjet csapatok csakugyan a határon állomásoztak.

- A lengyelek többsége azonban meg volt győződve róla, hogy csak a megfélemlités céljából.

- Mindenesetre annak idején világossá vált, hogy az általános sztrájk fegyverét nem lehet bevetni, mégpedig az orosz beavatkozás veszélye miatt. Ezzel azonban a szakszervezet elvesztette azt a lehetőséget, hogy hitelessé tegye követeléseit a kormánnyal szemben. A kormánnyal kötött márciusi megállapodás aláásta a szakszervezet morálját, mert a tagok kapitulációként értékelték. Az akkori radikalizálódási hullám idején újabb és újabb követelésekkel álltak elő - anélkül, hogy remény lett volna a követelések megvalósitására.

- Ott volt például a Szolidaritásnak a kelet-európai dolgozókhoz küldött üzenete, amelyet 1981 őszén, Gdanskban hagyták jóvá a szakszervezet kongresszusán. Ön, Litynski úr, szintén részt vett a szöveg megfogalmazásában.

- Szerkesztői minőségben. A Szolidaritás Kalisz körzetbeli szervezetének küldöttei odajöttek hozzám, és megkértek, hogy fogalmazzak meg egy felhivást. Ezt a fogalmazványt azután a kongresszus csaknem egyhangúlag jóváhagyta.

- Walesa azt mondta, ez nem politikai, hanem erkölcsi lépés volt...

- ...amely nagy jelentőségü a Szolidaritás legtöbb tagja számára. A felhivást azonban nem arra szántuk, hogy független szakszervezetek alakitásának akcióprogramja legyen Kelet-Európában. Többek között az volt a célunk vele, hogy bemutassuk A szolidaritást. Ezt nem tartom hibának, de elismerem, hogy a Szovjetunióra való tekintettel értelmetlen dolog volt.

A későbbi eseményekhez, például a Szolidaritáson belüli radikalizálódáshoz és mindenekelőtt a Jaruzelski által elrendelt "ostromállapothoz" ez a fejlemény aligha járult hozzá: taktikai, de nem stratégiai hibát követtünk el. Nem mindig egyszerű dolog helyes döntéseket hozni; a helyzet állandóan változott, ami szinte lehetetlenné tette, hogy következetes cselekvési koncepciót dolgozzunk ki.

- Pedig volt egy központi vezető szerv, az Országos Bizottság, azután ott voltak a regionális vezető szervek, a konferenciák, a tanácskozások, amelyek a tényleges helyzethez igazithatták volna a döntéseket.

- A Szolidaritásnak nem volt egységes vezetősége, és nem is lehetett. A Szolidaritás a történelem első olyan társadalmi mozgalma volt, amely céljai megvalósitásával párhuzamosan volt kénytelen helytállni egy gátlástalan, és mint bebizonyosodott, ütőképes ellenféllel szemben.

- Önök ismerték ezt az ellenfelet, Litynski úr, hiszen ön is, a harcostársai is együtt nőttek fel vele ugyanabban az országban. Volt idejük arra, hogy megismerjék tulajdonságait. Hogyan lephette meg önöket az ellenfél gátlástalansága és ütőképessége?

- A Szolidaritás nem azért alakult, hogy a rendszer ellen harcoljon, célja nem a pusztitás volt, hanem egy demokratikus és önmagát igazgató társadalmi rendszer felépitése.

- Önök túlértékelték a rendszer reformálhatóságát? A Szolidaritás a végsőkig harcolt ellenfelével, a kormánnyal, s mégis azt hitte, hogy nem kell majd erőszakot alkalmaznia.

- Igen, de nem azért, mintha hittünk volna az állami vezetőség jóindulatában, hanem mert túlértékeltük saját erőnket - ez volt a hiba.

A rendszer nem teljesen képtelen a reformra. Csak arra képtelen, hogy magától megváltozzék. Ezért kivülről kell nyomást gyakorolni rá. A Szolidaritás politikai eszméje változatlanul érvényes; olyan helyzetet teremteni, amelyben a totalitárius államhatalom kénytelen engedni. A Szolidaritás útja helyes volt, ez volt az egyetlen lehetséges út.

- Akkor hát miért volt olyan gyenge az ellenállás a rendkivüli állapot bevezetésével szemben - azért, mert a szakszervezeti vezetőség nem tett előkészületeket? Vagy azért, mert a tagság csődöt mondott, a túlnyomó része rögtön beadta a derekát? Adam Michnik egyenesen azt mondja, hogy a passzivitás volt az egyetlen racionális reakció: igy az államhatalom csapása a levegőt érte, s a szakszervezeti struktúrák egy részét meg lehetett menteni a jövő számára.

- Michnik véleményében sok ábránd bújik meg. Való igaz, hogy egy független társadalmi élet érdekében biztositanunk kell a mozgalom további létezését. Igaz az is, hogy ha a Szolidaritás erősebb ellenállást tanúsit, szétverték volna. Minthogy azonban rugalmasnak bizonyult, minden ma is létező korlátozás ellenére fennmaradhatott.

Csakhogy az is tény, hogy mi kivétel nélkül mindnyájan meglepődtünk, amikor december 13-a után kiderült, milyen könnyen el lehet fojtani a sztrájkokat. Ez volt a mi vereségünk.

- Ellenkező esetben viszont még több ember vesztette volna életét...

- A mi táborunk, akárcsak a programunk változatlanul tartózkodott az erőszaktól. A szakszervezeti vezetők azért mondtak csődöt, mert nem voltak felkészülve a támadásra; mert ők és a tagság abban a hamis reményben ringatták magukat, hogy egy ilyen konfrontációból győztesként kerülhetnek ki, s végezetül azért, mert nem tudtak hatékony sztrájkokat szervezni.

A tagság tömegei azért vallottak csődöt, mert nem vettek részt ezekben a rosszul szervezett sztrájkokban. Mindezt el kell mondanom, mert különben soha nem fogjuk fel a történteket.

- A Szolidaritás továbbra is létezik, de már nem egy tizmillió tagságú szervezetként. Maroknyi hivatásos forradalmár csoportjára zsugorodott, mint amilyen akkor volt, amikor ön, Litynski úr, a Szolidaritás megszületése előtt kiadta a Robotnik cimü újságot - azért, hogy egy nap megszülessen a Szolidaritás.

- A Szolidaritás változatlanul tizmilliós tagságú szakszervezetként létezik, mert, ahogyan Gulbinowicz érsek mondotta, az emberek tudatában tovább létezik, mert tagjainak túlnyomó többsége nem akar lemondani létezéséről. Bármilyen alkalom adódik - hogy mikor, azt nem tudhatjuk, A szolidaritás képes lesz az újjászületésre.

- De miben áll a Szolidaritás létezése ma?

- Szakszervezeti aktivisták csoportjából, amely egyáltalán nem olyan kicsi, mint egyesek vélik, és amely csak azért müködhet, mert a lakosság leirhatatlanul széles körü - és nemcsak erkölcsi - támogatását élvezi. Az illegalitásban müködő Szolidaritás el akarja kerülni azt a veszélyt, hogy tucatnyi hivatásos forradalmár szabja meg eszméit. A hivatásos forradalmárok saját magukon kivül másokat nem tudnak képviselni, még ha azt állitják is, hogy az egész társadalom nevében beszélnek.

- Az idő azonban A Szolidaritás ellen dolgozik. Egyre több ember lép be az új szakszervezetekbe, a kormány azt állitja, hogy a helyzet normalizálódik.

- A rendkivüli állapot előtt azt állitotta a kormány, hogy a rendszerhü ágazati szakszervezetekben négymillió dolgozó tömörül. Ma viszont, egy évvel az új üzemi szakszervezetek megalakitása után, a tagok számát valamivel több mint 3 millióban adja meg. Feltételezve, hogy ezek a számok fedik a valóságot, ez azt jelenti, hogy az állami vezetőség két év alatt nem tudta visszanyerni tömegbázisát.

Ha az ellenzék tartani tudja magát, és hosszú távon is biztositja magának a lakosság túlnyomó többsége támogatását, ez a tartós társadalmi ellenállás a társadalom nyilt önigazgatása irányába mutató engedményekre kényszeritheti az államhatalmat. Ha ez nem sikerül, elveszünk. Ha viszont nem hinnénk abban, hogy sikerülni fog, akkor már ma elvesznénk.

Az illegalitásban müködő ideiglenes koordinációs bizottság két feltételhez kötötte feloszlását: társadalmi pluralizmus üzemi szinten, a Szolidaritás központi és regionális struktúrái nélkül, és az összes politikai fogoly szabadon bocsátása. Ez nem radikális program: Lengyelország legyen olyan ország, ahol nincsenek politikai foglyok, és ahol szabad, független szakszervezetek müködnek az üzemekben.

A koordinációs bizottságnak a választások ügyében tett nyilatkozata is józan és formájában mérsékelt: nem kér szabad választásokat, csak azt hirdeti meg, hogy a lakosság bojkottálni fogja az alválasztások eddigi formáját. Valamit tenni fogunk az élelmiszer-áremelkedésekkel kapcsolatban is, amelyek a lakosság nagy részét majdnem az éhezés küszöbéig szoritják.

- Az egyház is az önök oldalán áll?

- A Szolidaritás mélyen gyökerezik a lengyel nemzeti hagyományban, amely elválaszthatatlan a katolikus értékektől. A Szolidaritás egész ideológiája a kereszténység, a katolicizmus értékeiből meritett ihletet. Mint egész azonban a szakszervezet mindig autonómnak érezte magát az egyházzal szemben. És a jelek szerint az egyház sem kivánta alárendelni magát a mozgalomnak.

- Ez a kijelentés érvényes Glemp egyházfőre is?

- Ha Glemp biboros politikai kérdésekről nyilatkozik, s politikai téren ő éppúgy birálható, mint bárki más, néhány ügyetlenül megfogalmazott nyilatkozata bosszantóan hat. Az egyes püspökök állásfoglalásainak nem feltétlenül kell egybecsengenie a Szolidaritás ideiglenes koordinációs bizottságának politikájával.

- A prímás már hosszú ideje nem ejti ki a nyilvánosság előtt a Szolidaritás nevét...

- ...taktikai okokból. Amikor mi időnként Glemp politikáját biráljuk, elsősorban nem a politikájában foglalt eszméket, hanem annak tüneteit biráljuk.

- Egy lengyel illegális újságban az állt, hogy Gelmp érsek politikája kedvez a kommunista normalizálódásnak.

- Merő ostobaság. A Glemp által képviselt politikai irányvonal abban áll, hogy az egyház és a kormány közti párbeszéd szálai ne szakadjanak el. Ez szerintem helyes irányvonal. Az egyház nélkül soha nem létezett volna a Szolidaritás, sem az 1981 decembere előtti, sem a mai, és ez a legfontosabb.

- Képes-e a kormány arra, hogy stabilizálja az ország gazdaságát, és kijuttassa Lengyelországot a válságból?

- A gazdasági szakértők, akikkel beszélgettem, azt mondják, hogy a kormány gazdasági programja teljesen értelmetlen.

- Sikerülni fog-e a kormánynak, hogy tagsággal töltse meg újonnan alakitott politikai, szakszervezeti és kulturális szervezeteit?

- Aligha. Ezeknek az újonnan alakitott szervezeteknek bizonyára lesznek tagjaik, egyesek már jelentkeztek is. Igazán aktiv, a hivatalos politikát ténylegesen képviselő emberek azonban csak nagyon kevesen lesznek ezekben a szervezetekben. Ezek a mesterségesen kialakitott, kormányhü szervezetek természetüknél fogva ingatagok, s az első adandó alkalommal szét fognak hullani. A kormány korrumpálhat néhány embert, de meggyőzni nem tudja őket. Szerintem ezért a kormánynak semmi esélye nincs arra, hogy véghezvigye a normalizálást.

- Az üzemi szakszervezetek azonban fel fogják karolni a szorult anyagi helyzetben lévő dolgozókat.

- Ezt lehetségesnek tartom, maga a célkitüzés azonban földtől elrugaszkodott. Egy ennyire korlátozottan megreformált kommunista rendszerre nem lehet épiteni: Lengyelországban szertefoszlott minden remény. Még hivatalos forrásokban is lehetett olvasni nyilatkozatokat olyan emberek szájából, akiket elmondásuk szerint életükben nem ért még olyan mély megrázkódtatás, mint azon a bizonyos december 13-i napon, akik soha nem érezték magukat ennyire megalázva és lealacsonyitva.

- Jaruzelski harca a korrupció ellen azonban bizonyos fokig pozitiv visszhangra talál.

- Aligha. A kormánynak végül is csorbult erkölcsü emberekre kell támaszkodnia, akiknek közremüködése a saját megitélésük szerint is, de mindenekelőtt honfitársaik véleménye szerint kollaborációs jellegü. Ily módon az új, vonalhü szervezetek már eleve magukban hordozzák a

korrupció, a lopás, a csalás csiráját.

Ha az új szakszervezetek tagjai között akadnak is olyan emberek, akik cselekvésüket helyesnek tartják, ez a mechanizmus eleve a protekciózás, a korrupció, a nepotizmus irányába szorítja őket - legjobb esetben az Edward Gierek-féle korrupciós korszak újabb kiadásával lesz dolgunk.

- A föld alatt megjelennek olyan újságok is, mint a nagyon radikális Niepodleglosc /Függetlenség/ vagy a Glos /A hang/, amelyek bírálják a Szolidaritás jelenlegi irányvonalát. Nem kell terrorista akciókkal is számot vetniük?

- A terrorista akciók legfeljebb másodlagos szerepet játszhatnak.

- Miért olyan bizonyos ebben?

- Azért, mert a Szolidaritás eszméi nagyon erősen elterjedtek a nép körében. A radikális alternatívák számára már nem maradt hely.

- A föld alatt már két éve elemeznek, publikálnak, de mindeddig senki nem rukkolt elő valami újjal.

- Én sem. Bár mindig felbukkannak gyengeelméjű "függetlenséget-azonnal"-nyilatkozatok vagy a harmadik világháborúról és a keleti tömb széthullásáról szóló jövendölések, ezekkel azonban a demokratikus ellenzék nem tud kezdeni semmit. Amíg nincs új, értelmes akcióprogramunk, be kell érnünk annyival, amink van, vagyis a Szolidaritás régi programjával, az egyetlen olyan programmal, amelyet ma reálisnak tekinthetünk.

Reálisnak? Ma?

- Nem gyors megvalósításának lehetőségére gondolok, hanem arra a tényre, hogy az az egyetlen program, amelyet a népesség túlnyomó többsége elfogad. Ma nem annyira a kommunista rendszer megreformálhatósága a kérdés, mint inkább az, hogy a kommunista rendszer hanyatlásának folyamata, amely minden bizonnyal még sok évig eltart, milyen feltételek között zajlik le.

- És mit várnak önök a Nyugattól?

- A Nyugat magatartása az elmúlt években pozitív meglepetés volt a kelet-európai emberek számára. Én a segítség legfontosabb formájának azt tartom, hogy a Nyugat síkraszáll azért, amit én emberhez méltó életnek nevezek a totalitáriusan irányított államokban. Ha a demokráciák síkraszállnak a helsinki rendelkezések megvalósítása, az emberi és polgári jogok valamennyi országban történő tiszteletben tartása mellett, teljesítik várakozásainkat.

- Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy Lengyelország a Szovjetunió befolyási övezetében fekszik, és a Szovjetunió nem tűr el olyan radikális változásokat a Visztula partján, amelyek a destabilizálódás veszélyével fenyegetik birodalmát.

- A Szolidaritásnak soha nem állt szándékában, hogy Lengyelországot kiléptesse a Varsói Szerződésből, és felborítsa az európai egyensúlyt. Kinek van azonban joga arra, hogy azt mondja a lengyeleknek, hogy nem tekinthetik magukat embernek, nem harcolhatnak emberi jogaikért, csak azért, mert Andropov vagy valaki más ettől veszélyben érzi magát?

- Sokan, köztük nyugati szakszervezetek is, olyan holdkórosságot vetettek a Szolidaritás szemére, amellyel veszélyeztetheti a világbékét.

- A mindenkori status quo elfogadására való, hogy úgy mondjam, beprogramozott, állandó készség nagyon rövidlátó realizmus. Lengyelországban is vannak hívei, például azok az újságírók, akik tagokat toboroznak a Hazafias Újjászületési Mozgalomba. Ennek az irányzatnak azonban nem sok köze van a reálpolitikához.

- A Szovjetunió azonban mindig egy erős lengyel kommunista pártra akar támaszkodni. Mindenképpen a szovjet hatalmi pozíció meggyengülésének fogná fel, ha ennek a pártnak a hatalma bármilyen mértékben is korlátozódik.

- Ugyanígy lehetne mondani azt is, hogy a Szovjetunió mindig szívesebben alkalmaz inkább sztálinista, mint mondjuk, hruscsovi kormányzási módszereket. A Szovjetunió mindig szívesebben venné, ha Lengyelország a szovjet köztársaságok egyike vagy gyarmat volna, s nem egy olyan állam, amely a nemzetközi jog alanya. Csakhogy a szovjet szándékok is korlátokba ütköznek. Végül is a Szovjetunió a háború után nem nyelte

el Lengyelországot, mint például Litvániával, Lettországgal és Észtországgal tette. Sztálin nem jóindulatból döntött így, hanem azért, mert tartott tőle, ha bekebelezi Lengyelországot, Csehszlovákiát és Magyarországot, ez birodalma felbomlásához vezet.

A sztálinizmus sem azért omlott össze, mert a szovjetek előre akartak lépni; Moszkva számára a régi, jól bevált kormányzási módszerek kétségkívül kényelmesebbek. Mindig a ténylegos erőviszonyok döntenek. Miért kellene tehát abból kiindulnunk, hogy a mostani erőviszonyok örökre létezni fognak? Ha ezt tennénk, úgy gondolkednénk, amit én álrealizmusnak tartok.

- Már Gomulka is azt hangoztatta, hogy pártja vezető szerepe megfelel a lengyel államérdeknek, a lengyel kommunisták nélkül Lengyelország soha nem nyerte volna vissza - az ő kifejezésével élve - egykori nyugati területeit. Lengyelország - elvesztett keleti területei és a nyugati területek nélkül - összezsugorodott államként lett volna kénytelen vegetálni, mint egykor a varsói hercegség. Jaruzelski tábornok ilyesformán fejezte ki magát. Ön kizárja azt a lehetőséget, hogy Jaruzelski megmentette Lengyelországot, amikor a rendkivüli állapot kihirdetésével a kisebbik rosszat választotta?

- Feltételezem, hogy Gomulka és Jaruzelski őszintén mondta, amit mondott. Mi több, ebben az állitásban rejlik némi valóság is, abban az értelemben, hogy az adott pillanatban Lengyelország államérdeke kétségkivül egybeesett Lengyelország urainak érdekeivel. Csakhogy amikor a kommunisták Lengyelországban hatalomra kerültek, saját érdekeik és az államérdek közé egyenlőségjelet tettek.

Mindez történhetett volna akár másképp is: ha a kommunisták 1945-ben csakugyan hajlandók lettek volna együttmüködni a független pártokkal, mindenekelőtt a Lengyel Néppárttal, a kelet-európai helyzet egész másképp is alakulhatott volna. Ma is teljesen másként festene a helyzet, ha Jaruzelski tábornok nem a Szolidaritás megsemmisitését veszi a fejébe, hanem együtt kiván müködni a szakszervezettel.

- A káosz és a beavatkozási veszély körülményei közepette volt más választása Jaruzelskinek?

- Nem tudom belátni, hogy a kommunisták miért ne lennének képesek együttmüködni a nép többi részével. Ha ennek szükségességéről nem tudják meggyőzni magukat, ez nem valamiféle politikai végzetszerüség, hanem saját, önálló döntésük következménye.

- Litynski úr, köszönjük a beszélgetést.

AZ UJ LENGYEL IRÓSZÖVETSÉG

A lengyel irótársadalom csaknem fele bojkottálja az új, megtisztitott irószövetséget, számos irónak pedig megtiltották a szövetséghez való csatlakozást - derült ki az irószövetség újonnan megválasztott elnöknőjének, Halina Auderskának sajtóértekezletén.

Mint elmondotta, a lengyelek meglehetősen nagy része ellenséges érzülettel viseltetik az irószövetség iránt, amelynek elődjét a múlt év őszén a kommunista hatóságok feloszlatták, majd a szövetséget új, a hivatalos irányvonalnak megfelelő alapokon ismét életre hivták.

A 80 éves Auderska szerint az új szövetséghez sok biráló levél érkezik. "Nagyon mocskos tartalmú, izléstelen levelek ezek" - mondotta Auderska.

Közlése szerint az új szervezet nem hajlandó felvenni tagjai sorába 150 számüzetésben tevékenykedő irót, ezenkivül - mint mondotta - az irószövetség korábbi 900 tagja közül csak ötszázan nyilvánitották ki azt a szándékukat, hogy csatlakozni kivánnak az újjáalakitott szervezethez.

A régi, Jan Szczepanski novellista és esszéiró által irányitott szervezet az új irószövetség bojkottálására szólitott fel.

/UPI, 1984. január 25./

A HIRMONDÓ hirei

Rehabilitáció vagy könyörületesség?

Az Associated Press július 5-én jelentette Moszkvából, hogy kilencvennégy éves korában ismét felvették az SZKP tagjai közé Vjacseszlav Molotovot, a Szovjetunió egykori miniszterelnökét és külügyminiszterét, Sztálin közeli munkatársát, aki Hruscsov idején vált kegyvesztetté. A szovjet külügyminisztérium egyik szóvivője közölte ezt, részletek említése nélkül, csupán azzal, hogy a döntést "kevéssel előbb" hozták.

Molotovot 1961-ben zárták ki a pártból, azóta visszavonultan élt moszkvai lakásán. Lenin egykori harcostársából lett Sztálin legközelebbi hiveinek egyikévé, az ő uralma alatt rukkolt fel a szovjet hierarchia második számú személyiségévé. 1939-1941 között miniszterelnök és külügyminiszter volt egy személyben, a kormányfői tisztet ekkor átadta Sztálinnak. 1957. július 3-án Hruscsov a párt ellenségének bélyegezte, és felmentette a pártban és a kormányban viselt minden tisztségétől.

A most, szinte napra huszonhét évvel ezután történt visszavétele a pártba alighanem az egykori fősztálinista rehabilitációját jelenti. Az SZKP legfőbb vezetőségének személyi döntéseiben megszokott kíméletlen keménység szinte kizárja azt a feltevést, hogy ezúttal csak könyörületes gesztusról lenne szó egy aggastyán iránt.

Óvakodj a külföldiektől!

Az AFP francia hirügynökség június 13-án jelentette Moszkvából, hogy szovjet kormánydekrétum jelent meg, mely tovább kivánja korlátozni a szovjet és külföldi állampolgárok közötti érintkezést. A dekrétumot Csernyenko irta alá, és a Legfelsőbb Tanács közlönyének május 25-i számában olvasható; július 1-én lépett hatályba. Előirja, milyen feltételek között hivhatnak meg szovjet állampolgárok külföldi vagy állampolgárság nélküli személyeket, miképp adhatnak nekik szállást, és milyen körülmények között vehetik fel ezeket a kocsijukba. Azok a funkcionáriusok, akik munkakörüknél fogva külföldiekkel foglalkoznak vagy ezek dokumentumait kezelik, felelősek az előirások minden megsértéséért, és emiatt tiztől száz rubelig terjedhető pénzbirsággal sújthatók. Azok az állampolgárok, akik szállást adnak külföldieknek és eközben megszegik a bejelentésre vonatkozó előirásokat, vagyis látogatójukat nem jelentik a rendőrségnek, 10-50 rubelre büntethetők.

Már 1984 februárjában közzétettek egy törvényt, mely egy 1958-as jogszabály kiegészitéseképpen nyolc évig terjedhető szabadságvesztést ir elő arra az esetre, ha "hivatali titkot külföldi gazdasági szakembereknek, tudósoknak vagy technikusoknak" továbbitanak.

Halálbüntetés gazdasági bűncselekményekért

Konsztantyin Csernyenko folytatja elődje, Jurij Andropov gyakorlatát: az országban szokásos legsúlyosabb büntetéssel, agyonlövetéssel torol meg gazdasági bűncselekményeket - irja 1984/30. számában a hamburgi Der Spiegel, és több példát is megemlit.

Július elején Moszkvában kivégezték Jurij Szokolovot, a szovjet felső tizezer fő csemegeszállitóját, a Gorkij ut-

cai nagy csemegeáruház /Gasztronom Nr. 1./ igazgatóját, akit 1982 novemberében, nem sokkal Andropov hivatalba lépése után tartóztatták le. Egy évvel később halálra itélték, mert csúszópénzeket követelt hiánycikkekért.
Az ilyen drákói büntetések hagyományosak a Szovjetunióban: szovjet jogászok értesülései szerint Brezsnyev idején csupán 1981-ben száznál több kivégzésre került sor.
Andropov országlása alatt vesztőhelyre került többek közt egy kazahsztáni lótolvaj, egy grúziai gyümölcslékészitő, egy fonoda megvesztegetett igazgatója, egy üzbég asztalos, aki óraszijakat gyártott saját számlára, 1984. januárjában pedig a Technopromekszport külkereskedelmi vállalat vezetőjét és importigazgatóját végezték ki kenőpénz elfogadása miatt.
Mióta Csernyenko 1984 februárjában átvette hivatalát, többek közt halálra itéltek egy türkmenisztáni textilgyár igazgatóját, valamint egy azerbajdzsáni kollégáját annak két müvezetőjével együtt, két kirgizisztáni vágóhid igazgatóit és Bella Borodkinát, egy krasznodari étterem vezetőjét.
Borodkina hamis számlákkal manipulált, sikkasztott, és igy összesen közel kétmillió nyugatnémet márkának megfelelő összeghez jutott jogtalanul. Amellett megvesztegetést is terhére róttak.
A most kivégzett Szokolov esetében nem maradt emlitetlen fényüző életmódja sem. A boltigazgatónak ötszobás lakása volt, Volvón járt. Egy alkalmazottja jelentette fel, mire nem a bünügyi rendőrség, hanem a KGB vette őrizetbe. A különös eljárás feltehető magyarázata: Szokolov állitólag jóbarátságban volt Brezsnyev leányával, Galinával.

Gyanús könyv a múlt századból

Moszkvai ellenzéki körökből nyert értesülés szerint júliusban három évi munkatáborra itélték a 47 éves Alekszandr Bogoszlovszkijt, a moszkvai Történeti Múzeum levéltárosát "szovjetellenes propaganda" miatt. Januárban tartóztatták le, és tiltott filozófiai szemináriumok szervezésében találták vétkesnek. A lakásán "felforgató irodalmat" foglaltak le, amit elkoboztak. A kifogásolt müvek között volt Marquis de Custine francia szerző "Oroszország 1839-ben" cimü utirajza is. Alekszandr Bogoszlovszkij a néhai Turgenyev-specialista Nyikolaj Bogoszlovszkij fia. /AFP/

Egy tehetséggel kevesebb

Mint a Reuter július 26-án jelentette, Moszkvában hivatalosan közölték: "a szovjet állammal szembeni ellenséges tevékenysége miatt" megfosztották állampolgárságától Jurij Ljubimovot, az ismert szinházi rendezőt. Az erről szóló határozatot Csernyenko államelnök már július 11-én aláirta.
A hatvanhat éves, Magyarországon is jól ismert és nagyrabecsült Ljubimovot, aki több mint egy éve nyugaton tartózkodik, már korábban menesztették a moszkvai Taganka Szinház éléről és kizárták a kommunista pártból, miután nem tért haza egy nyugati utazásáról. A neves rendező müvészi munkájának korlátozása miatt szánta el magát arra, hogy nyugaton marad.
A francia Kulturális Minisztérium részéről közölték, hogy Ljubimovot kinevezték a párizsi Bobigny Szinház intendánsává, ahol 1985-ben lát munkához.

Hegedü a gőzhenger alatt

Július elején Milánóban sajtóértekezletet tartott Andrej Tarkovszkij szovjet filmrendező, és bejelentette: nyugaton marad és menedékjogot kér. A sajtókonferencián jelen volt Jurij Ljubimov és Msztyiszlav Rosztropovics, a világhirü emigrált csellóművész is. A DPA nyugat-német hirügynökség július 10-i jelentése szerint Tarkovszkij még nem döntötte el, Olaszországtól vagy az Egyesült Államoktól kiván-e menedéket kérni.

- Ez a legrútabb pillanat életemben - mondta a művész, aki huszonnégy éve tevékenykedik filmrendezőként, de csak hat filmet készithetett. Diplomamunkáját 1960-ban fejezte be "A gőzhenger és a hegedü" cimen. 1962-ben rendezte Iván gyermekkora, 1966-ban Andrej Rubljov cimü alkotását, majd 1972-ben, 1974-ben és 1979-ben forgatott egy-egy filmet.

Tarkovszkij csaknem két éve él Olaszországban. Elhatározását azzal indokolta, hogy a szovjet hatóságok vonakodtak neki útlevelet adni, aminek birtokában gyakrabban dolgozhatott volna külföldön.

Ha meggondoljuk, hogyan kezelték a szovjet kultúrfunkcionáriusok a kérlelhetetlen moralista Tarkovszkijt és művészetét, hogy épp csak megtürték /nemzetközi tekintélye miatt/, de zaklatták és hátráltatták munkájában, nem csodálkozunk a rendező döntésén. Már az "Iván gyermekkora" felkeltette vele szemben a hivatali bizalmatlanságát, mert ez a háborús filmje eltért a hagyományos pátosztól. Nem kevésbé ridegen fogadta a rendszer az Andrej Rubljovot, melyben a művész szabadságáért emelt szót /a filmet öt évig fiókban tartották/, vagy "Solaris" és "A tükör" cimü későbbi filmjeit, melyekben a szkepszis kapott hangot.

Tarkovszkij stilusában, helyszineiben különösen erősen kötődik a szláv világhoz és ikonográfiához, ezért fokozottan fenyegeti a minden emigráns művészre leselkedő veszély, hogy elszakadnak gyökerei és elapad alkotói vénája. Ugyenezért különösen nehezére eshetett a súlyos elhatározás, melyre csak igen nyomós okok késztethették.

Egy szovjet világcsúcs

A francia PEN-Klub elnöke, René Tavernier június végén sajtókonferencián adta hirül Párizsban: szerte a világon 489 irót és újságirót tartanak börtönben vagy házi őrizetben. Tavernier a Nemzetközi PEN Klub által a bebörtönzött irók védelmére létrehozott bizottság jelentését ismertette. Eszerint Európában 173, Afrikában 41, Azsiában 117, Latin-Amerikában 146 és a Közel-Keleten 12 irót fosztottak meg szabadságától.

Az adatok azonban a valóság egy részét tárják csak fel, mivel sok országban /Tavernier Iránt emlitette például/ alig lehet ellenőrizhető értesülésekhez jutni. - Kinában jelenleg 14 iró van fogságban.

A "legkeményebb" ázsiai ország Vietnam: itt hatvanhat szellemi alkotóművészt tartanak börtönben vagy munkatáborban. Rossz osztályzatot kapott a jelentésben Kuba is, ahol huszonnégy irót börtönöztek be "minden eddig ismert mértéket meghaladóan szörnyü körülmények között".

A bebörtönzött irók számát tekintve a világcsúcsot a Szovjetunió tartja 114-gyel.

/AFP/

Nálunk ez lehetetlen

Ez az "ez" nem az, amiről Sinclair Lewis irt hasonló cimü könyvében, hanem inkább mindaz, amivel tele van a világsajtó.

Nem értik? Nos, mit gondolnak, miért látogat hozzánk anynyi nyugati turista? Tán a puszta és délibáb avas romantikája kedvéért? Vagy a magyar szalámiért és libamájért, amit házhoz exportálunk nekik? Netán azért, hogy a nagykörúti kanászok ajkáról élvezhesse a zamatos magyar ...szamegazistent?

Ugyan. A mi legfőbb idegenforgalmi vonzerőnk az, ami nincs. Ami nem látható. De kérem, nem a hiánycikkekre célzok, hagyjuk már ezt a lerágott kereskedelmi csontot. És nem is a szabadságjogokról, ó dehogy, tisztelt ellenzék. /Önöknek semmi sem elég./

Másról van szó. Arról, hogy mi vagyunk a nyugalom legboldogabb szigete.

Olaszországban munkások tömegtüntetései követelték, hogy maradjon változatlan a mozgó bérskála eddigi rendszere. Ezzel kapcsolatban a parlamentben összeverekedtek kommunista és szocialista képviselők. Lehet-e hát csodálkozni, ha Craxi miniszterelnök hozzánk jött el, hogy néhány napra kikapcsolódjék? Mert nálunk nemcsak tüntetések nincsenek a mozgó bérskála ügyében, de mozgó bérskála sincs. És a mi kommunista képviselőink - lehet mondani - évtizedek óta nem verekedtek össze szocialista párti képviselőkkel.

A bonni magyar nagykövetségen halomban állnak a keresztény-demokrata honatyák vizumkérelmei: a NATO-rakéták elleni tüntetések hangorkánja után a csöndes Magyarországra vágynak.

- Jó maguknak - sóhajtott egyikük -, maguknál szükségtelen az ilyen csendháboritás, hiszen a magyar kormány a tüntetéseket megelőzve maga követeli a NATO-rakéták visszavonását.

Franciaországban az egyházi iskolák fenntartása mellett zajlottak le roppant megmozdulások. Nálunk ez sem téma, legfeljebb csöndes hálatüntetésekre lehet számitani amiatt, hogy a kormány engedélyezte a hitoktatást a templomokon kivül. A francia közoktatásügyi miniszter valósággal felüdülhetne ezeken; remélem, illetékes szervek nem mulasztják el meghivni, ha a papi békebizottságok befejezték a spontán megmozdulások előkészitését.

Bár még nem jelentették be jövetelét, meglepne, ha a belga kormányfő elkerülne bennünket. Mert a minap olvastam, hogy Belgiumban is sztrájkok és tüntetések robbantak ki /hej, de egyhangú az élet Nyugaton!/ az évi 2 százalékos reálbércsökkenéssel kecsegtető kormánypolitika ellen. Márpedig bizonyos, hogy nálunk ilyesmi nem fogja zavarni a nyugalmat és a politikusok emésztését. /Ugy értem, hogy ha a reálbérek csökkennek is, de a tüntetések elmaradnak./

Thatcher asszony is igen jól érezte magát Budapesten. Nemcsak azért, mert a budapesti libiai követség épületéből nem lőttek le egyetlen angol rendőrnőt sem /végtére is, Pesten senki sem tüntetett Gadhafi ellen/, hanem többek közt azért is, mert láthatta, miképp kerülhetők el olyan kényelmetlen sztrájkok, mint a cheltenhami. Az ottani angol hirszerzőközpont tisztviselői azért sztrájkoltak, hogy szakszervezeti tagok lehessenek és sztrájkolhassanak. Nos, Magyarországon ez sem probléma: mint köztudomású nincs hirszerző központunk. Magyar ember nem kémkedik.

A chilei kormányzat vezetői sem adnák egy vak lóért, ha Magyarországon időzhetnének néhány napig és igy megszabadulhatnának a stressz állandó szoritásától, amelyet az ellenzéki pártmegmozdulások okoznak. Legutóbb már odáig fajultak a dolgok Chilében, hogy sajtócenzúrát vezettek be. Bezzeg nálunk ez merőben lehetetlen, az ellenzéki pártok megmozdulásait pedig még a legvadabb sci-fi regényeken táplált elmék sem birják elképzelni. De hát ne is beszéljünk erről, azt ugyan várhatja Pinochet, hogy meghivják ide.

Szintúgy Ronald Reagan, akinek pedig ugyancsak főhet a feje a birálatok miatt, amelyek Nicaraguával kapcsolatos politikáját érték a törvényhozásban. A Fehér Házból kiszivárogtatott hirek szerint az elnök boldog lenne, ha két hetet pihenhetne Balatonkenesén. Már csak azért is, mert a kenesei móló környéke nincs elaknásitva, és igy a budapesti parlamentben teljes a szélcsend a magyar kormány közép-amerikai politikája körül. Az afganisztáni Dzsajber-hágó vidékét viszont - mint ugyane forrásból rámutattak - szeretné elkerülni Reagan.

Nem istenünk a dollár - vallom, mindamellett helyénvaló lenne megfontolni, nem kellene-e kihasználnunk ezt a konjunktúrát, amig lehet. Amig lelketlen ellenzéki izgatók meg nem bontják a nemzeti egységet, meg nem törik a belpolitikai szélcsendet.

Nem gyarapithatnók-e tetemes összegekkel kemény-valuta-készleteinket, ha a nyugalom élvezetéért a politikus-vendégekkel felárat, fejpénzt fizettetnénk? És ha az eddiginél jóval több nyugati politikust hivnánk meg, akik - miközben a magyarországi nyugalmat élveznék - nemcsak hazai fáradalmaikat pihenhetnék ki, hanem szabályszerü fejtágitókon oktatásban részesülhetnének a magyar demokratikus intézmények rendszerének előnyeiről is. Ez ugyancsak megérhetne nekik néhány ezer dollárt fejenként.

És a világsajtó újabb dicshimnuszokat zengene hazánkról. Ez lenne az ingyen ráadás.

Ravasz Győző

